

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ

ФОНД КОНРАДА АДЕНАУЕРА

ПРАВО І БЕЗПЕКА У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Збірник статей та тез наукових повідомлень
за матеріалами дискусійної панелі
II Харківського міжнародного юридичного форуму
м. Харків, 28 вересня 2018 р.

LAW AND SECURITY IN THE CONTEXT OF EUROPEAN AND EURO-ATLANTIC INTEGRATION

Summary of articles and thesis of reports
of the discussion panel of II Kharkiv International Legal Forum
Kharkiv, September 28, 2018

Харків
«Право»
2018

Р е д а к ц і й н а к о л е г і я :

Ю. Г. Барабаш – доктор юридичних наук, професор, проректор
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

Т. М. Анакіна – кандидат юридичних наук, доцент;

Д. В. Аббакумова – кандидат юридичних наук, асистент

*Збірник видається за фінансової підтримки
Фонду Конрада Аденауера*

Право і безпека у контексті європейської та євроатлантичної інтеграції : зб. ст. та тез наук. повідомл. за матеріалами дискус. панелі П Харків. міжнар. юрид. форуму, м. Харків, 28 верес. 2018 р. / редкол.: Ю. Г. Барабаш, Т. М. Анакіна, Д. В. Аббакумова. – Харків : Право, 2018. – 190 с.

ISBN 978-966-937-497-4

У збірнику подається стислий виклад доповідей і повідомлень науковців, а також практичних працівників на дискусійній панелі «Право і безпека у контексті європейської та євроатлантичної інтеграції», яку було організовано Національним юридичним університетом імені Ярослава Мудрого та Національною академією правових наук України за участю Фонду Конрада Аденауера, Проекту ЄС «Підтримка впровадження Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом», Женевського Центру демократичного контролю за збройними силами, Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури України 28 вересня 2018 р. Конференція присвячена актуальним проблемам міжнародної і національної безпеки, європейським безпековим ініціативам, місцю НАТО в сучасній системі міжнародної безпеки, євроатлантичній стратегії України, здобуткам та ключовим викликам правового виміру європейської інтеграції, пов'язаним із торгівлею та стійким розвитком, особливостям дії режиму поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС, імплементації Угоди про асоціацію, впливу процесу Brexit на подальший розвиток Європейського Союзу.

Для науковців, аспірантів, студентів та тих, хто цікавиться проблематикою європейської та євроатлантичної інтеграції, а також концепцією міжнародної, регіональної та національної безпеки.

УДК 341.23-049.5

© Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, 2018

© Оформлення. Видавництво «Право»,
2018

ISBN 978-966-937-497-4

ШАНОВНІ УЧАСНИКИ!

Дозвольте привітати Вас із відкриттям дискусійної панелі «Право і безпека у контексті європейської та євроатлантичної інтеграції» II Харківського міжнародного юридичного форуму та побажати плідної роботи, корисного творчого спілкування, професійного задоволення від результатів роботи!

Харківський міжнародний юридичний форум було засновано як відкриту міжнародну платформу для обговорення проблем, найбільш актуальних для світової юридичної спільноти. Основна його мета полягає в залученні провідних фахівців та експертів з різних країн до прозорого і відкритого діалогу з метою вироблення спільних підходів до вирішення актуальних юридичних проблем в контексті глобалізації та усунення правових бар'єрів світового сталого розвитку.

Дискусійна панель «Право і безпека у контексті європейської та євроатлантичної інтеграції» передбачає обговорення найбільш актуальних питань міжнародної і національної безпеки, європейських безпекових ініціатив, місця НАТО у сучасній системі міжнародної безпеки, євроатлантичній стратегії України, побудові та підтриманні миру, здобуткам та ключовим викликам правового виміру європейської інтеграції, пов'язаних із торгівлею та стійким розвитком, особливостями дії режиму поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС, імплементації Угоди про асоціацію, впливом процесу Brexit на подальший розвиток Європейського Союзу.

Незважаючи на усю складність зазначених проблем, дискусійна панель покликана створити фундамент для відкритого діалогу досвідчених політиків, урядовців, представників міжнародних (ООН, ЄС, Рада Європи, НАТО, ОЕСР) та громадських організацій, юридичного бізнес-середовища, наукової спільноти України та зарубіжних країн навколо ключових викликів правового виміру європейської та євроатлантичної інтеграції.

Географія учасників Форуму охопила представників вищих навчальних закладів та урядових установ України, а також академічних та експертних інституцій багатьох зарубіжних країн. Це у свою чергу сприяє налагодженню міцних зв'язків для подальшої плідної співпраці та стає доброю традицією для міжнародної та вітчизняної юридичної спільноти.

Бажаємо всім учасникам невечерного натхнення, наснаги у роботі та нових здобутків!

*Організаційний комітет
II Харківського міжнародного юридичного форуму*

О. В. Стефанішина

Генеральний директор Урядового офісу координації європейської та євроатлантичної інтеграції

ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ: ВСЕРЕДИНИ І ЗЗОВНІ

Питання європейської інтеграції та виконання Угоди про асоціацію (далі – УА) між Україною і ЄС, ЄВРАТОМом та їхніми державами-членами, очевидно, не є новим на порядку денному життя країни. Однак навряд чи воно є зрозумілим з позиції амбітності та комплексності внутрішньої домашньої роботи, яку мають виконати всі державні інституції, бізнес та громадяни.

За останні 3 роки, коли відбувалося тимчасове застосування окремих положень Угоди, а також коли вона запрацювала в повному обсязі, можна узагальнити певний досвід і зробити перші висновки. За ці роки Україна пройшла дуже складний шлях наповнення євроінтеграційних прагнень реальним змістом. Сьогодні з впевненістю можна говорити про те, що інституційні та правові основи, необхідні для виконання Угоди про асоціацію, вже закладені. Зокрема, був затверджений План пріоритетних дій Уряду до 2020 р., який ґрунтується на зобов'язаннях в межах Угоди про асоціацію.

25.10.2017 р. Уряд затвердив найбільший за свою історію урядовий акт – План заходів з виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони. Його особливістю є те, що він базується на ґрунтовному аналізі зобов'язань в межах Угоди, зокрема на аналізі актів права ЄС, імплементація яких передбачена її положеннями, та надає можливість кожному чітко сформулювати бачення змін в усіх 25 сферах правовідносин, які охоплюються зобов'язаннями в межах УА.

Окрім того, була запроваджена горизонтальна модель координації процесів європейської та євроатлантичної інтеграції. Так, у чинному складі Уряду запроваджена посада Віце-прем'єр-міністра України з питань європейської та євроатлантичної інтеграції, що робить голос проєвропейських реформ надзвичайно потужним. В центрі Уряду – Секретаріат Кабінету Міністрів України – функціонує Урядовий офіс з питань європейської та євроатлантичної інтеграції, який є типовою координаційною

структурою (на зразок тих, що функціонували у країнах, які стали членами ЄС в останню та передостанню хвилю розширення, а також функціонують у країнах, які обрали шлях економічної та політичної інтеграції в межах Європейського Союзу).

Початок реалізації реформи державного управління дозволив створити аналогічну горизонтальній координації інституційну структуру внутрішньої організації міністерств щодо впровадження євроінтеграційних реформ. Зокрема, на додаток до запроваджених у 2014 р. посад заступників міністрів з питань європейської інтеграції в 10 міністерствах утворені директорати з питань стратегічного планування та європейської інтеграції. На практиці такий підхід забезпечує реалізацію євроінтеграційних завдань нерозривно з внутрішньою політикою кожного міністерства окремо та Уряду загалом.

Перекладаючи процес виконання Угоди про асоціацію на мову проєктного менеджменту, можна сказати, що фактично кожен блок зобов'язань складається з низки етапів: правове наближення до вимог права ЄС, створення належних інституційних засад, впровадження ухвалених євроінтеграційних політик, впровадження нових політик відповідно до принципів ЄС, спільна з ЄС оцінка та визнання прогресу.

За умови стабільного руху України в цьому напрямку, збереження інституційних та правових основ, закладених протягом кількох останніх років, успішне виконання Угоди відповідно до зазначених вище етапів є абсолютно реалістичною перспективою.

Перші роки після запровадження Угоди про асоціацію були виконанням внутрішнього домашнього завдання, відбувався процес ухвалення законодавчих, підзаконних актів горизонтального та секторального змісту. Якщо застосовувати кількісний підхід до оцінки прогресу у виконанні УА, то результати такої оцінки виглядають не надто привабливо – лише 41 % у 2017 р. Однак, заглиблюючись у зміст досягнутого прогресу, стає очевидним, що обсяг впроваджених євроінтеграційних змін країною, яка не є кандидатом на членство в ЄС, можна назвати вражаючим.

Так, наближення сучасного регуляторного правового поля до стандартів ЄС є своєрідним знаком якості держави, а взаємне визнання документів контролюючих органів або еквівалентності умов санітарного та фітосанітарного контролю фактично є «безвізом» до ЄС та світу для української продукції. Саме тому першими важливими елементами євроінтеграційної трансформації стали механізми державного ринкового нагляду. Також система технічного регулювання повністю була переорі-

ентована на європейську модель, а в цьому році Україна вступає у завершальну стадію впровадження одного з основоположних принципів контролю безпеки та якості харчової продукції «від лану до столу».

Знаковою подією є набрання чинності у повному обсязі Законом України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» та визначення Антимонопольного комітету уповноваженим органом щодо забезпечення виконання цього законодавства. Ухвалення зазначеного закону та відповідної підзаконної нормативної бази відбувалося виключно на основі та відповідно до зобов'язань в межах Угоди про асоціацію. Сьогодні це жорсткий механізм забезпечення прозорості функціонування системи державної допомоги та гарантування умов для вільного розвитку конкуренції. Правові засади діяльності акціонерних товариств повністю відповідають вимогам ЄС, так само як і загальні вимоги до відкритості даних компаній. 06.05.2018 р. набрав чинності Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», розроблений на основі права ЄС.

Тобто з впевненістю можна говорити про значний успіх у встановленні горизонтальних умов діяльності компанії, а також контролю державою якості продукції та послуг, які ними надаються відповідно до вимог права ЄС. При цьому одним з основних висновків минулих років є розуміння того, що чим більше країна робить у напрямку свого євроінтеграційного курсу, тим більше завдань постає попереду. Якби євроінтеграція полягала в ухваленні кількох сотень законів, Україна з великою ймовірністю вже могла б впритул наблизитися до її виконання.

Зараз, після досягнення певного успіху, є чітке розуміння того, що ми повинні активніше просувати свої інтереси в межах двосторонніх відносин між Україною та ЄС, адже окремі напрямки євроінтеграційних змін неможливо впровадити в односторонньому порядку. Насамперед, мова йде про митну сферу, де надзвичайно важливо використовувати норми спільної транзитної процедури ЄС/ЄАВТ на території України відповідно до Конвенцій про спрощення формальностей у торгівлі товарами та про єдиний режим транзиту. Таким чином, передувати комплексному наближенню законодавства України з питань транзиту до права ЄС має закріплення на рівні відповідних двосторонніх органів у межах Угоди про асоціацію чіткого бачення подальших кроків щодо приєднання України до цих конвенцій.

Аналогічна ситуація також зі сферами ІТ та телекомунікаційних послуг. В Угоді про асоціацію закріплені зобов'язання, які базуються на

актах права ЄС, що діяли до початку створення Єдиного цифрового ринку ЄС. Отже, відповідні двосторонні органи, створені в межах Угоди, мають визначити алгоритм виконання цієї частини зобов'язань (при тому, що відповідно до УА передбачено встановлення режиму внутрішнього ринку для цієї сфери послуг).

Всі ці зміни мають і матимуть прямий позитивний ефект для поліпшення бізнес-клімату та підвищення добробуту громадян. Водночас запорукою того, що виконання УА все ж таки забезпечить омріяну політичну асоціацію та економічну інтеграцію, закладену у ст. 4 та ст. 25 УА, залежить від того, наскільки якісно держава реалізовуватиме на практиці зазначені зміни, наскільки громадяни будуть готові в них повірити, розділити відповідальність за їх впровадження та укорінення в нашому щоденному житті.

Важливо розуміти, що у наступні 10 років ми постійно будемо у процесі трансформації, який полягатиме у зміні правового поля, створенні нової системи контролю державою процесів, функціонування ринку продукції, забезпечення прозорої конкуренції, перегляду умов надання майже усього спектру фінансових, транспортних та інших послуг. Окрім того, з лібералізацією умов торгівлі товарами та послугами Україна (а отже, українські компанії та виробники) отримає рівноправний доступ до внутрішнього ринку ЄС на передбачених Угодою умовах, так само як європейські – на український ринок.

Це величезне коло можливостей та важливі передумови для економічного зростання країни, але водночас і виклик для державних інституцій, які мають забезпечити високий рівень дотримання вимог законодавства. Юридична спільнота й судова гілка влади мають чи не найбільш вирішальну роль у цьому процесі, адже саме вони формують практику, надають послуги юридичним та фізичним особам. На цьому етапі судова гілка влади має розпочати масштабну підготовку до того, щоб забезпечити високий рівень тлумачення законодавства, відповідно до принципів, на яких воно застосовується в ЄС, враховуючи практику Суду ЄС.

Проактивність юридичної спільноти щодо забезпечення належного захисту прав юридичних та фізичних осіб в умовах нової правової реальності, яка сьогодні зароджується в Україні з виконанням Угоди, є критичною з позиції формування практики застосування такого законодавства, ідентифікації слабких місць та формування більш ефективних механізмів впровадження євроінтеграційних змін.

П. В. Казакевич

Керівник експертної групи

Урядового офісу координації європейської та євроатлантичної інтеграції

ВИКОНАННЯ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС: ІНСТИТУЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ

За відомим висловом першого президента Європейської Ради Германа ван Ромпея Україна та ЄС підписали «найбільш сучасну угоду такого роду, яку будь коли уклав Європейський Союз» спрямовану на «поступову інтеграцію України до внутрішнього ринку ЄС».¹

Дійсно, Угода про асоціацію між Україною та ЄС, яка включає поглиблену та всебічну зону вільної торгівлі, є першою з нової генерації Угод про асоціацію з країнами Східного партнерства, які мають створити нову і унікальну модель політичної асоціації та економічної інтеграції. Комплексність та складність укладеної Угоди про асоціацію між Україною та ЄС передбачає серйозні виклики для її ефективного виконання – як з точки зору імплементаційних моделей, політики реалізації, так і правових наслідків.

Так, Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі-«Угода») підписана 27 липня 2014 року. З 1 листопада 2014 року, а в частині поглибленої та всебічної зони вільної торгівлі з 1 січня 2016 року, Угода почала діяти і повністю вступила в силу після завершення процедури ратифікації 1 вересня 2017 року.

На виконання Угоди прийнято ряд організаційно-правових актів, зокрема постанова КМУ від 31 травня 2017 року «Про питання проведення планування, моніторингу та оцінки результативності виконання Угоди про асоціацію» (№ 447) та 25 жовтня 2017 року – постанова КМУ «Про виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» (№ 1106), якою затверджено комплексний План заходів з виконання Угоди про асоціацію між Україною та

¹ H. Van Rompuy, Press remarks by the President of the European Council following the EU – Ukraine Summit, Brussels, 25 February 2013 (EU/CO48/13).

ЄС. Це надзвичайно об'ємний та детальний документ, який охоплює 25 сфер Угоди, містить 1943 завдання, які розділені поміж 77 відповідальних органів. Виконання Україною Угоди на основі цього акту відбувається у чіткому поєднанні з Середньостроковим планом пріоритетних дій, який визначає основні цілі і напрями діяльності Уряду протягом 2017–2020 років та є основою бюджетного планування, щорічних операційних планів дій Уряду та фокусування донорської допомоги.

Особливе значення для прискорення імплементації Угоди має розроблена на основі Плану заходів Дорожня карта законодавчого забезпечення виконання Угоди про асоціацію, яка являє собою пакет з 57 законопроектів, які мають бути розглянуті в Парламенті протягом 2018–2019 років. За висловом Віце-прем'єр міністра з європейської та євроатлантичної інтеграції Іванни Климпуш-Цинцадзе вона є «точкою неповернення», яка визначає «стратегічний вектор розвитку країни»¹. За шість місяців було прийнято 6 законів та увалено 11 законопроектів у першому читанні.

Прийнята Кабінетом міністрів України Стратегія комунікації Угоди про асоціацію та відповідний план заходів з її виконання забезпечить транспарентність процесу впровадження реформ та зосередить увагу громадян України, бізнесу на перевагах євроінтеграційного курсу.

Виконання Угоди безперечно є завданням всього українського суспільства і успіх залежить від кожного із нас. Однак, надважливою умовою успішного виконання Угоди є побудова ефективної системи координації відповідальних органів державної влади.

Тривалий час в Україні відчувався брак інституційної спроможності, починаючи з роботи Міжвідомчого комітету України у справах Європейських Співтовариств (1995–1998 рр.), далі Національної рада з питань адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу (2000–2006 рр.), Державної ради з питань європейської і євроатлантичної інтеграції України на чолі з Президентом України (2002–2005 рр.), Міжвідомчої координаційної рада з адаптації законодавства України до законодавства ЄС при Міністерстві юстиції (2004 р.), Координаційного бюро європейської та євроатлантичної інтеграції (2008–2010 рр.).

Невдовзі після революції гідності та підписання Угоди у березні та червні 2014 року Україна запровадила централізовану інституційну модель координації процесу європейської інтеграції. На урядовому рівні політич-

¹ Іванна Климпуш-Цинцадзе. Точка неповернення: Україна затвердила план свого зближення з ЄС // Європейська правда, 26 жовтня 2017. <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/10/26/7072791> .

не спрямування діяльності здійснює Віце прем'єр-міністр з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України. Платформою для обговорення рішень є очолюваний Віце прем'єр-міністром Урядовий комітет з питань європейської, євроатлантичної інтеграції, міжнародного співробітництва та регіонального розвитку.

4 жовтня 2017 р Постановою КМУ з метою успішної координації виконання Угоди реорганізовано та підсилено створений 13 серпня 2014 р. Урядовий офіс з питань європейської та євроатлантичної інтеграції. Серед іншого, до переліку завдань Урядового офісу координації європейської та євроатлантичної інтеграції належить координація та контроль над діяльністю органів державної влади з розроблення та здійснення заходів, спрямованих на виконання Угоди про асоціацію.

Досвід імплементації Угоди показує, що одним із слабких місць є проходження необхідних рішень в Парламенті країни. З цілого ряду причин, включаючи відсутність спеціальних процедур у цьому питанні, багато важливих частин законодавства, пов'язаного з інтеграцією в ЄС, затримувалися протягом тривалого часу. Як наслідок, Україна не виконувала значну частину зобов'язань. У цьому контексті запровадження конструктивного діалогу та ефективна координація роботи між парламентом та урядом, насамперед на основі Дорожньої карти, мають вирішальне значення для визначення успіху ефективного виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

Нарешті, ефективна реалізація положень Угоди про асоціацію залежить від якості державного управління та послуг. Перша спроба України почати реформу державної служби реалізована наприкінці 2015 року, коли прийнято новий Закон «Про державну службу». Ці державні зусилля незабаром доповнені прийняттям у 2016 році урядової Стратегії реформування державного управління 2016–2020 років.

На сьогоднішній день реформа державного управління з чітким проєвропейським орієнтиром стала основою порядку денного реформування всіх сфер суспільного життя в нашій державі. У 10 пілотних міністерствах створено нові директорати стратегічного планування та європейської інтеграції, що має сприяти покращенню реалізації конкретних секторальних напрямів Угоди. У квітні 2018 р.

Масштабність завдань, які стоять перед Україною в контексті виконання Угоди (реалізація біля 5000 заходів до 2020), зумовлюють потребу в регулярній оцінці прогресу реалізації. Моніторинг є необхідним інстру-

ментом для забезпечення дотримання темпів та ефективності виконання Угоди.

У даний час процес впровадження є предметом регулярних урядових та неурядових експертних звітів як українських установ, так і Європейського Союзу. Загалом, починаючи з 2015 року, підготовлено більше десятка звітів, зокрема лише Урядовий офіс координації європейської та євроатлантичної інтеграції підготував сім. Зі сторони ЄС – два звіти підготовлені Європейською комісією та два Європейським парламентом – останній в червні 2018 року. Крім того, до моніторингу залучені неурядові організації, також є звіти місцевих органів влади.

У своїй роботі Урядовий офіс координації європейської та євроатлантичної інтеграції використовує комплексну інформаційно-аналітичну систему з виконання Угоди «Пульс», яка забезпечує всебічність опрацювання інформації та дає можливість проводити моніторинг та оцінку результативності виконання.

Загальний прогрес виконання Україною Угоди про асоціацію з ЄС у 2017 році склав 41% – було виконано 399 із запланованих 964 завдань. Рівень виконання завдань, за які відповідальні центральні органи виконавчої влади, близький до цього показника – 42%; найнижчий показник має Верховна Рада – лише 33% від планової кількості завдань. Найвищі показники досягнуті у виконанні Угоди в сферах «освіта, навчання та молодь» та «фінансовий сектор» – по 100%. Аутсайдерами є сектори «громадське здоров'я» (4%), «транспорт та поштові послуги» (11%), «довкілля» (27%).

Слід зазначити, що оманливо низький показник – 41% у 2017 році є результатом перенесення четвертої частини невиконаних завдань, які були заплановані на 2016 рік. Скорегований показник 2017 року є більш обнадійливий і складає 63%.

Так, моніторинг виконання Угоди також здійснюється інституціями, утворення яких передбачено Угодою. Так, найвищим рівнем політичного діалогу та діалогу з питань реалізації політик є *Саміти Україна – ЄС*, засідання якого проходять за участю Президента України, Президента Європейської Ради та Президента Європейської Комісії. Діалог із ЄС також забезпечують *Рада асоціації*, яка здійснює моніторинг і контроль виконання Угоди, переглядає функціонування Угоди щодо досягнення цілей; *Комітет асоціації та відповідні підкомітети*, *Комітет асоціації у торговельному складі*, *Парламентський комітет*, який є форумом для членів Верховної Ради України і Європейського Парламенту для проведення

засідань та обміну думками, а також *Платформа громадянського суспільства*, створена з метою інформування громадянського суспільства Сторін про виконання Угоди.

Ради асоціації провела чотири засідання – 15 грудня 2014 р., 7 грудня 2015 р., 19 грудня 2016 р. та 8 грудня 2017 р. Починаючи з 2015 року, відбулося 3 засідання Комітету асоціації Україна – ЄС: 13–14 липня 2015 року в Брюсселі; 5–6 липня 2016 року в Києві; 29–30 червня 2017 року в Брюсселі. Четверте засідання Комітету асоціації Україна – ЄС заплановано на 4–5 листопада 2018 у Києві. Комітет асоціації у торговельному складі провів два засідання – 12–13 квітня 2016 р. у Києві, 28–29 вересня 2017 р. у Брюсселі. На даний час загалом відбулося сім засідання Парламентського комітету асоціації між Україною та ЄС та шість засідань Платформи громадянського суспільства Україна-ЄС відбулося шість засідань, останнє 12 квітня 2018 р. в Брюсселі.

Євроінтеграційні перспективи України пов'язані із виконанням Угоди про асоціацію є багатообіцяючими, аж до постановки питання про членство. Однак, попереду тривалий і важливий період концентрації зусиль та зосередженості на можливостях, які вже відкрила Угода. Перш за все йдеться про фактичну інтеграцію до внутрішнього ринку ЄС в окремих сферах, використання можливостей оновлення додатків до Угоди із закріпленням пріоритетних для України завдань, а також фіксація в договірних документах євроінтеграційних прагнень України.

О. В. Ціцак

*військовий прокурор Об'єднаних Сил,
полковник юстиції*

С. М. Мельник

*Начальник військово-юридичного факультету Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
полковник юстиції*

ВІЙСЬКОВА ЮСТИЦІЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ НАПРЯМОК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Впродовж тривалого періоду незалежності України, пристосовуючись до змін у європейській і міжнародній системах воєнної безпеки, а також

оцінюючи реальний стан справ у державі, актуальною залишалася концепція організації та діяльності Збройних Сил України, як ключового складника сектору безпеки та оборони, за принципом розумної оборонної достатності, тобто створення невеликого за чисельністю і структурою, економічно не обтяжливого мобільного війська, що знайшло своє відображення у численних керівних документах з питань військового будівництва.

На основі положень цієї концепції національної безпеки, військово-політичним керівництвом протягом 2010–2012 рр., ґрунтуючись на досвіді деяких іноземних держав, прийнято рішення щодо ліквідації військової юстиції як економічно обтяжливого та недоцільного інституту державної влади в умовах незначної криміногенної ситуації в Збройних Силах України та інших військових формуваннях, утворених відповідно до чинного законодавства.

Із здобуттям Україною незалежності у 1991 році, вітчизняна правова система успадкувала радянську правоохоронну систему, у тому числі правоохоронну систему у війсьній сфері – органи військової юстиції.

Органи військової юстиції – це комплексне, багатоаспектне поняття, яке, у класичному розумінні, включає до свого складу інститут військової прокуратури, інститут військових судів (трибуналів) та інститут військової поліції. Однак, в деяких країнах світу структура військової юстиції кардинально відрізняється від вищезгаданої класичної структури, що зумовлено певними історичними та соціально-економічними передумовами розвитку конкретної правової системи.

Щодо міжнародно-правового досвіду діяльності інституту військової юстиції, за попередніми підрахунками близько у 60 державах світу, значна частина з яких є країнами членами НАТО, функціонують органи військової юстиції. До них належать як пострадянські, так і європейські країни. Також, органи військової юстиції передбачені в законодавствах країн американського континенту, зокрема в США, Канаді та Бразилії.

Внаслідок невдало сформованої концепції національної безпеки України та у зв'язку із відсутністю ефективної правоохоронної системи у війсьній сфері впродовж 2014–2017 рр. спостерігалися тенденції неухильного зростання кількості адміністративних правопорушень та злочинів серед військовослужбовців в Збройних Силах України та інших військових формуваннях, утворених відповідно до чинного законодавства України.

Зважаючи на складну воєнно-політичну, оперативну-стратегічну та економічну ситуацію, яка склалася внаслідок збройної агресії Росії проти

України, окупації Російською Федерацією частини суверенної території України – Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, інспірованого та підтриманого Росією збройного конфлікту на території Донецької та Луганської областей, який несе значну загрозу переростання у відкрите збройне протистояння між Україною та Російською Федерацією[1], військово-політичним керівництвом України впродовж 2014–2016 рр. розроблено нову концепцію національної безпеки, де відображена необхідність створення спеціального правоохоронного органу у военній сфері з функціями проведення досудового розслідування та оперативно-розшукової діяльності.

Відповідно до п. 3.2. Указу Президента України від 26 травня 2015 року №287/2015 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України»[2] необхідність створення спеціального правоохоронного органу у военній сфері пояснюється неефективністю системи забезпечення національної безпеки і оборони України, зокрема зростанням рівня злочинності в Збройних Силах України та інших військових формуваннях, утворених відповідно до чинного законодавства.

Під час Міжнародної конференції «Реформування системи військової юстиції України: сучасний стан та перспективи», що проходила в стінах Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого протягом 29–30 травня 2018 року, заступник Генерального прокурора – Головний військовий прокурор А. Матіос заявив, що за період з січня по травень 2018 року військовослужбовцями вчинено 5 179 злочинів, при цьому у період з 2015 по 2017 рік середня кількість злочинів, щорічно вчинених військовослужбовцями, перевищувала 20 тисяч.

Станом на 2018 рік військова правоохоронна система України характеризується такими ознаками як розбалансованість та несформованість, що має суттєвий вплив на рівень забезпечення правопорядку та військової дисципліни у військових формуваннях.

Відповідно до проекту Закону України «Про військову поліцію»[3] встановлення підслідності злочинів проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочинів) передбачено за Військовою поліцією, відповідно до проекту Закону України «Про Державне бюро військової юстиції»[4] за Державним бюро військової юстиції у складі якого функції досудового розслідування злочинів здійснюватиме Департамент військової юстиції, а кримінальних проступків Департамент військової поліції. Окрім цього, також пунктом 3 частиною 4 статті 216

Кримінального процесуального кодексу України[5] (далі – КПК України) передбачено, що до підслідності Державного бюро розслідувань належить досудове розслідування злочинів проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини), який, до речі, ще станом на вересень 2018 року не почав повноцінно функціонувати.

До 20 листопада 2017 року досудове розслідування військових злочинів здійснювали слідчі органів військової прокуратури про те, після цієї календарної дати виникла ситуація за якої з однієї сторони нові зареєстровані провадження вже не передаються слідчим військової прокуратури для здійснення досудового розслідування, а з іншої ДБР фактично не може приступити до здійснення досудового розслідування цієї категорії злочинів, оскільки процес формування цього державного органу гальмується.

Наразі досудове розслідування злочинів проти встановленого порядку несення військової служби здійснюють слідчі органів Національної поліції України, які недостатньо ознайомлені з особливостями проходження військової служби, нормативно-правовою базою, яка регламентує порядок проходження військової служби, кримінологічною тактикою, методикою і технікою розслідування та особливостями кваліфікації складів злочинів передбачених XIX Розділом Кримінального кодексу України, що не відповідає основному завданню кримінального провадження передбаченого Кримінальним процесуальним кодексом України – забезпечення швидкого, повного та неупередженого досудового розслідування.

Проектом Закону України «Про Державне бюро військової юстиції»[4], який отримав позитивний висновок щодо прийняття його за основу, передбачено надання цьому органу функцій досудового розслідування, державного нагляду за діяльністю військових формувань та підприємств, які виконують державне оборонне замовлення, представництва прав та інтересів військовослужбовців, держави в сфері безпеки і оборони, а також здійснює фінансовий аудит, перевірку і моніторинг державних закупівель, щодо виконання оборонного замовлення, контроль за цільовим, ефективним використанням бюджетних коштів військовими формуваннями та підприємствами оборонно-промислового комплексу.

Функцію нагляду за військовими формуваннями раніше здійснювали військові прокуратури, однак, у зв'язку з внесеними змінами до законодавства прокуратура втратила функцію загального нагляду.

Так, важливою подією в діяльності військової прокуратури стало прийняття в жовтні 2014 року нової редакції Закону України «Про прокуратуру»[6], згідно з якою органи прокуратури з огляду на суб'єктивні та

об'єктивні причини втратили функцію загального нагляду. В цілому ця функція невласлива для органів європейської прокуратури, оскільки загальний нагляд не потрібен для бізнесу. Проте, в умовах проведення Операції Об'єднаних Сил вона є необхідною для забезпечення захисту державних інтересів та обороноздатності.

Держава фактично добровільно позбулася реальних інструментів превентивного впливу як у військових формуваннях, так і в оборонно-промисловому комплексі. Якщо раніше військовий прокурор міг внести припис та через 10 днів вимагати його виконання, то наразі його діяльність здійснюється лише постфактум.

Наслідком такої «новації» є численні випадки зловживання державними підприємствами, що входять до складу Державного концерну «Укроборонпром», зокрема зникнення вузлів та агрегатів до військової техніки, постачання небоездатної військової техніки та озброєння, укладення фіктивних договорів, які призводять до розкрадання коштів виділених з Державного бюджету на забезпечення безпеки та оборони.

Так, наприклад, на харківському бронетанковому заводі військова прокуратура розслідує факти розкрадання державних коштів за допомогою безтоварних операцій, які в 2014–2015 роках проводилися через ТОВ «Укртехмед», що завдало шкоди державі на суму понад 13 млн грн. З «Житомирського бронетанкового заводу» зникло 20 двигунів для БМП на суму 6,89 млн грн. ще в жовтні 2014 року, які через певний час стали власністю ТОВ «НВК «Техімпекс».

Також, у зв'язку із втратою військовою прокуратурою повноважень щодо державного нагляду за діяльністю військових формувань, спостерігаються непоодинокі випадки порушення вимог протипожежної безпеки та умов зберігання боєприпасів, що призводить до детонації снарядів та заподіяння колосальних збитків державному бюджету.

Так, наприклад, в ніч на 23 березня 2017 року в Харківській області в місті Балаклія сталася пожежа на найбільшому в Україні складі з озброєнням. Розмір заподіяної шкоди становить близько 300 млн. гривень. В ніч на 26 вересня 2017 року, в смт. Калинівка Вінницької області на 48 арсеналі військової частини А1119 почалися вибухи боєприпасів. Загальний розмір заподіяної шкоди становить близько 800 млн. доларів США. У Балаклії 3 травня 2018 року вдень почали детонувати неутілізовані снаряди внаслідок загоряння сухої трави на колишній технічній території арсеналу.

Значне профілактичне значення у забезпеченні та підтриманні належного рівня військової дисципліни та правопорядку в Збройних Силах

України та інших військових формуваннях, утворених відповідно до чинного законодавства України, згідно з міжнародною практикою відіграють військові суди. Інституційна підпорядкованість та організаційно-штатна структура військових судів в іноземних державах немає сталого, уніфікованого вигляду, що зумовлено різними факторами.

Однак, діяльність військових судів у практично всіх країнах світу, де вони функціонують, характеризується такою особливістю як мобільність. Відповідно до найкращих іноземних практик, поширеним видом судових засідань військових судів є виїзні судові засідання. Такий вид судових засідань дозволяє здійснювати значний морально-психологічний вплив на військовослужбовців щодо запобігання вчинення нових правопорушень, формування та розвитку правової культури, а також виховання високих морально-психологічних якостей.

При цьому, структура військових судів має бути максимально територіально наближена до структури військових прокуратур та військової поліції та навпаки, що дозволить підвищити ефективність процесуального керівництва розслідуванням і підтримання публічного обвинувачення в суді.

На час особливого періоду, воєнного стану або в умовах проведення Операції Об'єднаних Сил вважається доцільним виключно органам військової прокуратури надати право продовжити виконання окремих функцій нагляду за додержанням законів у сфері обороноздатності держави. Аналогічної думки дотримуються представники Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні в рекомендації від 9 грудня 2015 року [7, с. 38], згідно з якими українській стороні рекомендовано «дозволити Головній військовій прокуратурі здійснювати загальний нагляд над воєнними та правоохоронними органами» як одну з необхідних умов поліпшення ситуації з правами людини. На порушення законів у воєнній сфері, нерациональне або протиправне використання державних коштів необхідно реагувати не тільки кримінально-правовими заходами, а й засобами наглядового характеру (обов'язкові вимоги про усунення порушень закону, оскарження та зупинення дії актів і рішень, що не відповідають вимогам закону, тощо). Адже кримінально-правові заходи не дають можливості попередити конкретне правопорушення, оскільки вони лише спрямовані на боротьбу з його наслідками.

Зважаючи на відсутність правоохоронного органу, який наразі би міг ефективно протидіяти злочинності у воєнній сфері, цю функцію сьогодні намагаються виконувати органи Національної поліції, військової контр-

розвідки Служби безпеки України та Військової служби правопорядку у Збройних Силах України. Сучасні умови в контексті тимчасової окупації території Автономної Республіки Крим та дестабілізації ситуації на сході України диктують нагальну потребу у створенні повноцінної класичної системи військової юстиції, яка має бути представлена: спеціалізованим правоохоронним органом – військовою поліцією, органом, який здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням – військовою прокуратурою та військовим судом.

Наразі з перелічених правоохоронних органів функціонує лише військова прокуратура, діяльність якої потребує вдосконалення, створення військових судів оголошено одним з пріоритетів законотворчої діяльності. І найбільша проблема – це спеціальний правоохоронний орган, який здійснюватиме функції оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування, оскільки його не існує взагалі, а функцію здійснення досудового розслідування військових злочинів чинне законодавство намагається віднести до цивільного органу державної влади.

На виконання положень керівних документів щодо нової концепції національної безпеки передбачених Указом Президента України від 26 травня 2015 року №287/2015 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України»[2], Указом Президента України №240/2016 від 6 червня 2016 року «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 травня 2016 року «Про Стратегічний оборонний бюлетень України»[1] та враховуючи складність ситуації повноцінне функціонування військової юстиції спрямоване на забезпечення незалежності і територіальної цілісності України, підвищення рівня військової дисципліни та покращення стану правопорядку в Збройних Силах України та інших військових формуваннях є невідкладним питанням.

Література:

1. Указ Президента України №240/2016 від 6 червня 2016 року «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 травня 2016 року «Про Стратегічний оборонний бюлетень України» // Офіційний сайт Президента України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/documents/2402016-20137>
2. Указ Президента України від 26 травня 2015 року №287/2015 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня

2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» // Офіційний сайт Верховної Ради України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>

3. Проект Закону України «Про військову поліцію» № 1805 від 21.01.2015 // Офіційний сайт Верховної Ради України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53648
4. Проект Закону України «Про Державне бюро військової юстиції» № 8387 від 21.05.2018 // Офіційний сайт Верховної Ради України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64055
5. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
6. Закон України «Про прокуратуру» № 1697-VII від 14.10.2014 // Офіційний сайт Верховної Ради України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>
7. Report on the human rights situation in Ukraine 16 August to 15 November 2015 / Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org.ua/images/stories/12th_ONCHR_report_on_Ukraine_EN.pdf

В. П. Коваль

здобувач юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, Директор юридичного департаменту Міністерства оборони України

ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОКРЕМИХ ЕЛЕМЕНТІВ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

В умовах реформування та розвитку Збройних Сил України та інших військових формувань, що створюються відповідно до чинного законодавства, прагнення молодого Української держави набути міцного та потужного військового авторитету серед сучасних держав виглядають досить обґрунтованими. У зв'язку з цим, питання забезпечення адміністративно-

правового статусу військовослужбовців у цьому разі не залишаються без уваги як з боку парламентарів, так і науковців, до сфери наукових інтересів яких потрапляють питання проходження військової служби та забезпечення воєнної безпеки нашої держави не тільки у межах національних кордонів, а й зовні.

Фахівці з питань воєнного права, воєнного управління, воєнної безпеки не випадково сьогодні відмічають, що при конструюванні регламентації воєнних питань необхідно мати на увазі те, що воєнна організація будь-якої держави наділена великим силовим потенціалом і завдання, які покладаються на військову службу, пов'язані із залученням доволі суттєвого силового ресурсу і для їх виконання необхідні *потужні сили та засоби воєнної організації держави* [1, с. 316] (*курсив – авт.*). Ураховуючи, що на кожного військовослужбовця державою покладено ті ж завдання, що й на інститут військової служби та сектор безпеки і оборони в цілому, то забезпечення адміністративно-правового статусу зазначеної категорії населення повинно провадитися у напрямі перманентного його зміцнення та удосконалення.

Варто констатувати, що з набранням чинності Закону України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року втратив чинність Закон України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави», яким було надано визначення воєнної організації та регламентовано окремі питання, що стосуються зазначеної сфери. Тому термінологічно воєнна організація держави поступово відстороняється від повсякденного вживання у правовому побуті. Це має суттєве значення коли йдеться про забезпечення адміністративно-правового статусу військовослужбовців, адже за вказаним законом воєнна організація передбачала сукупність органів державної влади, військових формувань, які утворені відповідно до Конституції та законів України, що охоплена єдиним керівництвом та перебуває під демократичним контролем суспільства і безпосередньо спрямована на вирішення завдань захисту інтересів держави від зовнішніх на внутрішніх загроз. Звідси вбачається, що керівництво військовими формуваннями, яке безпосередньо впливає на забезпечення адміністративно-правового статусу військовослужбовця більше не охоплюється функціонуванням воєнної організації держави і стоїть питання про нову систему організації та функціонування системи військових формувань та деяких правоохоронних органів у межах секто-

ру безпеки і оборони України. Очевидно, що ці новели не зможуть не відбитися і на питаннях адміністративно-правового статусу військовослужбовця.

Крім цього, ураховуючи, що сфера забезпечення адміністративно-правового статусу є багатогранною, та охоплює різні питання, наполегливу увагу для подальшої правової регламентації приділено питанням підвищення соціального захисту військовослужбовців, забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, реформування системи екологічного та радіологічного контролю у пунктах пропуску, відповідальності за незаконне перетинання державного кордону. Відповідні проекти законів України вже подано до Верховної Ради України суб'єктами законодавчої ініціативи.

Вважаємо доцільним в аспекті розгляду перспектив розвитку законодавчого забезпечення адміністративно-правового статусу військовослужбовців приділити окрему увагу питанню забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях. Пропонуючи відповідні зміни у цьому напрямі, національний законодавець бере до уваги, що у 2015 році Міноборони США відкрило всі військові посади для жінок. Ізраїль у 2000 році дозволив жінкам служити на будь-якій військовій посаді, а в Норвегії аналогічний закон прийнято ще у 1985 році. Описана практика іноземних держав не є чимось надзвичайним з огляду на те, що наявність жінок у військовому підрозділі позитивно впливає на дисципліну та бойовий дух військових.

Аналіз чинного законодавства свідчить про те, що у Збройних Силах України та інших військових формуваннях існує «особливе» ставлення до жінки-військовослужбовця, що пов'язано, мабуть, із визнанням нормами міжнародного права жінок однією з найуразливіших категорією населення. Так, законодавство суттєво обмежує залучення жінок до виконання певних завдань, їхню участь у бойових діях, можливість займати певні посади. Наприклад, відповідно до пунктів 1, 2 частини 1 статті 20 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» [2] контракт на проходження військової служби може укласти жінка у віці від 18 до 40 років. Такого обмеження для чоловіків правовими нормами не передбачено. Крім цього, враховуючи, що граничний вік перебування у запасі військовозобов'язаних-жінок (незалежно від присвоєних їм військових

звань) становить 50 років, жінки віком від 40 до 50 років (на відміну від чоловіків) позбавлені змоги укласти контракт на проходження військової служби. Більш того, частина 5 статті 28 означеного Закону визначає, що військовозобов'язані-жінки зараховуються до запасу другого розряду із граничним віком перебування у запасі 50 років. При цьому (на відміну від чоловіків) не враховується присвоєне їм військове звання. У свою чергу, відповідно до статті 27 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» [2] військовозобов'язані-чоловіки зараховуються до військового запасу першої категорії, якщо вони здобули військово-облікову спеціальність. Водночас, військовозобов'язані-жінки у будь-якому випадку зараховуються до запасу другої категорії. Такі положення фактично нівелює досягнення жінки під час проходження військової служби та знижує її цінність як професіонала. Незалежно від отриманого військового звання (від солдата до генерала армії України) всі військовозобов'язані-жінки змушені бути переведені у відставку в одному віці.

З огляду на це вищезазначені положення свідчать про нерівний правовий статус чоловіків та жінок як військовослужбовців. Максимальний вік перебування в запасі для чоловіків – 65 років (для вищого офіцерського складу). Тому чоловіки можуть проходити військову службу у запасі на 15 років довше ніж жінки, що значно обмежує право військовозобов'язаних жінок у можливості отримання наступних військових звань (стаття 31 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» [2] дозволяє присвоєння наступних військових звань під час перебування у запасі). Закон України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» [3] визначає, що при обчисленні пенсії враховується військове звання. Таким чином, військовозобов'язані-жінки мають потенційно нижчу пенсію.

Аналіз правових приписів у цій сфері свідчить про те, що законодавство встановлює значні обмеження на призначення військовослужбовців-жінок у добовий наряд, відправлення у відрядження, звільнення від проходження зборів, нарахування пенсій. Вітчизняні парламентарі, які пропонують забезпечити рівні права та можливості жінок військовослужбовців та чоловіків-військовослужбовців констатують, що наслідком вище описаних законодавчих обмежень є те, що жінка низько оцінюється як професіонал та спеціаліст у військовій сфері, що в Україні мало жінок офіцерів і жодної жінки-генерала, але ж самі парламентарі ці норми й ухвалювали дещо раніше.

Вважається, що означена практика суперечить вимогам міжнародного права та досвіду іноземних країн та, що участь жінок у врегулюванні

військового конфлікту є необхідним для ефективного завершення процесу встановлення миру та надання допомоги цивільному населенню згідно Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки. Мир. Безпека».

Крім того, однакові умови військової служби чоловіків та жінок є одним із основоположних стандартів НАТО. Окремі положення чинного Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» [2] порушують рекомендації Комітету з питань жінок у збройних силах НАТО (Committee on Women in the NATO Forces (CWINF)).

Звернемо увагу на те, що питання забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, які безпосередньо стосуються адміністративно-правового статусу військовослужбовців, у різі ухвалення відповідних правових положень, скасують норми про те, що військовослужбовці-жінки, як правило, до складу добового наряду не призначаються (Статут внутрішньої служби Збройних Сил України) і про те, що військовозобов'язані-жінки, незалежно від присвоєних їм військових звань, зараховуються до запасу другого розряду. Граничний вік перебування їх у запасі встановлюється 50 років (Закон України «Про військовий обов'язок та військову службу»[2]), внесуть доповнення до Закону України «Про військовий обов'язок та військову службу» у частині того, що жінки проходять військову службу на рівних засадах із чоловіками (за винятком випадків, передбачених законом), що включає прийняття на військову службу за контрактом, призначення на посади, отримання військових звань, виконання завдань військової служби, направлення у відрядження, притягнення до відповідальності за порушення військової дисципліни, проходження військової служби у військовому резерві, виконання військового обов'язку в запасі та інші зміни.

Література:

1. Кагановська Т. С., Григоренко Я. О., Григоренко Є. І., Дягілев О. В. Порівняльне конституційне право : навчальний посібник. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. 324 с.
2. Про військовий обов'язок та військову службу: Закон України від 25 березня 1992 року №2232-ХІІ Відомості Верховної Ради України. 1992. №27. С. 385.
3. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб: Закон України від 9 квітня 1992 року №2262-ХІІ. Відомості Верховної Ради України. 1992. №29. С.399.

Kseniia Smyrnova

Dr.hab., Professor, Chair of Comparative and European Law Institute of International Relations, Taras Shevchenko National University of Kyiv

«EUROPEANIZATION» OF UKRAINIAN COMPETITION LAW: MAIN RESULTS & PERSPECTIVES

The process of Europeanization is an incremental process reorienting the direction and shape of politics to the degree that EC political and economic dynamics become part of the organizational logic of national politics and policy-making [1]. Using the legal instrument of concluding external agreements between EU & third countries we can assume the spreading of obligations of *acquis* implementation in third countries legal orders.

The process of harmonization of competition law of Ukraine started on the beginning of 2000-s, it was illustrated by the new Law of Ukraine «On protection of Economic Competition» (which was entered into force in 2002) that was elaborated under the main principles of the EU Competition Law. This Law was constantly amended to improve the system for monitoring compliance with the rules of competition. By the way almost all changes & other acts of Antimonopoly Committee of Ukraine (AMCU) were elaborated due to the EU competition law. The very great illustration of it is the Act of immunity of fines that was adopted in 2012 under the framework norm of the Law «On protection of Economic Protection».

The EU-Ukraine Association Agreement (AA) [2] ratified in September 2014 replaces the PCA as the basic legal framework of EU-Ukraine relations (Art. 479 EU-Ukraine AA) and entered into force since 1 September 2017. Upon its entry into force the Association Agreement is considered as a part of national legislation (ch. 1, Art. 9 of the Constitution of Ukraine¹) and in case of conflict with the norms of current legislation is subject to priority application (ch. 2, Art. 19 of the Law of Ukraine «On international agreements of Ukraine»).

¹ Article 9 of the Ukrainian Constitution of 1996 provides that: «International treaties in force, consented by the Verkhovna Rada of Ukraine [Ukrainian Parliament] as binding, shall be an integral part of the national legislation of Ukraine. Conclusion of international treaties, contravening the Constitution of Ukraine, shall be possible only after introducing relevant amendments to the Constitution of Ukraine».

Due to Ukraine's integration policy, its accession to the WTO in 2008 [3], entering into force of the Free Trade Agreement with EFTA countries in 2012 [4], signing & ratification of the Association Agreement [5] with the EU, the open free trade areas opened their doors for Ukraine. Due to this fact the most important issue related to liberalized trade is competition rules that become increasingly crucial for Ukraine.

Comparing the current Association Agreement with Ukraine with analogue acts signed by the EU with others countries, it can be said that this is a 'fourth generation agreement'. It is the first of a new generation of Association Agreements between the EU and countries of the Eastern Partnership that covers a deep and comprehensive free trade area (DCFTA). Considering further on the 'deep' and 'comprehensive' character of the FTA, it can be concluded that the EU-Ukraine DCFTA is the first of a new generation of FTAs concluded by the EU which will, once in force, gradually and partially integrate the economy of Ukraine into the EU Internal Market. Its integration into the Internal Market will take place, however, only under the condition that Ukraine approximates its legislation to the EU *acquis*.

On the other hand, the 'deep' character of the DCFTA refers also to Ukraine's commitment to approximate its legislation to the *acquis* in order to achieve its economic integration with the EU Internal Market. The DCFTA contains numerous legislative approximation clauses according to which Ukraine must approximate its domestic legislation or standards to the EU *acquis*. Title IV of the Association Agreement shows that the EU-Ukraine AA not only covers traditional FTA areas, such as market access for goods, but also includes public procurement, IPR, competition, energy, etc.

The DCFTA with Ukraine is somewhat particular. The competition chapter is much longer and is again divided in two sections (Art. 253–267 EU-Ukraine DCFTA): antitrust and mergers; and state aid.

The first section on antitrust and mergers traditionally elaborates on the importance of regulating anti-competitive behaviour, and indicates the practices that are considered inconsistent with the agreement. The AA focuses on the main principles of an undertaking's conduct on the market that can impede, restrict or distort competition (including conduct prohibited under Article 101 (1) TFEU, abuse of a dominant position and certain concentrations that result in monopolization or a substantial restriction of competition in the market in the territory of either Party). The Association Agreement identifies the key practices and economic transactions that could potentially adversely affect the functioning of markets and undermine the benefits of trade liberalization established between the parties. These anti-competitive practices include:

a) agreements and concerted practices between undertakings, which have the purpose or effect of impeding, restricting, distorting or substantially lessening competition in the territory of either Party; b) the abuse by one or more undertakings of a dominant position in the territory of either Party; c) concentrations between undertakings, which result in monopolization or a substantial restriction of competition in the market in the territory of either Party (Article 254 AA).

What is characteristic of the EU-Ukraine DCFTA is the provision on approximation of law and enforcement practice, with strict deadlines and hard obligations. Parties should exchange information and cooperate on enforcement matters, although the obligations are again particularly weak, stating that 'the competition authority of a Party may inform the competition authority of the other Party of its willingness to cooperate with respect to enforcement activity. This cooperation shall not prevent the Parties from taking independent decisions' (Art. 259(2) EU-Ukraine DCFTA). The agreement foresees that the parties should consult each other, but this is not regulated in detail, nor is it mandatory.

The EU-Ukraine AA pays special attention to state aid, which remains unregulated in Ukraine. The principle of transparency is again central, and this time is made tangible via concrete obligations. Articles 106, 107 and 93 TFEU shall serve as sources of interpretation. Finally, concrete changes to the domestic system of state aid control are required and listed in the agreement.

What sets the EU-Ukraine DCFTA apart from the other DCFTAs is that Ukraine will align its competition law and enforcement practice to that of the EU acquis in a number of fields. As a result, there are actual substantive requirements for the domestic regime. This type of commitment cannot be found in other post-Global-Europe FTAs. What is remarkable is that the scope of the EU acquis to which Ukraine should approximate its laws is not included in an annex but in the main text of the agreement. This of course has consequences for the procedure to change this content. A formal treaty change will be required, which is rigid and burdensome. Furthermore, Ukraine commits itself to adopting a system of control of state aid similar to that in the EU and inspired by TFEU articles, including an independent authority. The level of detail in these provisions can also be considered quite novel.

The DCFTA is one of the most ambitious bilateral agreements that the EU has ever negotiated with a trading partner and should offer Ukraine a framework for modernization of bilateral trade and investment relations and a model for economic development.

From the analyzed areas of approximation Ukrainian competition legislation to the EU law in accordance with the requirements of the Association Agreement

can be concluded that the main drawback of Ukrainian legal system is the lack of proper enforcement levels and improving procedures transparent decision-making, including through the publication of the decisions of the national mechanism for antitrust body.

A necessary condition for harmonized system of regulation of competition there is cooperation and coordination, including the exchange of information between the relevant national authorities of Ukraine, the European Union and its Member States to further enhance effective competition law enforcement, and to fulfil the objectives of this Agreement through the promotion of competition and the curtailment of anti-competitive business conduct or anticompetitive transactions, as indicated by Art. 259 of the Agreement. In addition, this article focuses on the fact that such cooperation shall not prevent the authorities from taking independent decisions.

The main instrument of an effective process of harmonization and foster mutual understanding of the parties in competition are consulting, implementation of which is foreseen in Art. 260 Agreement. A process of consultation will be used during the interpretation or application of competition rules. However, this is not a firm commitment, and intention of the parties to provide non-confidential information in order to improve the consultation process.

In particular, it should be noted that the scope of the feature according to the Association Agreement is that none of the parties to the Agreement may not resort to dispute settlement procedures of the questions referred to the field of competition (Article 261 of the Agreement). The only obligation on the terms of harmonization of Ukrainian legislation in accordance with Art. 256 Agreement may be subject to dispute settlement procedures. This means that the provisions of the Association Agreement are determined in order imperative principles of operation of free competition in the market in terms of free trade. Prohibition of anticompetitive practices in the form of concerted action or agreements, abuse of dominance, and the principle of control of concentrations *are the basic elements of the implementation of free trade*.

State aid provided by the companies may distort competition by giving advantages to certain companies or industries. Because state aid is considered a separate EU law and is subject to strict controls. In this regard, special attention is paid to the Association Agreement is a question of state aid.

Harmonization is a process of convergence towards the principles of another legal system, through which they undergo convergence. Thus, attention is paid not only to the material content of the rules is taken, but the complex nature of its practical application. In this respect, a crucial importance of the Court of the European Union, which interprets and explains the features of the implementation of European Union law.

To implement these commitments Ukraine has for three years after the entry into force of the Agreement adapt its legislation in this area with EU legislation and to establish appropriate and effective institutional framework, including operating an independent body with the necessary powers, the system of control provision and use of state aid, including the provision of relevant statistical information. In general Ukrainian enforcement practice has a gap in social welfare oriented system of competition. The special clause in enforcement process should be allocated as an object of competition law as a whole mechanism of better consumer protection.

References

1. Ladrech, R. (1994), 'Europeanization of Domestic Politics and Institutions: The Case of France', *Journal of Common Market Studies*, 32:1, 69–88
2. Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine of the other part (*OJ*, 2014, L 161).
3. Law of Ukraine «On ratification of Protocol of Ukraine's accession to the WTO» dated 10.04.2008 No 250-VI // Verhovna Rada Bulletin. – 2008. – №23. – P. 213
4. Law of Ukraine «On ratification of Free Trade Agreement between Ukraine and Member States of EFTA» dated 07.12.2011 No 4091-VI // Official Journal of Ukraine. – 13.01.2012. – № 1. – P. 9.
5. Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part // *OJ L 161* 29.5.2014. – P.3–2137.

Т. М. Бондар

головний спеціаліст відділу військового законодавства Юридичного департаменту Міністерства оборони України

ОСОБЛИВОСТІ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОВЕДЕННЯ ОПЕРАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ СИЛ

Четвертий рік на Сході України продовжується збройний конфлікт, спричинений незаконними діями Російської Федерації з анексії українського півострову Крим та безпосереднього військового вторгнення та окупації частини території Донецької та Луганської областей.

В умовах сьогодення надзвичайно актуальним залишається запит суспільства на конкретні військові та політичні результати у вирішенні поставлених перед країною питань, відновлення державного суверенітету на всій території України, та, зокрема, запровадження операції Об'єднаних сил як нового формату боротьби України зі збройною агресією Російської Федерації на Донбасі.

Якщо звернутись до історії законодавчого забезпечення національної безпеки та оборони України, слід констатувати, що у 2014 році українське законодавство не передбачало інших механізмів протидії збройній агресії інших держав, окрім введення воєнного стану та початку повноцінних бойових дій.

Нагальна необхідність протистояти російській агресії в умовах гібридної війни, протидіяти та перешкоджати діяльності незаконних терористичних угруповань, що контролювались Російською Федерацією, а також регулярним військовим формуванням Росії, що діяли та продовжують діяти в Криму та на Донбасі, спричинила не тільки масштабне реформування складових сил безпеки і оборони України, а й змусила українське законодавство змінюватись та адаптуватись до нових викликів.

За таких умов у 2014 році Указом Президента України від 14 квітня 2014 року №405/2014 введено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року та розпочато проведення широкомасштабної антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей, до проведення якої було залучено не тільки спеціальні правоохоронні органи, а й Збройні Сили України, інші створені відповідно до законів України військові формування та органи державної влади.

Прийняття такого рішення потягло за собою внесення ряду змін до законодавства України з питань боротьби з тероризмом, оскільки до цього моменту українська армія відповідно до покладених на неї обов'язків до виконання зазначених завдань не залучалась.

Враховуючи це, керівництво здійсненням заходів в рамках широкомасштабної антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей було покладено на Антитерористичний центр при Службі безпеки України як головного суб'єкта боротьби з тероризмом.

Проте за чотири роки ведення бойових дій, не зважаючи на наявність успішних прикладів проведених спільних операцій та реальних бойових результатів, з урахуванням змін окремих геополітичних та військово-політичних обставин, стало зрозуміло, що подальше планування діяльності

залучених силових структур із забезпечення національної безпеки і оборони України на східних кордонах, а також звільнення тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей та їх подальша реінтеграція буде найбільш ефективним та досяжним за умови зміни самого формату операції та зосередження керівництва нею в руках військових української армії.

На сьогоднішній день можливо виокремити декілька причин переходу до формату операції Об'єднаних сил.

Найголовнішим фактором, що вплинув на процес зміни формату операції, була необхідність вироблення єдиного механізму прийняття рішень, забезпечення їх виконання та підпорядкування представників різних силових відомств, правоохоронних та державних органів, з метою усунення компетенційних конфліктів, що безпосередньо впливало на стан виконання бойових завдань.

По-друге, це необхідність законодавчого закріплення керівної ролі Збройних Сил України у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони України, як це визначено Конституцією та спеціальним Законом «Про Збройні Сили України», що, як вже зазначалось, було обумовлено реальним станом управління, масштабом, характером та тривалістю проведення антитерористичної операції на Сході України.

Третьою важливою причиною є започаткування процесу підготовки сил безпеки і оборони України до можливого співробітництва з миротворчою місією ООН, яку було запропоновано залучити до врегулювання конфлікту на Донбасі за результатами проведення переговорів у Нормандському форматі за участі України, Німеччини, Франції та Росії у жовтні 2015 року.

І останнім фактором, що мав вирішальне значення при прийнятті рішення про зміну формату операції, слід вважати необхідність переорієнтації залучених до проведення операції силових відомств, правоохоронних та державних органів на досягнення нових стратегічних цілей, як-то:

- виконання завдань із забезпечення національної безпеки і оборони, захисту незалежності й суверенітету України;
- регламентація на законодавчому рівні процесу імплементації стандартів та принципів країн – членів НАТО в управлінні військами;
- вжиття ефективних заходів до протидії збройної агресії Російської Федерації на Сході України та звільнення тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей;

– запровадження та реалізація комплексу заходів до подальшої реінтеграції тимчасово окупованих територій та населення Донецької та Луганської областей.

З цієї метою 18 січня 2018 року Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України над тимчасово окупованими територіями в Донецькій та Луганській областях», яким створено нову правову основу для вирішення завдань з відсічі ворожій агресії на Донбасі, а у перспективі – для відновлення територіальної цілісності України в межах міжнародно визнаного кордону.

Зазначеним Законом, зокрема:

Російську Федерацію на законодавчому рівні визнано країною-агресором, що створює підстави для звернення держави Україна та її громадян до міжнародних судових інстанцій для захисту своїх порушених прав;

визначено правовий режим окремих районів Донецької та Луганської областей як тимчасово окупованої території України та особливості реалізації й захисту прав громадян України, які проживають на цих територіях;

на основі Конституції України та міжнародного права визначено мету та засоби державної політики України із забезпечення державного суверенітету над тимчасово окупованими територіями в Донецькій та Луганській областях;

законодавчо закріплено зміну формату широкомасштабної антитерористичної операції на операцію Об'єднаних сил як складову нової державної політики України щодо тимчасово окупованих територій.

Статтею 8 зазначеного Закону закріплено, що для забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях залучаються більше десяти різних силових відомств, правоохоронних та державних органів, зокрема:

Збройні Сили України;

інші утворені відповідно до законів України військові формування (Служба безпеки України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Національна гвардія України, Державна прикордонна служба України, Управління державної охорони України, Державна спеціальна служба транспорту);

правоохоронні органи спеціального призначення;

Міністерство внутрішніх справ України;

Національна поліція України;
розвідувальні органи України;
військова прокуратура України;
Державна служба України з надзвичайних ситуацій;
працівники закладів охорони здоров'я.

Стратегічне керівництво силами та засобами залучених органів та служб покладається на Генеральний штаб Збройних Сил України як головний орган військового управління в державі.

Повноваження з управління та застосування сил та засобів під час виконання завдань із відсічі і стримування збройної агресії безпосередньо у Донецькій та Луганській областях покладаються Командувача об'єднаних сил, який призначається Президентом України за поданням начальника Генерального штабу.

Командувач об'єднаних сил реалізує свої повноваження через Об'єднаний оперативний штаб Збройних Сил України, який через відповідні органи військового управління здійснює планування, організацію та контроль виконання заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, спрямування, координацію і контроль за діяльністю військово-цивільних чи військових адміністрацій (у разі їх утворення) у Донецькій та Луганській областях з питань національної безпеки і оборони.

Військовослужбовці, працівники правоохоронних органів та інші особи, які залучаються до здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, на час проведення таких заходів підпорядковуються Командувачу об'єднаних сил, рішення якого є обов'язковими до виконання.

Втручання будь-яких осіб незалежно від посади в управління заходами із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях не допускається.

За результатами проведеного аналізу слід констатувати, що Законом досягнуто усіх декларованих цілей, про які мова йшла вище.

Так, зокрема:

на законодавчому рівні закріплено зосередження усіх повноважень з питань проведення операції з відсічі і стримування збройної агресії в руках військового керівництва;

створено механізм підпорядкування та централізації залучених сил та засобів єдиному керівництву;

закріплено заборону втручання будь-яких посадових осіб у процеси виконання визначених завдань, в тому числі шляхом розподілу повноважень двох військових посадових осіб щодо здійснення стратегічного керівництва та безпосереднього застосування військ та сил;

запроваджено прийняту у країнах – членах НАТО модель проведення спільних військових операцій.

Разом з цим, слід зауважити, що запроваджений Законом формат Операції об'єднаних сил є адаптованим до сучасних українських реалій та військово-політичної ситуації, у зв'язку з чим має певні особливості.

По-перше, статус, порядок формування, окремі аспекти застосування та функціонування Об'єднаних сил як військового елементу передбачено іншим законодавчим актом – проектом Закону України «Про національну безпеку України», який на сьогоднішній день перебуває на розгляді у Верховній Раді України та, сподіваємось, буде прийнятий нею у найближчий час.

По-друге, питання діяльності та повноваження Об'єднаного оперативного штабу як головного органу військового управління Операції визначено безпосередньо Президентом України як Верховним Головнокомандувачем Збройними Силами України, а сам Командувач Об'єднаних сил відповідно до вимог Закону наділений правом доповідати про стан проведення операції безпосередньо Верховному Головнокомандувачеві, оминаючи аспект підпорядкування Командувача як військовослужбовця начальнику Генерального штабу та Міністру оборони України.

По-третє, на відміну від прийнятої у країнах – членах НАТО моделі операції Об'єднаних сил (Joint Operations), коли до виконання покладених завдань залучаються різні компонентні складові (Component Commands – наземна, морська, повітряна) в рамках збройних сил країни, українська модель операції Об'єднаних сил передбачає залучення різних за своїм статусом, призначенням та повноваженнями військових формувань, правоохоронних та державних органів і більше схильна до також запровадженої НАТО моделі Effects Based Operations (EBO), коли головною метою проведеної операції є досягнутий ефект від співпраці всіх задіяних сил.

Поряд із цим, зазначеним Законом безумовно імплементовано при-
таманий для країн – членів НАТО принцип комплексного підходу (Comprehensive Approach), що передбачає спільне планування та розрахунки щодо застосування сил та засобів під час виконання завдань в меж-

ах операції Об'єднаних сил, а також об'єднання дій уряду та військових з метою організації забезпечення всіх сфер. Так, зокрема, відповідно до вимог статті 8 Закону забезпечення всіх суб'єктів, що залучені до проведення операції Об'єднаних Сил, необхідними засобами і ресурсами здійснюється Урядом України – Кабінетом Міністрів.

По-четверте, не зважаючи на рішення Президента України про припинення проведення широкомасштабної антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей, Законом передбачено, за необхідності, можливість проведення поряд із операцією Об'єднаних сил антитерористичної операції відповідно до положень Закону України «Про боротьбу з тероризмом». Рішення про проведення такої операції приймається керівником Антитерористичного центру при Службі безпеки України як головного суб'єкта боротьби з тероризмом.

Операція Об'єднаних сил розпочалась наказом Президента України – Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України 30 квітня 2018 року.

На сьогоднішній день перед військовими та іншими особами, залученими до її проведення, стоять серйозні виклики, пов'язані, насамперед, з очікуванням від суспільства щодо ефективних та скоріших результатів.

Разом з цим, хоча конкретних перешкод у реалізації поставлених в рамках Операції завдань на сьогоднішній день не вбачається, Міністерство оборони України, яке є головним органом військового управління у нашій державі, прогнозує, що з прийняттям зазначеного Закону не всі питання, пов'язані із забезпеченням проведення операції Об'єднаних сил на сьогодні врегульовано.

Зокрема, мова іде про необхідність розробки нових та приведення у відповідність існуючих нормативно-правових актів.

З цієї метою одразу після прийняття Закону у Міністерстві оборони та Генеральному штабі було організовано роботу з аналізу законодавства України та опрацьовано більше 70 нормативно-правових актів.

Всі ці нормативно-правові документи регулюють не тільки організаційні питання проведення операції Об'єднаних сил, а також стосуються питань соціального, фінансового та інших видів забезпечення військовослужбовців та осіб, що залучені до виконання заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації на території Донецької та Луганської областей.

Разом з цим, ми прогнозуємо також виникнення інших питань, що постануть перед всіма, хто залучений до проведення Операції, і які у подальшому потребуватимуть врегулювання.

Зокрема це:

ризик надмірної централізації управління Операцією у порівнянні з черговістю керівників (командувачів) в операціях аналогічної моделі у країнах – членах НАТО та одночасне недопущення самоусунення керівництва інших військових формувань, правоохоронних та державних органів від участі в Операції;

питання єдиного стандарту підготовки військовослужбовців та фахівців, що залучаються до проведення Операції;

забезпечення міжвідомчої співпраці та спільного планування між військовими формуваннями, правоохоронними та державними органами.

Підсумовуючи, слід відзначити таке.

Законодавче забезпечення проведення військових дій – теж один з фронтів спільної боротьби за незалежність та суверенітет нашої держави.

За таких умов запровадження операції Об'єднаних сил як нового формату боротьби України зі збройною агресією Російської Федерації на Донбасі – впевнений крок на шляху впевненої перемоги.

Адже, як казав сер Уїнстон Черчіль: «Кращий спосіб залишатись поступовим – це змінюватись разом з обставинами».

О. А. Бєдова

*аспірант кафедри державознавства
і права Національної академії державного управління при Президентові
України*

СТАНОВЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АДАПТАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ПРАВА ЄС: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Адаптацію законодавства України до права ЄС та її організаційне забезпечення було розпочато у 1998 році з набуттям чинності Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами як складову євроінтеграційної політики України.

До сьогодні щодо адаптації законодавства прийнято 31 правовий акт, з них 5 – політико-правових, затверджених у 1998 [1], 1999 [2], 2000 [3], 2002 [4], 2004 [5] роках, які стосувалися загальних положень, встановлен-

ня механізму адаптації, прискорення імплементації угоди, механізму виконання зобов'язань перед ЄС, визначення адаптації як основного євроінтеграційного напрямку; та 26 – правових актів, які тією чи іншою мірою стосуються організаційного забезпечення адаптації як в частині організаційних структур, так і організації процедур її здійснення.

Завдяки другій групі правових актів виникли такі організаційні структури (інституції) як:

1. Міжвідомча координаційна рада з адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу при Міністерства юстиції України, що двічі створювалася постановами Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) у 1998 [6], та 2004 [7] роках; у першому випадку з метою забезпечення координації та взаємодії міністерств, інших центральних органів виконавчої влади у процесі адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, у другому – забезпечення адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу;

2. Національна рада з питань адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, створена у 2000 році при Президентові України, організаційне забезпечення діяльності якої було покладено знов на Міністерство юстиції України, а метою визначено забезпечення входження України до європейського правового простору, гармонізації законодавства України з нормами та стандартами Європейського Союзу, координації діяльності з цих питань органів державної влади [8];

3. Координаційна рада з адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, утворена також у 2004 році на чолі з Прем'єр-міністром України для забезпечення взаємодії органів державної влади та недержавних інституцій під час виконання Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу [9]; Координаційна рада замінила створену у 2004 році Міжвідомчу координаційну раду;

4. Міністерство юстиції України, на яке в різні роки різними актами було покладено окремі повноваження в сфері адаптації законодавства в рамках наступних положень: у 1998 році – координація діяльності міністерств, інших центральних органів виконавчої влади щодо забезпечення адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу [6]; у 1999 році – функції з планування законопроектної роботи та роботи з адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу за поданням міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, координації нормотворчої діяльності органів виконавчої влади та

контролю за цією діяльністю [10]; відповідальність за здійснення завдання з адаптації законодавства, визначеного Стратегією інтеграції України до Європейського Союзу [11]; у 2004 році – функції уповноваженого центрального органу виконавчої влади в сфері адаптації законодавства України до законодавства ЄС [12] (далі – уповноважений ЦОВВ).

У 2012 році розпорядженням КМУ Міністерство юстиції України було зобов'язано «забезпечити проведення в рамках виконання Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу порівняльно-правових досліджень відповідності національного законодавства законодавству ЄС, у тому числі в частині зобов'язань, які Україна бере на себе відповідно до Угоди про асоціацію» та «опрацювати питання щодо розроблення та впровадження електронної системи планування, проведення моніторингу та оцінки стану адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу відповідно до зобов'язань України за Угодою про асоціацію» [13].

У 2016 році Міністерство юстиції України втратило статус уповноваженого ЦОВВ в сфері адаптації законодавства [14], а відповідальність за більшу частину питань з адаптації у 2017 році була закріплена за Урядовим офісом координації європейської та євроатлантичної інтеграції [15], незважаючи на довготривалу позицію Уряду України (з 1998 року) щодо необхідності покладення на дане міністерство повноважень з адаптації законодавства;

5. Центри при Міністерстві юстиції України: Центр перекладів актів європейського права у 1999 році [16]; Центр порівняльного права у 2000 році [17]; Центр європейського та порівняльного права у 2003 році [18] як правонаступник попередніх центрів (за п. 3 наказу Міністерства юстиції України від 23.06.2003 № 68/5); Центр європейського і порівняльного права у 2004 році [19];

6. Державний департамент з питань адаптації законодавства, утворений як урядовий орган державного управління у складі Міністерства юстиції України на базі Центру європейського та порівняльного права у 2004 році [20]. Після ліквідації його у 2011 році постановою КМУ № 346, його повноваження по адаптації перейшли до іншого структурного підрозділу Міністерства юстиції України. Вочевидь ним стало Управління європейської інтеграції Департаменту міжнародного права і співробітництва, яке в період з 2005 по 2016 рік було зобов'язано забезпечити «проведення експертизи проектів законів України та інших нормативно-правових актів, які за предметом правового регулювання належать до пріоритетних сфер адаптації

законодавства України до законодавства Європейського Союзу, на предмет їх відповідності *acquis communautaire*» [21];

7. Урядовий офіс з питань європейської інтеграції (пізніше – з питань європейської та євроатлантичної інтеграції), утворений у 2014 році як окремий структурний підрозділ Секретаріату КМУ з метою організаційного, експертно-аналітичного та інформаційного забезпечення діяльності Кабінету Міністрів України у сфері європейської (та євроатлантичної) інтеграції [22];

8. Урядовий офіс координації європейської та євроатлантичної інтеграції, утворений з тією ж метою у жовтні 2017 року постановою КМУ № 759, п. 6 якої призупинив втрату чинності НПА, яким утворено попередній Урядовий офіс, на термін до шести місяців з моменту призначення його генерального директора [15]. Станом на вересень 2018 року останній НПА є і досі чинним.

Щодо організації процедур, то в становленні їх правового регулювання слід виокремити правові акти щодо:

– нормотворчості КМУ – Тимчасовим регламентом Кабінету Міністрів України, затвердженим у 2000 році [23];

– експертизи на відповідність – змінами до Тимчасового регламенту Кабінету Міністрів України у 2004 році [24]; наказами Міністерства юстиції України «Про впорядкування процесу здійснення експертизи проєктів законів України та інших нормативно-правових актів на предмет їх відповідності *acquis communautaire*» у 2004 [25] та 2005 [26] роках;

перекладу актів *acquis* ЄС (*acquis communautaire*) – наказами Міністерства юстиції України у 2003 [27], 2005 [28], 2009 [29] роках та постановою Кабінету Міністрів України у 2017 році [30];

планування, моніторингу, оцінки результативності – постановою Кабінету Міністрів України у 2017 році [31].

Здійснений аналіз дає можливість зробити висновок, що утворена за двадцять років правова основа організаційного забезпечення адаптації законодавства України до права ЄС не може бути охарактеризована як ефективна та результативна. Постійно здійснювані зміни правового регулювання організаційного забезпечення адаптації свідчать про відсутність на момент внесення тих чи інших змін належної оцінки функціонування організаційних структур, непослідовність урядової політики в їх створенні та реалізації ними закріплених повноважень через відповідні процедури. Відповідно, питання адаптації в частині правового регулювання його організаційного забезпечення, залишається актуальним і у 2018 році.

Література:

1. Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу, затверджена Указом Президента України від 11.06.1998 № 615/98. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/615/98>
2. Концепція адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, схвалена постановою Кабінету Міністрів України від 16.08.1999 № 1496. Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1496-99-%D0%BF>
3. Програма інтеграції України до Європейського Союзу, схвалена Указом Президента України від 14.09.2000 № 1072/2000. Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1072/2000>
4. Концепція Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, схвалена Законом України від 21.11.2002 № 228-IV. Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/228-15>
5. Загальнодержавна програма адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, затверджена Законом України від 18.03.2004 № 1629-IV. Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1629-15>
6. Про запровадження механізму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: постанова Кабінету Міністрів України від 12.06.1998 № 852. Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/852-98-%D0%BF>
7. Про додаткові заходи щодо посилення роботи з адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: постанова Кабінету Міністрів України від 31.03.2004 № 417. Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/417-2004-%D0%BF>
8. Про Національну раду з питань адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Указ Президента України від 30.08.2000 № 1033/2000. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1033/2000>
9. Деякі питання адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: постанова Кабінету Міністрів України від 15.10.2004 № 1365 (в редакції від 16.03.2013). Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1365-2004-%D0%BF>
10. Про заходи щодо вдосконалення нормотворчої діяльності органів виконавчої влади: Указ Президента України: Указ Президента України від 9.02.1999 № 145/99. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145/99>

11. Про Перелік центральних органів виконавчої влади, відповідальних за здійснення завдань, визначених Стратегією інтеграції України до Європейського Союзу: розпорядження Президента України від 27.06.1999 № 151/99-рп. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/151/99-рп>
12. Питання організації виконання Закону України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу»: Указ Президента України від 21.08.2004 № 965/200. Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/965/2004>
13. Деякі питання проведення інституційної реформи у сфері виконання майбутньої Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом: розпорядження Кабінету Міністрів України від 10.10.2012 № 767-р. Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/245681095>
14. Про внесення змін до деяких актів Кабінету Міністрів України щодо наближення законодавства України до права Європейського Союзу (acquis ЄС): постанова Кабінету Міністрів України від 24.02.2016 № 160. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-2016-%D0%BF#n73>
15. Про Урядовий офіс координації європейської та євроатлантичної інтеграції: постанова Кабінету Міністрів України від 4.10.2017 № 759. Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/759-2017-%D0%BF>
16. Про Центр перекладів актів європейського права: постанова Кабінету Міністрів України від 26.07.1999 № 1353. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1353-99-п>
17. Про затвердження Положення про Центр порівняльного права при Міністерстві юстиції України: наказ Міністерства юстиції України від 01.11.2000 № 53/5. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0762-00>
18. Про утворення Центру європейського та порівняльного права: постанова Кабінету Міністрів України від 15.05.2003 № 716. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/716-2003-п>
19. Про затвердження Положення про Центр європейського та порівняльного права: наказ Міністерства юстиції України від 28.10.2004 № 126/5. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1385-04>
20. Про утворення Державного департаменту з питань адаптації законодавства: постанова Кабінету Міністрів України від 24.12.2004 № 1742. Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1742-2004-%D0%BF>
21. Про впорядкування процесу здійснення експертизи проектів законів України та інших нормативно-правових актів на предмет їх відповідності

- acquis communautaire: наказ Міністерства юстиції України від 28.04.2005 №42/5. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0451-05>
22. Про Урядовий офіс з питань європейської та євроатлантичної інтеграції: постанова Кабінету Міністрів України від 13.08.2014 № 346. Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/346-2014-%D0%BF>
 23. Про затвердження Тимчасового регламенту Кабінету Міністрів України: постанова Кабінету Міністрів України від 5.06.2000 №915. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/915-2000-p>
 24. Зміни, що вносяться до Тимчасового регламенту Кабінету Міністрів України, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 15.10.2004 № 1365 (в першій редакції). Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1365-2004-%D0%BF/ed20041015>
 25. Про впорядкування процесу здійснення експертизи проектів законів України та інших нормативно-правових актів на предмет їх відповідності *acquis communautaire*: наказ Міністерства юстиції України від 28.10.2004 № 127/5. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/z1386-04>
 26. Про впорядкування процесу здійснення експертизи проектів законів України та інших нормативно-правових актів на предмет їх відповідності *acquis communautaire*: наказ Міністерства юстиції України від 28.04.2005 №42/5. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0451-05>
 27. Про затвердження Порядку перекладу актів європейського права на українську мову: наказ Міністерства юстиції України від 26.11.2003 № 144/5. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1081-03>
 28. Про затвердження Порядку перекладу актів *acquis communautaire* на українську мову: наказ Міністерства юстиції України від 08.06.2005 №56/5. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0642-05>
 29. Про затвердження Порядку перекладу актів *acquis communautaire* на українську мову: наказ Міністерства юстиції України від 24.09.2009 № 1728/5. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0921-09>
 30. Про порядок здійснення перекладу на українську мову актів Європейського Союзу *acquis communautaire*: постанова Кабінету Міністрів України від 31.05.2017 № 512. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/512-2017-p>
 31. Питання проведення планування, моніторингу та оцінки результативності виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони: постанова Кабінету Міністрів України від 31.05.2017 № 447. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447-2017-p>

А. В. Войціховський

к.ю.н., професор кафедри конституційного і міжнародного права факультету № 4 Харківського національного університету внутрішніх справ, доцент

КІБЕРБЕЗПЕКА ЯК НАПРЯМ ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Стрімкий розвиток інформаційних технологій, комп'ютеризація, створення глобального комп'ютерного простору сформували принципово нові субстанції – інформаційне суспільство, кібернетичний простір, які мають невичерпний потенціал і відіграють головну роль в економічному і соціальному розвитку країн світу. Однак, створення інформаційного суспільства призвело до виникнення багатьох кібернетичних загроз, а одним із головних завдань сучасного інформаційного суспільства є забезпечення кібернетичної безпеки.

Протидія загрозам національній безпеці, що надходять з кіберпростору, сьогодні, набула нового значення. Кіберзагрози стають дедалі частішими, більш організованими і збитковішими для державних установ, підприємств, економіки та об'єктів критичної інфраструктури; вони можуть досягти критичного рівня, який загрожує національному і євроатлантичному процвітання, безпеці і стабільності. Джерелом таких загроз можуть бути іноземні військові і розвідувальні служби, організовані злочинні угруповання, терористичні та екстремістські групи.

У цих умовах, головним завданням європейських, та й інших країн світу є вжиття заходів, що дозволять принципово зменшити (а подекуди – унеможливити повністю) негативні наслідки від кіберзагроз. Неабияку роль у виробленні єдиних підходів щодо забезпечення кібербезпеки як складової національної безпеки країн відіграє Організація Північноатлантичного договору (НАТО).

Розмаїття способів можливого застосування кіберзасобів ставить перед НАТО одне з основних завдань щодо розуміння її власної ролі в забезпеченні кібербезпеки країн-членів, так і країн-партнерів Альянсу. Враховуючи вразливість кібернетичної безпеки кіберзахист став одним із пріоритетних напрямів діяльності НАТО.

Нова Стратегічна концепція оборони та безпеки країн-членів НАТО, що була прийнята главами держав та урядів під час Лісабонського саміту країн-членів НАТО 19 листопада 2010 року, фактично прирівняла загрози кібератак до військових загроз, що, у свою чергу, передбачає можливість відповіді на масовані кібератаки із застосуванням національних збройних сил. Кібератаки стали одним з найбільш небезпечних викликів безпеці країн-членів Альянсу, а забезпечення кібернетичної безпеки було зазначено в якості другого за значимістю пріоритету НАТО. Доктрина НАТО з кібербезпеки, у свою чергу, відзначає співробітництво з країнами-партнерами у сфері розбудови системи забезпечення кібернетичної безпеки Альянсу в якості ключового механізму заходів НАТО із забезпечення кіберзахисту. [1]

Вказана позиція Альянсу була підтверджена в Декларації Чиказького саміту, схвалена главами країн та урядів, які брали участь у засіданні Північноатлантичної ради в м. Чикаго (США) 20 травня 2012 року. [2] Зокрема в п. 49 Декларації йдеться про готовність НАТО співпрацювати з іноземними партнерами для організації адекватних відповідей на кіберзагрози та забезпечення власної безпеки.

Остаточне визнання Альянсом кіберпростору в якості операційного простору для ведення бойових дій відбулось за результатом саміту країн-членів НАТО у м. Варшава (Польща), який проходив 8–9 липня 2016 року. [3]

Роль НАТО щодо забезпечення кібербезпеки можна розділити на дві великі складові. Першим пріоритетом є захист своїх власних мереж, про що країни-члени Альянсу домовилися на саміті НАТО в м. Ньюпорт (Уельс), який проходив 4–5 вересня 2014 року. Зважаючи на широку присутність Альянсу в Інтернет-мережі, це завдання є надто складним. Виконуючи цю частину своєї ролі в забезпеченні кібербезпеки, НАТО повинна забезпечити захист усіх інформаційно-комунікаційних систем, на які Альянс покладається у своїх операціях і місіях, від тих загроз, що походять з кіберпростору.

Другим пріоритетом НАТО є допомога своїм країнам-членам у сфері розвитку власних сил і засобів кіберзахисту. Ця діяльність здійснюється різними засобами, в тому числі через дворічний процес визначення колективних цілей кіберзахисту, які кожен член Альянсу має підтримати, наприклад, розроблення стратегії кіберзахисту. Процес досягнення цих спільно узгоджених цілей регулярно переглядається. На додаток НАТО пропонує широкий спектр освітніх, тренувальних і навчальних можли-

востей за допомогою різноманітних освітніх установ, серед яких школа НАТО в Обераммергау (Німеччина) і Кіберакадемія, створення якої заплановане в Португалії. Акредитований НАТО кооперативний Центр передового досвіду з кіберзахисту в м. Таллінн (Естонія) також відіграє важливу роль в цьому аспекті.

Такі дії НАТО повинні сукупно підсилювати одне одного. Безпека Альянсу і його здатність виконувати узгоджені завдання колективної оборони великою мірою залежить від здатності до кіберзахисту і спроможності кожної країни-члена НАТО. [4]

Розбудова національної системи кібербезпеки, здатної забезпечити належну протидію кіберзагрозам національній безпеці держави, є нагальним завданням, що постало сьогодні й перед Україною. Стан кібернетичної безпеки в Україні вказує про те, що кіберпростір залишається критично слабкою складовою національної безпеки та зберігає високий ступінь уразливості перед кіберзагрозами. Об'єктами кібератак і кіберзлочинів дедалі частіше стають інформаційні ресурси фінансових установ, підприємств транспорту та енергозабезпечення, державних органів, які гарантують безпеку, оборону, захист від надзвичайних ситуацій.

Україна відповідно до укладених нею міжнародних договорів здійснює співробітництво у сфері кібербезпеки з іноземними державами, їх збройними силами, правоохоронними органами і спеціальними службами, а також із міжнародними організаціями. За таких умов одним із ключових пріоритетів міжнародного співробітництва у сфері кібербезпеки є стратегічне партнерство України з Організацією Північноатлантичного договору.

У січні 2008 року НАТО затвердила концепти кібернетичної політики Альянсу, враховуючи наслідки скоєних кібератак проти Естонії в жовтні 2007 року, коли веб-сайти урядових установ й інші естонські інтернет-ресурси зазнали хакерських атак. Викладене спонукало до об'єднання зусиль країн-членів НАТО у сфері посилення кіберзахисту та кібербезпеки, у зв'язку з чим у м. Брюссель (Бельгія) був підписаний меморандум про створення в м. Таллінн (Естонія) міжнародного Центру кібернетичного захисту НАТО.

У 2008 році в рамках Спільної робочої групи України-НАТО з питань воєнної реформи за ініціативи Служби безпеки України було започатковано створення Робочої підгрупи з питань кібернетичного захисту, що стало поштовхом для розробки концептуальних засад взаємодії між Україною та Північноатлантичним Альянсом у вказаній сфері, запровадження

механізму консультацій та оперативного обміну інформацією в разі скоєння кібернетичних атак національного масштабу, розробки критеріїв оцінки кібернетичних загроз. У 2009 році Альянс затвердив стратегічний документ «Рамки співробітництва у питаннях кібернетичного захисту між НАТО та країнами-партнерами», яким було закладено політико-правове підґрунтя для налагодження комплексної взаємодії та співробітництва із зацікавленими країнами-партнерами, у тому числі з Україною.

Основними завданнями співробітництва між НАТО та країнами-партнерами у сфері забезпечення кібернетичного захисту визначено: підтримання нормальної життєдіяльності об'єктів критичних інформаційно-комунікаційних інфраструктур; розробка дієвих заходів з протидії кібернетичним атакам; надання допомоги країнам у відновленні нормального функціонування відповідної інфраструктури внаслідок вчинення зовнішніх кібернетичних атак, функціонування системи оперативного реагування на будь-які загрози в інформаційній сфері країн.

Указом Президента України від 24 вересня 2014 року № 744/2014 введено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 серпня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо захисту України та зміцнення її обороноздатності», в якому визначено, що пріоритетним національним інтересом України у сфері зовнішньополітичної діяльності є подальший розвиток відносин стратегічного партнерства України з США, ЄС та НАТО. [5]

Відповідно до Рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про Стратегію національної безпеки України» від 6 травня 2015 року, введеного в дію Указом Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015, забезпечення інтеграції України до ЄС та формування умов для вступу в НАТО є пріоритетними цілями сучасної безпекової політики. [6] Однією з основних загроз національній кібербезпеці визначено вразливість об'єктів критичної інфраструктури, державних інформаційних ресурсів України.

На виконання зазначеного з 1 липня 2015 року в Україні розпочав свою роботу Національний центр кіберзахисту та протидії кіберзагрозам з метою забезпечення діяльності команди реагування на комп'ютерні надзвичайні події України (CERT-UA). Центр виконує роль технічного координатора державних органів, органів місцевого самоврядування, військових формувань, підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності з питань запобігання, виявлення та усунення наслідків кіберінцидентів.

Розвиток безпечного, стабільного і надійного кіберпростору і поглиблення співробітництва України з НАТО для посилення спроможностей України у сфері кібербезпеки, підтверджується рішенням Ради національної безпеки і оборони України «Про Стратегію кібербезпеки України» від 26 січня 2016 року, введеного в дію Указом Президента України від 15 березня 2016 року №96/2016. [7]

У рамках досягнутих між Україною та НАТО домовленостей було прийнято спільне рішення про створення п'яти трастових фондів для нашої держави, при цьому п'ятий фонд покликаний протидіяти кіберзлочинності і спрямований на розвиток систем кіберзахисту відповідно до найпрогресивніших стандартів країн-членів НАТО. Контрибуторами цього фонду стали Естонія, Румунія, Туреччина, Угорщина.

Ідея створення Трастового фонду Україна-НАТО з кібербезпеки полягає в тому, що його інтелектуальні і матеріальні можливості дозволять надати Україні необхідну підтримку виключно для розвитку оборонних технічних можливостей, у тому числі створення лабораторій для розслідування інцидентів у кібернетичній сфері. Саме через систему цього Трастового фонду країни-члени НАТО надаватимуть підтримку Україні з метою розвитку її оборонних можливостей у сфері забезпечення кібернетичної безпеки, що передбачає постачання устаткування та обладнання, програмного забезпечення, технічної допомоги, консультативних послуг та проведення навчальних тренінгів.

Із використанням можливостей Трастового фонду НАТО до основних заходів, реалізація яких дасть змогу посилити кібербезпеку в нашій державі, відносять: проведення консультацій експертів з питань кіберзахисту, активізацію діяльності фонду в напрямі формування базових концептів Національної системи кібербезпеки; проведення переговорів у форматі експертних консультацій Україна-НАТО з питань кібербезпеки тощо.

З метою формування концептуальних засад воєнної політики держави, сучасної системи реагування на загрози національній безпеці України, Указом Президента України від 24 вересня 2015 року №555/2015 було затверджено рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» [8]. Зокрема, в п. 59 Воєнної доктрини задекларовано необхідність поглиблення кооперації та співробітництва з НАТО і ЄС у сфері боротьби з кіберзлочинністю, що передбачає отримання доступу до інформаційних мереж, які поповнюються за рахунок розвідувальної інформації з різних джерел, у тому числі від держав-членів НАТО і ЄС.

Таким чином, Україна спрямовує свою діяльність на консолідацію зусиль щодо прискорення запровадження стандартів НАТО у сфері приєднання до колективної системи забезпечення кіберзахисту. Проте процес приєднання до колективної системи безпеки все ще залишається повільним, що свідчить про недосконалість існуючої системи протидії загрозам у кіберпросторі та зовнішнім кібератакам у сучасних умовах. [9, с.53–54]

Проведений аналіз тенденцій у безпековій політиці НАТО щодо кібернетичної безпеки, зважаючи на посилення кібербезпекової компоненти в євроатлантичній інтеграції України, дозволив зробити наступні висновки:

- Україна потребує адекватної системи кібернетичної безпеки, що трансформується, де виклики національної безпеки все частіше набувають рис, відмінних від традиційних загроз. Питання захисту у кіберпросторі є невід’ємною складовою реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки.

- Поглиблення співробітництва України із НАТО суттєво посилює спроможності нашої держави у протидії кіберзагрозам. З одного боку, Україна за рахунок використання ресурсів Трестового фонду НАТО з кібербезпеки зміцнює власний кіберзахист, з іншого, така співпраця вигідна й Альянсу, оскільки дозволяє в реальних умовах випробувати технічні та організаційні рішення.

- Зважаючи на значний прогрес і досвід НАТО у виробленні й удосконаленні механізму забезпечення кібербезпеки країн-членів, Україна повинна стати активним учасником цих безпекових процесів. З одного боку, враховуючи євроатлантичні прагнення України, це буде сприяти поліпшенню іміджу держави, а з іншого – впливати на формування організаційно-правової основи національної кібербезпеки України, її інтеграцію до НАТО і створення оптимальної моделі надійного захисту вітчизняного кіберпростору.

- В умовах розробки Україною національної системи кібернетичної безпеки дієвим фактором вважається запозичення досвіду НАТО і відповідних органів країн-членів щодо організації протидії кіберзагрозам, упровадження інформаційно-комунікаційних та технологічних стандартів НАТО в Україні, а також розвиток технічних можливостей груп реагування (CERT) на кіберінциденти. В умовах гібридної війни та запровадження практик електронного врядування питання кібербезпеки для України повинні бути в центрі уваги державної політики.

Література:

1. Стратегічна концепція оборони та безпеки членів Організації Північноатлантичного договору від 19.11.2010 р. // Офіційний сайт Організації Північноатлантичного договору / Організація Північноатлантичного договору. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_68580.htm
2. Декларації Чиказького саміту від 20.05.2012 р. // Офіційний сайт Організації Північноатлантичного договору / Організація Північноатлантичного договору. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_87593.htm?selectedLocale=uk
3. Cyber defence / Офіційний сайт Організації Північноатлантичного договору / Організація Північноатлантичного договору. URL: http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_78170.htm.
4. Зміна підходів до кіберзахисту // Офіційний сайт Організації Північноатлантичного договору / НАТО РЕВЮ. 2016 р. URL: <https://www.nato.int/docu/review/2016/Also-in-2016/cyber-defense-nato-security-role/UK/index.htm>
5. Про невідкладні заходи щодо захисту України та зміцнення її обороноздатності: Указ Президента України від 24.09.2014 № 744/2014 // Офіційне інтернет-представництво Президента України / Укази Президента України. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/7442014-17689>
6. Про стратегію Національної безпеки України: Указ Президента України від 26.05.2015 № 287/2015 // Офіційне інтернет-представництво Президента України / Укази Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2872015-19070>
7. Про стратегію кібербезпеки України: Указ Президента України від 15.03.2016 № 96/2016 // Офіційне інтернет-представництво Президента України / Укази Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/962016-19836>
8. Про нову редакцію Воєнної доктрини України: Указ Президента України від 24.09.2015 № 555/2015 // Офіційне інтернет-представництво Президента України / Укази Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443>
9. Лук'ячук Р. В. Міжнародне співробітництво у сфері забезпечення кібернетичної безпеки: державні пріоритети // Вісник національної академії державного управління при Президентові України. Серія «Державне управління». 2015. № 4. С. 50–56.

Л. М. Герасіна

*доктор соціологічних наук, професор
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого*

БЕЗПЕКА І ЗАХИСТ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИХ АРХЕТИПІВ СУСПІЛЬСТВА ВІД ГЛОБАЛЬНОЇ ТУРБУЛЕНТНОСТІ

Глибинне розуміння і соціолого-правове обґрунтування феномену **безпеки** ґрунтується на її соціальній та правовій природі; вона, як ціннісний маркер буття, щоденно орієнтує людину в мінливій соціально-політичній реальності. Цивілізація історично створила соціально-генетичний зв'язок: *людина – суспільство – безпека – держава*, що замикається у коло взаємозалежного «ланцюга»; порушення навіть однієї його ланки веде до деформації суті громадської безпеки. Бо вона природно вкорінена в систему вітальних потреб людини (життя, здоров'я, щастя, активність, творчість т. і.), ментальних і суспільних ідеалів. Отже, фактор безпеки (особистої, громадської, національної, економічної, політичної, інформаційної, техногенної, глобальної) стає не тільки фундаментальним крижнем держави, а й прямо відображає цілі та ефективність діяльності її інститутів – політики і влади, права і управління, армії й муніципалій, освіти і виховання, соціального захисту й опіки, спорту і охорони здоров'я тощо.

Політико-правова, соціальна і духовна сфери суспільства ідеально мають ґрунтуватися на ціннісних засадах консолідації, моральності й толерантності, що породжують силу та єдність народу в його історичному русі до цивілізованого, безпечного буття. Непереборне прагнення людей до міцної та справедливої держави виникає і агрегується в суспільних очікуваннях щодо забезпечення нею (як найважливішої функції) громадської й особистої безпеки, як гаранта самого життя. За визначенням Н. Макіавеллі, прагнення людини до самозбереження – це одне з джерел влади і ресурс політики; не випадково відомі авторитарні правителі (Чезаре Борджіа, Наполеон Бонапарт та ін.) додержувалися його поради – «Карай миттєво, нагороджуй помірно», щоб не втратити т.зв. «ключі влади» через надмірну жорстокість [1, с. 279–284]. П. Сорокин характеризував індивідуальне і колективне прагнення до самозбереження як «базовий інстинкт» особи чи групи, придушення котрого веде до радикальних суспільних змін: багатьом революціям і переворотам передувало

руйнування основ суспільної безпеки, зокрема, посилення репресій з боку державної влади [2].

Представляється, що в соціолого-правовій парадигмі «безпека» має трактуватися більш предметно, як *стан захищеності життєво важливих потреб та інтересів людини, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз*. Такий підхід передбачає розгляд цього феномену як складної, багаторівневої функціональної системи, що забезпечує усталеність і надійність існування усіх форм фізичного і соціального життя [3]. У цьому аспекті особливо важливу роль відіграють право і політика, як основні регулятори суспільних відносин. Здатність соціуму до відтворення своєї сутності й безпечного саморозвитку відображається в його історичних **архетипах** – *соціально-правових константах*, які вкорінені у глибинах «національного духу» та свідомості, в інтегруючій, пасіонарній політико-правовій ідеї, що декларує прагнення народу до самозбереження, самоствердження, безпеки, стабільності й процвітання.

У Конституції України та в чинному Кримінальному Кодексі (2001 р.), зокрема, «безпека» визначена фундаментальною цінністю життя, як основа *правового архетипу* нашого суспільства. Безпека і стабільність демонструють рівень соціальної організації (консолідації) суспільства, і водночас – здатність протистояти дезорганізації; а правопорядок виступає складовою частиною безпеки в країні. Так, виходячи з кваліфікації об'єкту ряду злочинів, представлених в Особливій частині КК України, можна предметно диференціювати наступні різновиди безпеки:

– «національна безпека» (статі 109–114) – це передусім злочини проти державної таємниці, символіки та ін.;

– «громадська безпека» – відображена і захищається у IX розділі КК України;

– «особиста безпека» (фізична і духовна) охоплюється комплексом статей про злочини проти життя і здоров'я людей, волі, честі, гідності, статевої свободи і недоторканності тощо;

– «політична безпека» особи пов'язана зі складом злочинів проти виборчих та інших політичних прав і свобод громадян;

– «економічна безпека» є об'єктом злочинів проти власності та деліктів у сфері господарської діяльності;

– «техногенна безпека» – руйнується злочинами проти безпеки виробництва, безпеки руху і експлуатації транспорту;

– «інформаційна безпека» (розділ XVI ККУ) – їй загрожують злочини у сфері використання ЕОМ, комп'ютерних мереж і систем електрозв'язку;

- «військова (армійська) безпека» – відображена в об'єкті злочинів проти встановленого порядку несення військової служби;
- нарешті, «глобальна безпека» – захищена кримінальним законом у складі злочинів проти миру, безпеки людини і міжнародного правопорядку.

Духовний архетип будь-якого народу за ціннісними смислами близький до правового, бо містить глибинні ідеї, що утворюють фундамент соціальності й права – це пошук Справедливості, Правди, Віри, Добра; ідеї Свободи духу та дій; прагнення щастя. Виявляються вони у готовності людей до терпіння і жертвності, у доброті, щирості й добродійності (властиво слов'янським традиціям). Так, духовний архетип українців, за соціологічним виміром, характеризують *емансипаційні цінності*, які вони (подібно до Білорусі, Болгарії, Румунії, Португалії) демонструють на рівні середньоевропейських значень: **1,54–1,6** (*Джерело*: European Values Study (EVS) 1981–2008; 2011) [4].

Архетип соціальності виявляється у способі організації міжособистісних і групових зв'язків, у рівні суспільної консолідованості; в сучасній Україні він суттєво змінився: ідеологема «тоталітарної одностайності» зникла, та відроджуються ідеали прав і свобод людини, соборності громади, соціальної єдності професійного, корпоративно-групового, родинного типу. Найбільше в Україні спостерігається індекс т.зв. *архаїчної толерантності* – важливість знати і вести свій родовід – **3,4** (близький до середньоевропейського – **3,7**). Потенційно цей соціальний архетип є досить лояльним і не продукує небезпечні практики. Проте, відомо, що життєві установки окремих субкультурних груп (контр-культур) відносно сенсів і меж безпеки істотно відрізняються від суспільного стереотипу. Це посилює дію тенденцій *маргіналізації* та *криміналізації*, що створюють виклики і загрози громадській, міжнаціональній та особистій безпеці громадян. Соціальне управління розвитком даних тенденцій цілком можливе завдяки зовнішньому впливу, в першому випадку – соціальної політики, у другому – кримінально-правової політики.

Виробничий архетип соціуму відображає матеріально-економічні основи сучасної ринкової економіки, де колективні й державно забезпечені форми діяльності поєднуються з індивідуальною, комерційною ініціативою. В трудовій етиці українців акцентується пріоритет праці, яка дорівнює моральній цінності; а ринковий меркантилізм корелює з рівнем економічної самодостатності. Втім, Україна, де індекс конкурентноздатності **3,98** і ВВП на душу населення – 7347 (міжн. доларів), що в Європі

вище лише за Албанію, безумовно відчуває небезпечні ризики і кризи виробничого архетипу (*Джерело: EVS – 2011*).

Політичний архетип найбільше піддавався руйнуванню на протязі національної історії, він є складним в ідентифікації; відрізняється нестійкістю, широкою амплітудою коливань за «ефектом маятника» та конфліктотенністю. Але доки в суспільній свідомості домінує ідея державності та суверенітету існує потреба у сильній, легітимній державній владі, що спирається на авторитет лідерів, які агрегують і реалізують потреби суспільства у політичній безпеці. Коли в Європейському дослідженні цінностей 2011 р. застосували індекс *модерної толерантності*, його формула містила, зокрема, вектор поваги до політичних інститутів і законів країни (від 0 до 4). Втім, серед колишніх радянських республік лише Білорусь має індекс вище середньоєвропейського – **4,1**; а Україна, Вірменія, Естонія – тільки **3,1** (*Джерело: EVS – 2011*). Вбачається, що прямий взаємозв'язок політики і безпеки знаходить свій прояв у національному інтересі та «політичному ідеалі»: тільки коли політична нація та її еліта може сформулювати і реалізувати національно-політичну ідею, як ціннісний фундамент діяльності політичних інститутів, складаються необхідні передумови невідворотнього, безпечного розвитку суверенної держави.

Глобальна трансформація політичного світоустрою на поч. ХХІ ст. (у т.ч., української держави) безпосереднім чином відбулася і на соціально-правових архетипах, які характеризують сферу колективної міжнародної, національної та особистої безпеки. З одного боку, архетипи суспільного буття в духовній, правовій, соціальній, політичній, виробничій сферах виконують функцію збереження соціокультурної ідентичності народу; а з іншого – самі потребують постійного безпекового захисту від ризиків колапсу економіки й фінансів, конфліктів інтересів у політиці, юридичних колізій та правового нігілізму, культурних дисонансів, але особливо – від зовнішніх загроз і глобальних суперечностей.

Звідси, наукової актуальності набуло нове поняття «*глобальної турбулентності*», яке означає *суттєві коливання і порушення усталеного світового порядку, розвитку міжнародних відносин за умов глобалізації*. Найбільш дестабілізуючі тенденції, що характеризують цю турбулентність – глобальне політичне суперництво «світових центрів впливу», глобальна конкуренція «локомотивів» світо-економіки, неординарні дії (с точки зору міжнародного права) деяких державних лідерів, мілітаризація окремих регіонів світу. Нарешті, під руйнівним впливом військово-політичних катаклізмів, глобальної фінансово-економічної кризи, духовно-релігійних

дисонансів, сучасної дихотомії цілісності особистості у всьому світі відбувається певна «ерозія» ціннісних максим людини.

За сучасних умов глобальну турбулентність спричиняють не тільки світові кризи, але й постійні політико-правові дисбаланси: зростання амплітуди коливань між демократією та авторитарними деспотіями у світі; посилення стратегічної конкуренції за світове лідерство між США, ЄС, Китаєм та Росією; нездатність спеціалізованих служб безпеки надійно запобігти міжнародному тероризму; пролонгація міжнародних і провокування локальних конфліктів («арабо-ізраїльський вузол», сирийська війна, Крим і Донбас в Україні та ін.); застосування «нуклеарного» шантажу і забороненої хімічної зброї (Іран, Північна Корея, Сирія); загострення відносин між Сполученими Штатами і Євросоюзом через фінансування глобальних структур, «торгівельно-акцизні війни»; криза єдності Євросоюзу внаслідок Brexit Великої Британії та відцентрові прагнення «бездержавних націй» у регіонах (каталонців, басків, фламандців, корсиканців, шотландців); колізійна проблема стосовно долі арабських біженців у європейських країнах тощо.

Отже, за цих умов Україна, яка в перші роки незалежності переживала т.зв. «драму невизначеності», в постреволюційні роки виборює для себе геополітичний напрямок розвитку до європейської перспективи. Українське суспільство змінилось і в ціннісно-політичному аспекті; передусім, як зазначив Є. Головаха, «сьогодні ми маємо вже не драму, а «трагедію визначеності» і нові соціальні виклики,.. суспільство має бути принципово реформовано в умовах постійної загрози зовнішньої агресії, війни на Сході України і економічної кризи» [5, с. 28]. Загальна дія соціально-правових архетипів українського соціуму виявляє себе у наданні йому стійких ознак державності й необхідної стабільності, через збереження соціальної цілісності, протидію внутрішній дезорганізації та глобальним викликам. Проте, цивілізаційна модернізація українського суспільства є далеко незавершеною, пострадянські синдроми і системна корупція гальмують наближення до європейських стандартів демократії; недосконала система управління сама продукує виклики і все більш стримує рух країни у напрямку сучасних технологій організації суспільного життя. Безпечний розвиток нашого суспільства найбільше залежить від ресурсів політико-правової системи, інтегруючого потенціалу влади, від досконалості економічної й екологічної політики, від ефективності дії механізмів права та їх адаптаційних можливостей в умовах ризиків, загроз і глобальних викликів.

Література:

1. Грин Р. 48 законів влади / Пер. с англ. Е. Я. Мигуновой. М.: РИПОЛ класик, 2005. – 576 с.
2. *Сорокин П. А. Человек, цивилизация, общество. М., 1992; Сорокин П. Социальная и культурная динамика. Пер. с англ., вступ. статья и коммент. В. В. Сапова. М.: Астрель, 2006. – 1176 с.*
3. Законодавство України про охорону навколишнього природного середовища. К.: Парламентське видавництво, 2000; Алексеенко И. Р. Кейсевич Л. В. Последняя цивилизация? Человек. Общество. Природа. К.: Наукова думка, 1997; Психология безопасности / Сост. В.З. Шишков, В. И. Тарадай. К.: НИНЦОП, 1996; Царенко А. В. Яцук Г. Ф. Валеологія. К.: Генеза, 1998; Желібо Є. П» Заверуха Н. М., Запарний В. В. Безпека життєдіяльності / За ред. Є. П. Желібо. 6-е вид. К.: Каравела, 2008. – 344 с.
4. European Values Study 1981–2008; EVS (2011). Longitudinal Data File: www.europeanvaluesstudy.eu/.../where-to-get-the-data-surve...
5. Головаха С. Українське суспільство: шляхи трансформації // Український соціологічний журнал. № 1–2. 2016. с. 26–30.

І. Г. Заворотько

аспірантка кафедри міжнародного і європейського права, Національний університет «Києво-Могилянська академія»

ПРОТИДІЯ СЕКСУАЛЬНОМУ І ГЕНДЕРНО-ОБУМОВЛЕНОМУ НАСИЛЬСТВУ, ПОВ'ЯЗАНОМУ З КОНФЛІКТОМ: ПОЛІТИКА НАТО

Протягом збройних конфліктів значно підвищується рівень злочинності на території їх існування. Саме під час збройних конфліктів, користуючись безкарністю, легкою доступністю зброї, масовим хаосом і відсутністю ефективної діяльності органів державної влади, вчиняються найтяжчі і найжахливіші злочини. Одним із таких злочинів є сексуальне і гендерно-обумовлене насильство (СГОН), пов'язане з конфліктом. Цілком очевидно, що вчинення зазначених злочинів відбувається під час проведення різних видів військових операцій, операцій з підтримання миру та безпеки (зокрема і примусового характеру). Враховуючи те, що за резуль-

татами діяльності протягом останніх десятиліть НАТО «претендує на роль міжнародних миротворчих сил» [1, с. 130], **актуальним** постає питання дослідження існуючої політики НАТО як безпекової організації у сфері попередження і протидії СГОН, пов'язаному з конфліктом.

Наукова спільнота завжди проявляла достатньо великий інтерес у дослідженнях діяльності НАТО, наприклад Nigel Williams, Lara Seligman, Gavin O'Connell, Marc Pomerleau та багато інших. Однак лише деякі з них, зокрема Dr. Lotte Vermeij та Pam Spees, досліджували проблему впровадження гендерних питань в діяльності НАТО взагалі, та попередження і протидію СГОН, пов'язаному з конфліктом, зокрема. Одночасно слід визнати, що в українському науковому просторі взагалі відсутні дослідження щодо політики НАТО з питань протидії СГОН, пов'язаному з конфліктом. І хоча у зв'язку з існуванням збройного конфлікту в Україні, протягом останніх років з'являються деякі тематичні матеріали, однак у переважній більшості вони є не науковими, а радше моніторинговими дослідженнями, що не вміщують в собі аналіз нормативного забезпечення НАТО з цього питання, а також досвіду його впровадження. [2],[3]

Отже, **метою** статті є дослідження нормативно-правових актів та кращих практик НАТО щодо протидії СГОН, пов'язаному з конфліктом.

Виклад основного матеріалу.

СГОН, пов'язане з конфліктом, залежно від його тяжкості може бути кваліфіковане як міжнародний злочин. Відповідно до норм міжнародного кримінального права злочини СГОН, пов'язаного з конфліктом, залежно від контексту їх вчинення, можуть становити склад воєнних злочинів, злочинів проти людяності чи геноциду. [4, с. 17] Варто зауважити, що СГОН, пов'язане з конфліктом, може кваліфікуватись як самостійний злочин або як частина іншого злочину, наприклад катувань.

У випадках коли вчинене СГОН, пов'язане з конфліктом, у зв'язку з його недостатньою тяжкістю чи з інших причин, не може бути кваліфіковане як міжнародний злочин, такі діяння все ще можуть становити склад злочину згідно з національним кримінальним законодавством.

Нормативна база, яка регулює питання заборони СГОН, пов'язаного з конфліктом, та притягнення до відповідальності осіб, винних у його вчиненні, є достатньо розгалуженою на міжнародному рівні та становить окреме кримінальне законодавство кожної держави, у випадку кваліфікації як національного злочину. Враховуючи особливості проведення опе-

рацій під егідою НАТО (на території різних держав, у яких існують різні правові системи, силами і засобами національних контингентів різних держав тощо) важливим є питання збалансованого і комплексного підходу керівництва у побудові політики щодо протидії СГОН, пов'язаному з конфліктом.

Політика НАТО щодо протидії СГОН, пов'язаному з конфліктом, заснована на виконанні політичних документів Організації Об'єднаних Націй (ООН), зокрема резолюції Ради Безпеки ООН 1325 та «сестринських резолюцій» (1820, 1888, 1960, 2106). Резолюція Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» підтверджує важливість участі жінок та врахування гендерних питань під час ведення мирних перемовин, а також звертається до всіх сторін збройних конфліктів вживати спеціальні заходи для захисту жінок і дівчат від СГОН. [5] На відміну від Резолюції Ради Безпеки ООН 1325, яка є більш рамковою, зазначені «сестринські резолюції» присвячені запобіганню та реагуванню на сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, і визначають конкретні заходи, які мають бути зроблені для його подолання. Так, наприклад, Резолюція Ради Безпеки ООН 1820 визначає сексуальне насильство як тактику ведення війни та загрозу міжнародному миру і безпеці. [6]

З метою виконання зазначених вище резолюцій керівництвом НАТО було розроблено документи політичного, стратегічного та оперативного рівнів.

Основним політичним спеціальним документом, який регулює питання гендерної політики НАТО взагалі та СГОН, пов'язаного з конфліктом зокрема, є Політика НАТО/РСАП з питань імплементації Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 з питань жінок, миру і безпеки та інших пов'язаних із нею резолюцій. [7] Головною і постійною ціллю діяльності НАТО є охорона свободи і безпеки усіх держав-членів за допомогою політичних та військових засобів. Відповідно до Стратегічної концепції НАТО мета буде досягнена через виконання трьох головних завдань: колективної оборони, управління кризовими ситуаціями та безпеки на основі співробітництва. [8, с.115] Політика НАТО/РСАП з питань імплементації Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 з питань жінок, миру і безпеки та інших пов'язаних із нею резолюцій, визначає, що задля досягнення політичних цілей та виконання завдань, НАТО зобов'язалась забезпечувати інтеграцію гендерних питань у повсякденну роботу її цивільних та військових структур, тим самим здійснювати вклад у ви-

конання Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 та «сестринських резолюцій». Варто зауважити, що названий документ закріплює основні вектори реалізації політики НАТО щодо протидії СГОН, пов'язаному з конфліктом, у процесі здійснення колективної оборони, управління кризовими ситуаціями та досягнення безпеки на основі співробітництва. Крім того, НАТО закликає держав-членів створити системи попередження і протидії СГОН, пов'язаному з конфліктом.

Реалізація векторів діяльності НАТО, зокрема і протидії СГОН, пов'язаному з конфліктом, здійснюється шляхом виконання комплексного документу політичного рівня – Плану дій щодо імплементації Політики НАТО/РСАП з питань жінок, миру і безпеки [9], який оновлюється кожні 2 роки. За структурою План дій містить 19 цілей та перелік заходів, спрямованих на їх досягнення. Варто зауважити, що відповідальність за реалізацію цих заходів розподілена між Міжнародним секретаріатом НАТО, військовими органами НАТО та уповноваженими органами влади держав. Незважаючи на те, що документ політичного рівня, проте містить у собі конкретні заходи щодо протидії СГОН, пов'язаному з конфліктом, які виділені в окрему ціль, а також є складовою досягнення інших цілей.

Окрема ціль «зменшення ризику вчинення СГОН, пов'язаного з конфліктом, та покращення заходів реагування з урахуванням потреб захисту жінок і дівчат» передбачає включення до мандатів і планів усіх місій і операцій чи навчань, що проводяться під егідою НАТО, правил щодо попередження і протидії СГОН, пов'язаному з конфліктом; забезпечення включення гендерних питань під час опрацювання аналітичних засобів з метою встановлення рівня ризику вчинення СГОН, пов'язаного з конфліктом, зокрема індикаторів раннього попередження; забезпечення обізнаності та дотримання особовим складом Кодексу поведінки НАТО тощо. [9, с. 12]

Питання СГОН, пов'язане з конфліктом, є частиною освітнього, навчального та тренувального процесів, що забезпечується створенням окремого тренінгу щодо попередження, протидії, моніторингу та звітності з питань СГОН, пов'язаного з конфліктом. Крім того, окремим заходом виділено забезпечення участі радників з гендерних питань під час планування і проведення навчань під егідою НАТО задля урахування гендерних питань та питання СГОН, пов'язаного з конфліктом, у сценаріях проведення навчань та додаткових матеріалах. [9, с. 5]

Питання СГОН, пов'язане з конфліктом, включене і до механізмів моніторингу та звітності шляхом забезпечення надання у порядку підпорядкування від керівництва операцій та місій НАТО до штаб-квартири НАТО релевантних, точних та систематичних доповідей, зокрема щодо СГОН, пов'язаного з конфліктом. [9, с. 7]

Отже, документи НАТО політичного рівня регулюють питання протидії СГОН, пов'язаного з конфліктом, у межах реалізації гендерної політики. Такий підхід є загальним і застосовується як міжнародними організаціями, так і окремими державами. Позитивною практикою НАТО є те, що питання протидії СГОН, пов'язаного з конфліктом, не тільки виділено окремою темою, а й структурно інтегровано до всіх можливих аспектів здійснюваної гендерної політики.

Загальні та методичні аспекти реалізації визначених політичними документами цілей і напрямків гендерної політики НАТО, зокрема СГОН, пов'язаного з конфліктом, закріплене у Спільній директиві стратегічних командувань «Інтеграція Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 і гендерних питань у структуру командування НАТО» від 17.10.2017 року. [10]

Названа Спільна директива є одним із найвищих у системі ієрархії документів, який містить поняття СГОН, пов'язаного з конфліктом і визначає його як «будь-яке сексуальне або гендерне насильство відносно особи або групи осіб, що використовується або вчиняється у зв'язку з кризовою ситуацією або збройним конфліктом». [10, с.6] Варто зауважити, що порівняно з практикою визначення СГОН міжнародними кримінальними трибуналами стосовно колишньої Югославії, Руанди (спеціальними судами, Міжнародним кримінальним судом), а також підходами, які застосовуються науковою спільнотою, дефініція НАТО є досить загальною і не точною. Проте все ж залишається надзвичайно важливою, адже забезпечує однакове розуміння поняття СГОН, пов'язаного з конфліктом, усіма державами-членами НАТО, цивільним персоналом та особовим складом збройних сил.

У політиці НАТО питання СГОН, пов'язаного з конфліктом, максимально інтегровано до всіх можливих процесів, що відбуваються: розробки індикаторів раннього попередження та розуміння ситуації, процесу планування операцій, процесу моніторингу, оцінки та звітності, стандартів поведінки, а також процесу освіти та навчання.

Під час розробки індикаторів раннього попередження та розуміння ситуації де і коли це можливо обов'язково враховується зібрана інформація

ція, розділена за статтями, інформація щодо порушень прав людини та випадків СГОН, пов'язаного з конфліктом. [10, с. 8]

Під час планування операції необхідно встановити інформаційні прогалини щодо середовища проведення операції та заповнити їх шляхом отриманої від командування та місій інформації, зокрема щодо попередження та протидії СГОН, пов'язаному з конфліктом. [10, с. 9]

Ефективні механізми моніторингу виконання Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 та інших «сестринських резолюцій», зокрема питання попередження і протидії СГОН, пов'язаному з конфліктом, мають бути включені до процесу моніторингу, оцінки та звітування. [10, с. 10] Одним із показників успішної інтеграції в процес моніторингу та звітності є наявність можливості створення мапи вчинення гендерно-обумовлених інцидентів, таких як СГОН, пов'язаного з конфліктом, сексуальної експлуатації чи наруги, або будь-яких інших випадків, які по-різному впливають на безпеку чоловіків, жінок, хлопців і дівчат.

Охарактеризовані вище приклади реалізації політики НАТО з питання протидії СГОН, пов'язаному з конфліктом, є «зовнішніми» і направлені на вивчення середовища, у якому проводиться операція чи здійснюється інша діяльність. Разом з тим, Спільна директива має і «внутрішнє» спрямування, що виражається у забороні вчинення СГОН особовим складом, який виконує завдання за призначенням під егідою НАТО. Особовий склад та командири не повинні приймати, прощати, підтримувати чи вчиняти неправомірні дії або здійснювати сексуальне чи гендерно-обумовлене насильство. [10, с.4] Важливість попередження і протидії СГОН, пов'язаному з конфліктом, зумовлена негативним впливом останнього на процес становлення миру і забезпечення однакової безпеки для всіх. Вчинення особовим складом НАТО подібних правопорушень може наразити на небезпеку успіх проведення операції.

Із проаналізованих документів НАТО політичного та стратегічного рівня вбачається, що протидія СГОН, пов'язаному з конфліктом, належить до функціональних обов'язків радників з гендерних питань різних рівнів управління. Саме ця посадова особа, у співпраці з іншими структурними підрозділами відповідно до їх повноважень, відповідальна за впровадження гендерних питань та протидію СГОН, пов'язаному з конфліктом зокрема.

Враховуючи зазначене, детальне керівництво щодо реалізації політики НАТО з питання протидії СГОН, пов'язаному з конфліктом, міс-

тяться у документах, які регламентують діяльність радників з гендерних питань. Такими документами оперативно-стратегічного та оперативно-тактичного рівнів є Керівництво з питань функціонального планування з гендерних питань, видане Стратегічним командуванням НАТО з питань операцій (2015 рік), [11] та Функціональними обов'язками радників з гендерних питань (2016 рік) [12]. Зазначені документи детально регламентують діяльність радників з гендерних питань щодо протидії СГОН, пов'язаному з конфліктом та стане предметом аналізу наступних наукових статей.

Особлива увага питанню СГОН, пов'язаному з конфліктом, приділяється Військовим комітетом НАТО, чіткі вимоги якого відображені у Військовій інструкції з попередження і протидії СГОН, пов'язаному з конфліктом. [13] Метою Військової інструкції є надання вказівок щодо попередження і протидії СГОН, пов'язаному з конфліктом, а також інтеграція цих питань у процес освіти, навчання та тренування, процес планування, проведення і оцінки операцій і місій, що проводяться під егідою НАТО. Загальною метою є зниження ризику вчинення СГОН, пов'язаного з конфліктом, та покращення заходів протидії йому з урахуванням потреб у захисті різних категорій населення.

Отже за результатами проведеного дослідження, слід виділити такі особливості політики НАТО з питання протидії СГОН, пов'язаному з конфліктом:

- головною метою політики НАТО в питанні протидії СГОН, пов'язаному з конфліктом, є підтримання зусиль ООН, яка виконує основну роль у попередженні і протидії СГОН, пов'язаному з конфліктом;

- реалізація політики НАТО щодо протидії СГОН, пов'язаному з конфліктом, є невід'ємною частиною гендерної політики Альянсу;

- розгалужена система нормативних документів НАТО визначає її політику в питанні протидії СГОН, пов'язаному з конфліктом;

- ефективність політики НАТО досягається шляхом комбінації її «зовнішньої» та «внутрішньої» спрямованості.

- питання протидії СГОН, пов'язаному з конфліктом, структурно інтегровано до всіх можливих процесів діяльності НАТО.

З урахуванням викладеного, метою подальших наукових досліджень стане порівняння політики НАТО та інших державних організацій щодо протидії СГОН, пов'язаному з конфліктом, а також дослідження реалізації цього питання на оперативному та тактичному рівнях.

Література:

1. Лучишин Г. Особливості сучасних збройних конфліктів в умовах глобалізації // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. 2014. № 26. С. 128–133.
2. Ті, що пережили пекло: свідчення жертв про місця незаконних ув'язнень на Донбасі./ Коаліція громадських ініціатив «Справедливість заради миру на Донбасі». Белоусов Ю. Л., Кориневич А. О., Мартиненко О. А., Матвійчук О. В., Павліченко О. М., Роменський Я. В., Швець С. П.; за редакцією авторів. – Київ: ЦП Компринт, 2015. – 84 с.
3. Війна без правил: гендерно-обумовлене насильство, пов'язане зі збройним конфліктом на сході України./ А. Альохін, С. Кириченко, А. Кориневич та інші, за заг. редакцією В. Щербаченка, Г. Янові//ГО «Східноукраїнський центр громадських ініціатив». – К.: ЦП Компринт, 2017. – 144 с.
4. Sexual and Gender-Based Violence Crimes//Case Matrix Network. – Centre for International Law Research and Policy, June 2017. – 94 p.
5. Резолюція Ради Безпеки ООН 1325 (2000). Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_669.
6. Резолюція Ради Безпеки ООН 1820 (2008). Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_h11.
7. NATO/EAPC Policy for the implementation of UNSCR 1325 on Women, Peace and Security and related resolutions. Режим доступу: https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_109830.htm
8. Андріянова Н. М. Трансформація діяльності НАТО після закінчення «холодної війни»// Центр військово-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, Київ. С. 113–118
9. NATO/EAPC Action plan for the implementation of the NATO/EAPC policy on Woman Peace and Security. Режим доступу: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_t_2016_07/160718-wps-action-plan.pdf.
10. BI-Strategic Command Directive 040–001 «Integrating UNSCR 1325 and gender perspective into the NATO Command Structure». Режим доступу: <http://www.act.nato.int/images/stories/structure/genderadvisor/nu0761.pdf>
11. Gender functional planning guide. Режим доступу: <https://pksoi.armywarcollege.edu/conferences/psotew/documents/wg2/07-ACO-Gender-Functional-Planning-Guide.pdf>
12. Gender Advisor's Functions in JFC & JTF Headquarter. Режим доступу: <https://pksoi.armywarcollege.edu/conferences/psotew/documents/wg2/09-SOP-106-Gender-Advisor-Functions.pdf>
13. Military guidelines on the prevention of, and response to, conflict relates sexual and gender-based violence. Режим доступу: https://www.nato.int/issues/women_nato/2015/MCM-0009-2015_ENG_PDP.pdf

Л. В. Зіняк

к.ю.н., начальник кафедри військового управління та права військово-юридичного факультету Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, полковник

М. М. Ахметханов

курсант I групи II курсу магістратури військово-юридичного факультету Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА НАПРЯМКИ У СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ БЕЗПЕКИ

Сучасні риси міжнародної та європейської безпеки остаточно сформувалася за результатами Другої світової війни 1939–1945 рр., що знайшли своє відображення в рішеннях Тегеранської конференції (28.11–01.12.1943) та Потсдамської конференції (17.07–02.08.1945), зазнавши відносно незначних змін за останні 75 років, незважаючи на високий динамізм в системі сучасних міжнародних відносин.

З огляду на наростаючу загрозу післявоєнного реваншизму в Німеччині та проведення Союзом РСР агресивної зовнішньої політики виникла необхідність докорінної зміни архітектури європейської безпеки у зв'язку з фактичною нездатністю Організації Об'єднаних Націй забезпечувати мир у світі через зловживання Радянським Союзом правом вето у Раді Безпеки ООН.

Так, на підставі статті 51 Статуту ООН[1] представниками урядів Бельгії, Великої Британії, Данії, Ісландії, Італії, Канади, Люксембургу, Нідерландів, Норвегії, Португалії, Сполучених Штатів Америки та Франції, 04 квітня 1949 року у Вашингтоні був підписаний Північноатлантичний договір[2], який набув чинності 24 серпня 1949 року, згідно з яким створювалася система колективної безпеки у євроатлантичному регіоні з метою забезпечення державного суверенітету та національної безпеки країн-учасниць від можливої агресії держав «соціалістичного табору». Перший Генеральний секретар НАТО Гастінгс Лайонел Ісмей (1952-1957) окреслив основну концепцію діяльності організації Північ-

ноатлантичного договору як «тримати росіян на відстані, а німців – під контролем»[3].

Із завершенням «холодної війни» Північноатлантичний альянс впродовж декількох років за інерцією залишався виключно оборонною організацією, що все менше та менше відповідало реаліям постбіполярного світу, адже ймовірність виникнення широкомасштабного конфлікту на території Європи після розпаду СРСР та розпуску Організації Варшавського договору ставала вкрай мало ймовірною. Зважаючи на об'єктивні причини, протягом тривалого часу залишалося актуальним питання щодо доцільності збереження НАТО в попередньому вигляді в якості міжнародної міждержавної організації для забезпечення стримування ймовірного противника[4].

Наприкінці 90-х років ХХ століття остаточно базовим принципом для європейців стає принцип об'єднання для посилення інтеграції, якого дотримуються до цього часу[5, с. 3]. Наочним прикладом втілення в життя даного принципу слугує розширення кордонів НАТО у 2004, 2009 та 2017 роках. Підґрунтям тенденції об'єднання в контексті системи європейської безпеки є протидія основній загрозі, що завжди нависала над європейською системою відносин – фрагментація. З огляду на історичний досвід, фрагментація в Європі неодмінно призводила до групування країн і створення системи балансу сил, а досвід демонстрував, що такий порядок у системі призводив до виникнення конфліктів, які не обмежувалися лише регіоном європейського континенту (наприклад, Перша світова війна).

Основним напрямком побудови європейської безпеки у ХХІ столітті стає адаптація НАТО як головного гаранта безпеки в Європі до нових викликів та зміни зони традиційної відповідальності. Європейська система безпеки у контексті проблем пов'язаних з глобалізацією стикається з тими ж процесами, що актуальні для всієї системи міжнародної безпеки: тероризм, міжнародна організована злочинність, наркотрафік та наркоторгівля, тощо.

Інтерес становить те, що питання міграції стає ключовим у розгляді і цих проблем, адже в європейському дискурсі практично аксіомою є поняття про причетність мігрантів до всіх вищезазначених процесів, чим вбачається парадокс європейської відкритості і транспарентності[6].

У нейтралізації вищезазначених загроз Європа спирається на НАТО, як на механізм забезпечення власної безпеки в класичному розумінні,

а також механізм протидії новим загрозам. Теракти в європейських державах, на кшталт лондонського у 2005 році, демонструють неспроможність НАТО забезпечувати стан захищеності європейцям, тож не виключено, що у найближчому майбутньому європейська система безпеки може отримати нові інструменти щодо їхньої нейтралізації.

На сучасному етапі з огляду на військову та політичну нестабільність, зазіхання на територіальну цілісність і незалежність окремих держав світу, питання щодо зміцнення національної безпеки, посилення обороноздатності та налагодження ефективного співробітництва у цій сфері є ключовим напрямком діяльності держав-членів ЄС[7, с. 396]. Впродовж останніх декількох років у зв'язку з тимчасовою окупацією території Автономної Республіки Крим посилилась тенденція посилення колективної оборони в Європі під егідою НАТО. Однак, за висновками Німецького інституту міжнародних і безпекових справ, наскільки конфлікт в Україні посилив НАТО, настільки ж він послабив Спільну політику безпеки та оборони ЄС[8].

Так, одним з амбітних напрямків розвитку системи європейської безпеки є поступове формування спільної оборонної політики ЄС, що призведе до спільної оборони держав-членів. Відповідно до ч. 6 ст. 42 та ст. 46 Договору про Європейський Союз (далі – ДЄС) передбачено постійну структуровану співпрацю (англ. Permanent Structured Cooperation, PESCO) – форму добровільної інтеграції держав-членів, що зацікавлені брати на себе додаткові зобов'язання у сфері безпеки і оборони. Зокрема, ч. 6 ст. 42 ДЄС визначено, що участь у PESCO можуть взяти держави-члени, військовий потенціал яких задовольняє вищі критерії, та які висловили згоду взяти більш тісні зобов'язання в цій сфері.[7, с. 397]

За правовою природою PESCO є однією з форм посиленої співпраці ЄС (ст. 20 ДЄС), що ґрунтується на концепції різношвидкісної інтеграції. Вона дозволяє в межах одного інтеграційного союзу забезпечувати вищий або нижчий ступінь інтегрованості. Різноманіття умов інтеграції і відмінність рівнів економічного, політичного, правового і культурного розвитку держав-членів зумовлює використання різних темпів, інструментів і методів правового регулювання інтеграційних процесів[9, с. 307]. Оскільки європейська інтеграція в оборонній сфері з самого початку ставилася в залежність від завдань і цілей євроатлантичної інтеграції, то тенденція щодо взаємодії Європейського Союзу і НАТО в оборонній сфері зберігає принциповий характер і на сучасному етапі.

Нова ситуація з безпекою в Європі є доволі складною, а відтак вона змушує європейців взяти на себе більшу відповідальність за безпеку на континенті і навколо нього. На сьогодні у Європі існує всього лише три реальні організації, які складають систему європейської безпеки. Перша – це НАТО, який включає членів Європейського Союзу, а також може включати держави, які перебувають за межами ЄС. Друга – це сам Європейський Союз, який будує свою оборону не автономно, а у партнерстві з НАТО. Ще одна організація, яка працює у сфері безпеки – це Організація з безпеки і співробітництва в Європі (далі – ОБСЄ), яка об'єднує держави Європи, Азії і Північної Америки.

Принципово новий підхід щодо організації європейської оборони був запропонований Головою Європейської комісії Ж. К. Юнкером у листопаді 2016 року. На його думку, США в довгостроковій перспективі відмовляться від забезпечення безпеки Європи, що повинно спонукати європейців до пошуку нової моделі європейського оборонного союзу аж до створення європейської армії. Хоча це справа майбутнього і багато європейців поки що не усвідомлюють потребу в цьому кроці, але ця перспектива неминуча. Щоправда, єдності в європейських столицях з цього приводу немає. Європейці сьогодні не розуміють: як створити єдину європейську армію і при цьому уникнути додаткових витрат, які вони вимушені сплачувати ще й на НАТО; в якому форматі створювати європейський оборонний союз; якою буде роль інших держав-членів ЄС, які не увійдуть до такого союзу[10].

У Європейському союзі вже досить тривалий час борються дві тенденції. Одна з них, підтримана насамперед Францією та Німеччиною, полягає в тому, щоб відокремитися в питаннях континентальної безпеки від США і НАТО та створити власну, європейську систему безпеки. Проти спроб підірвати монополію НАТО на гарантування безпеки в Європі активно виступають такі країни, як Велика Британія, Італія, Португалія, Нідерланди, Данія, а також усі члени НАТО з числа країн Центральної і Східної Європи, які в 2004 році стали членами ЄС та виступають за те, щоб європейська оборонна складова розвивалася в межах Організації Північноатлантичного договору.

Таким чином, НАТО і ЄС найчастіше розглядають як дві складові частини європейської економіко-політичної системи, де ЄС відповідає за економічну інтеграцію, а НАТО – за питання безпеки, доповнюючи одне одного. В цілому ситуація у сфері безпеки на теренах Європи залишаєть-

ся нестабільною через проблеми та суперечності в політичному, економічному і безпековому вимірах.

Література:

1. Статут Організації Об'єднаних Націй: підписаний 26 червня 1945 року // Офіційний сайт Верховної Ради України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010
2. Північноатлантичний договір: підписаний від 04 квітня 1949 року // Офіційний сайт Верховної Ради України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_008
3. Андрес Ортега, Томаш Валашек. Чи є загрози, що постають перед НАТО сьогодні, такими ж небезпечними, як за часів холодної війни? // За і проти. Дебати з питань євроатлантичної безпеки. – 1110 Brussels, Belgium : NATO Public Diplomacy Division, 2004. – с. 7
4. Lugar Richard. Nation-Building is a Role for NATO // Financial Time. 2003, 29 May.
5. Швечикова Я. П. Європейський регіональний комплекс безпеки в сучасній безпековій структурі світу / Я. П. Швечикова // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://grani.org.ua/index.php/journal/article/download/642/655/>
6. Missiroli A. EUISS Yearbook of European Security 2014 [Електронний ресурс] / Antonio Missiroli, Florence Gaub, Olivier de France, Daniel Fiott. – Режим доступу: www.iss.europa.eu/uploads/media/YES2014.pdf
7. Зіняк Л. В. PESCO як інструмент співпраці держав-членів ЄС у сфері безпеки і оборони // Захист прав людини: національний та міжнародно-правовий виміри : XIV Міжнародна науково-практична конференція «Від громадянського суспільства – до правової держави»: Збірник тез доповідей. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. – 750 с.
8. Мартинюк В. О. Європейська безпека на порозі змін. Висновки для України [Електронний ресурс] / В. О. Мартинюк. – Режим доступу: http://www.ucipr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=57:vropeyska-bezpeka-na-poroz-zm-n-visnovki-dlya-ukrani&catid=8&Itemid=201&lang=ua
9. Кашкін С. Ю. Інтеграційне право як концентроване вираження порівняльного права: поняття, тенденції та етапи розвитку // Порівняльне правознавство. – 2012. – №3–4. – С. 306–315.
10. Комарова Т. В. Європейська безпека: загрози і відповіді [Електронний ресурс] / Т. В. Комарова. – Режим доступу: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/14050/1/Komarova_65-69.pdf

Т. В. Комарова

к.ю.н., доцент кафедри міжнародного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

КОНТРОЛЬ СУДУ СПРАВЕДЛИВОСТІ ЄС ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ КОМІСІЇ У КОНКУРЕНТНІЙ СФЕРІ

Ефективне функціонування внутрішнього ринку Європейського Союзу (далі – ЄС) – основна мета створення цього унікального наднаціонального інтеграційного утворення, а політика добросовісної конкуренції є однією з головних умов ефективності та розвитку основоположних свобод Союзу. Для українських юридичних осіб, які використовують переваги зони вільної торгівлі між Україною та ЄС, та здійснюють торгівлю або надання послуг в ЄС вкрай важливим є глибинне розуміння судових механізмів захисту своїх прав у ЄС.

Справи, які стосуються конкурентного права ЄС, мають свої особливості розгляду у Суді справедливості ЄС (далі – Суд ЄС), незважаючи на те, що установчі договори не містять вказівок на ці особливості. Такі особливості були вироблені безпосередньо практикою самого Суду ЄС. Щодо установчих договорів, то вони закріплюють можливості судового нагляду в сфері конкуренції на загальних підставах, які знаходить своє вираження у декількох процедурах. По-перше, це безпосереднє оскарження актів Комісії за ч. 4 ст. 263 Договору про функціонування ЄС (далі – ДФЄС) у Суді ЄС. По-друге, це преюдиціальна процедура за ст. 267 ДФЄС, відповідно до якої національні судові установи можуть направляти запити щодо тлумачення або чинності актів інститутів ЄС, в тому числі Комісії, або тлумачення установчих договорів до Суду справедливості.

Пряме оскарження актів Комісії за ч. 4 ст. 263 ДФЄС використовується суб'єктами конкурентного права для захисту своїх прав найактивніше. Стаття 263 ДФЄС надає юрисдикцію Суду ЄС переглядати правомірність законодавчих актів Комісії через брак компетенції, порушення істотних процесуальних вимог, порушення ДФЄС або будь-якої норми права, пов'язаної з його застосуванням, або зловживання повноваженнями.

У цьому контексті Суд ЄС має обмежену юрисдикцію, оскільки вона стосується лише перегляду правомірності актів та визнання їх нікчемними і не стосується ухвалення належного акту. Це пояснюється тим, що компетенція по ухваленню нового акту належить Комісії, а Суд ЄС може лише

здійснювати судовий контроль над ним. Зважаючи на такий розподіл функцій, обидва інститути ЄС – Комісія та Суд ЄС – мають дотримуватися меж повноважень один одного, які реалізуються задля виконання цих функцій. Комісія має доволі широку свободу розсуду (*margin of discretion*) стосовно складних економічних та технічних питань конкурентних відносин, оскільки саме Комісія є тією установою, яка володіє достатньою спеціальною інформацією та обізнаністю у цій сфері, щоб оцінювати нестандартні економічні ситуації. Суд ЄС здійснює судовий контроль над діяльністю Комісії у частині застосування права та оцінки фактів.

Судовий контроль при цьому, дійсно, є обмеженим лише питаннями правомірності актів. Сам Суд ЄС підкреслив це у рішенні *Remia*: «незважаючи на те, що за загальним правилом Суд всеохоплюючи стежить за тим, чи були виконані умови для застосування ч. 1 ст. 101 ДФЄС, цілком зрозуміло, що при визначенні допустимої тривалості неконкурентного застереження, включеного до угоди про передачу зобов'язань, Комісія має оцінювати складні економічні питання. Тому Суд має обмежити свій перегляд цієї оцінки лише тим, чи були дотримані належні процедурні правила, чи є адекватним викладення причин рішення, чи була явна помилка оцінки чи зловживання повноважень» [1]. Практика Суду ЄС йде саме цим шляхом – визнання компетенції Комісії щодо складних економічних питань та проведенням оцінки правильності та повноти врахування фактів, правильності застосування права, та правильності застосування права до фактів.

Щодо оцінки правильного застосування конкурентного права ЄС Комісією, то Суд має повну свободу дій, оскільки він виступає «монополістом» щодо тлумачення норм права ЄС і Комісія має дотримуватися практики Суду ЄС, оскільки конкурентне право є однією з галузей права, що потужно розвивається саме судовою практикою. При цьому Суд ЄС здійснює контроль правильного застосування не лише матеріального конкурентного права, але й дотримання належних процедур ухвалення рішень. Так, у 2001 р. Комісія заблокувала спробу французької компанії *Schneider Electric* придбати конкуруючу французьку фірму – виробника електрообладнання *Legrand*. Загальний суд у своєму рішенні *Schneider Electric* визнав серйозне порушення права Комісією, оскільки вона не надала можливості та навіть відмовила компанії *Schneider Electric* висловити позицію щодо своїх дій [2]. Загальний суд підкреслив, що таке процесуальне порушення надає компанії *Schneider Electric* право на компенсацію збитків згідно з ч. 2 ст. 340 ДФЄС у формі позадоговорної відповіді.

дальності ЄС. Ця справа є однією із серії справ, в яких Загальний суд констатував, що Комісія має дотримуватися у конкурентних справах не лише матеріального права ЄС, але й процесуальних норм, які гарантуються захист прав компаній [див.: 3, 4, 5, 6]. Ця позиція відповідає одній з цілей Регламенту № 1/2003, яка полягає у досягненні балансу між реалізацією конкурентного права ЄС та повагою до основоположних прав приватних осіб – і особливо права на захист, яке включає так званий привілей проти самодискримінації, право бути заслуханим, право мати представника та право на захист спілкування з представником, право на належне управління, принцип невинуватості.

При розгляді конкурентних справ і здійсненні судового контролю за діяльністю Комісії з точки зору дотримання нею процедури розслідування суттєвим є питання позадоговірної відповідальності ЄС та компенсації збитків. Практика Суду ЄС встановлює, що компанії, чії процесуальні права були суттєво порушені Комісією при процедурі розслідування, мають право порушувати питання стосовно позадоговірної відповідальності ЄС та компенсації збитків згідно з ч. 2 ст. 340 ДФЄС. Суд зауважує, що навіть складність конкурентних справ не може виправдовувати серйозні процесуальні порушення, які призводять до неможливості реалізувати право ЄС. Існування матеріальної відповідальності Комісії за збитки, завдані під час виконання своїх обов'язків саме у сфері конкурентного права, є вкрай важливим, оскільки саме ця компетенція Комісії пов'язана із капіталом компаній.

Юриспруденція Суду ЄС з цього питання свідчить, що за основу позадоговірної відповідальності Комісії за помилки у конкурентній сфері береться загальна практика застосування ч. 2 ст. 340 ДФЄС, але із певними особливостями. Так, ст. 268 ДФЄС встановлює, що Суд ЄС має юрисдикцію у спорах, що стосуються відшкодування збитків, передбачених у ч. 2, 3 ст. 340 ДФЄС. Частина 2 ст. 340 ДФЄС в свою чергу встановлює, що у випадку позадоговірної відповідальності ЄС, відповідно до загальних принципів, спільних для правових систем держав-членів, відшкодовує будь-які збитки, завдані його інститутами або його службовцями при виконанні своїх обов'язків.

Стосовно справ про відшкодування збитків у випадку позадоговірної відповідальності ЄС, то підставами для такої відповідальності є сукупність трьох елементів: дія або бездіяльність інституту, спричинення позивачеві збитків та причинний зв'язок між двома попередніми елементами. Під дією інституту розуміється будь-яка дія, наприклад ухвалення юридично

обов'язкового акту (найчастіша підстава), розповсюдження хибної або таємної інформації [7], неналежне управління [8], вихід за межі компетенції [9] тощо. Щодо бездіяльності інституту ЄС, то настання відповідальності можливе за наявності у інституту чітко закріпленого обов'язку щодо здійснення відповідних дій. При цьому слід зауважити, що у випадку із Комісією, зважаючи на її повноваження у конкурентній сфері, Комісії має доволі широку свободу розсуду, тож процес доведення існування бездіяльності та отримання компенсації збитків за це, є доволі складним. Вже згадуване рішення *Schneider v Commission* [2] стало основоположним у сенсі визначення підстав для настання матеріальної відповідальності ЄС за помилки у сфері конкурентного права та порушення процесуальний прав компаній.

У конкурентних справах в першу чергу вимагається доведення існування порушення Комісією норми права ЄС, яка надає права компаніям. Необхідно довести існування причинного зв'язку між порушенням Комісії та виникненням збитків. Окрім існування самого порушення, слід довести серйозність такого порушення і при цьому Суд ЄС враховує ряд факторів. Серед них – фактична складність ситуації, яку розглядав інститут, складність із застосуванням або тлумаченням права, а також свобода розсуду, якою володіє інститут при ухваленні відповідного рішення. Якщо мова йде про помилку інституту, то Суд має дослідити, чи є помилка вибачальною, а також чи було порушення навмисним [10]. Крім того, для того, щоб позивач мав право вимагати відшкодування збитків, за загальним правилом ці збитки мають бути очевидними, реальними, такими, що можуть піддатися кількісному виміру та можуть бути доведені. Разом з тим доволі цікавою є практика Суду ЄС, яка визнає можливість подачі позову і до моменту виникнення реальних збитків, коли їх причина вже наявна, а самі збитки з'являться пізніше [11], а також подачі позову щодо відшкодування упущеної вигоди [12].

Відповідно до ст. 46 Статуту Суду ЄС позов про відшкодування збитків за ст. 340 ДФЄС може бути поданий протягом п'яти років з моменту виникнення обставин, які є підставою цього позову. Моментом виникнення підстав позову може бути настання події, яка призвела до шкоди, виникнення збитків або момент, коли особа дізналася про заподіяння їй збитків. В кожному конкретному випадку Суд ЄС виходить з обставин справи. За статистикою, у 2017 р. до Загального суду надійшло 23 позовів про відшкодування збитків на основі позадоговірної відповідальності

(спостерігається тенденція активнішого використання такої можливості приватними особами у порівнянні з 8 позовами у 2006 р.) [13].

Як вже зазначалося, у конкурентних справах юрисдикція Суду ЄС по перегляду правомірності законодавчих актів Комісії носить обмежений характер, оскільки стосується лише перегляду правомірності актів на предмет визнання їх нікчемними без вказівки на те, який акт має бути ухвалений замість скасованого. Необмежена юрисдикція Суду ЄС існує лише стосовно актів Комісії щодо накладення штрафів або пені у двох сферах: відповідно до ст. 31 Регламенту № 1/2003 щодо імплементації правил конкуренції та ч. 5 ст. 15 Регламенту № 80/2009 про Кодекс поведінки для комп'ютеризованих систем бронювання [14].

Стаття 31 Регламенту № 1/2003 встановлює: «Суд має необмежену юрисдикцію щодо перегляду рішень, якими Комісія встановила штраф або пеню. Він може скасувати, зменшити чи збільшити штраф або пеню». Сучасна практика Суду ЄС щодо перегляду рішень Комісії стосовно штрафів свідчить, що Суд концентрує свою увагу в першу чергу на тому, чи існувала у Комісії компетенція по накладенню штрафу у конкретній ситуації та в меншій мірі досліджує розмір штрафу. При цьому Суд ЄС аналізує помилки саме при підрахунку розміру штрафу, а не існування порушень при застосуванні права та фактів, якщо вони не були зазначені у позові. Суд дуже рідко виходить за межі підстав оскарження, які вказують позивачі. Тож успіх справи багато в чому залежить від правильно сформульованої позиції позивача. Вкрай рідко Суд ЄС повністю скасовує штрафи, накладені Комісією. Така практика відповідає Методичним рекомендаціям щодо методів вирахування штрафів [15], які хоча і не мають обов'язкової сили для Суду ЄС, однак при перегляді рішень Комісії щодо накладення штрафів він керується саме ними, оскільки Регламент № 1/2003 не мстить конкретних положень щодо розмірів можливих штрафів окрім констатації того, що при накладенні штрафу має бути враховано серйозність та тривалість порушення.

Підсумовуючи можна зробити висновок, що судовий контроль за діяльністю Комісії у конкурентній сфері є не однорідним. Його можна розділити на дві частини: контроль над актами Комісії, що стосуються накладення штрафів та пені, та контроль над іншими актами Комісії. В першому випадку Суд ЄС наділений необмеженою юрисдикцією і його діяльність можна вважати ефективним засобом правового захисту у розумінні Хартії про основоположні права ЄС та ЄКПЛ. Щодо другого випадку, то Суд ЄС може перевіряти лише правомірність актів Комісії, а отже

має обмежену юрисдикцію, тож питання щодо ефективності такого правового засобу захисту залишається невирішеним та продовжує бути предметом досліджень.

Література:

1. Case 42/84, Remia BV and others v Commission. *European Court Reports*. 1985. P. 2545, paragraph 34;
2. Case T-351/03, Schneider Electric v Commission. *European Court Reports*. 2007. P. II-02237;
3. Case T-342/99, Airtours v Commission. *European Court Reports*. 2002. P. II-2585;
4. Case T-80/02, Tetra/Laval v Commission. *European Court Reports*. 2002. P. 4519;
5. Case T-310/01, Schneider v Commission. *European Court Reports*. 2002. P. II-4071;
6. Case T-464/04, Impala v Commission. *European Court Reports*. 2006. P. II-02289;
7. Case 145/83, Adams v Commission. *European Court Reports*. 1985. P. 3539;
8. Case T-231/97, New Europe Consulting and Brown v Commission. *European Court Reports*. 1999. P. II-2403;
9. Case C-282/05 P, Holcim (Deutschland) v Commission. *European Court Reports*. 2007. P. I-02941, para. 47;
10. Joined cases 46/93, 48/93, Brasserie du Pêcheur SA v Bundesrepublik Deutschland and The Queen v Secretary of State for Transport, ex parte: Factortame Ltd and others. *European Court Reports*. 1996. P. I-1029;
11. Case 25/64, FERAM and others v ECSC High Authority. *European Court Reports*. 1965. P. 414;
12. Joined cases 56–60/74, *Kampffmeyer v Council and Commission*. *European Court Reports*. 1976. P. 711;
13. Annual Report on Judicial Activity of the Court of Justice of the European Union 2017. URL: https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2018-04/_ra_2017_en.pdf;
14. Regulation (EC) No 80/2009 of the European Parliament and of the Council of 14 January 2009 on a Code of Conduct for computerised reservation systems and repealing Council Regulation (EEC) No 2299/89/. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32009R0080>;
15. Commission Guidelines on the method of setting fines imposed pursuant to Article 23(2)(a) of Regulation No. 1/2003. *Official Journal of the European Union*. 2006. C 210/2.

К. Д. Лобода

студент VI курсу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ОБОРотУ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ

Проблематика обороту культурних цінностей, з урахуванням актуального стану міжнародного законодавства, судових прецедентів та стану арт-ринку має комплексний характер. По-перше, вона торкається самого поняття культурних цінностей, вимагає відмежування об'єктів, що входять до даної категорії від тих, які де факто тотожні, проте за певними критеріями відносяться до іншої площини регулювання. По-друге, сама суть питання, тобто способи переходу права власності на них, зумовлює необхідність дослідження як основних арт-ринків, так і процедури транскордонного переміщення культурних цінностей, що включає в себе питання митного характеру, проведення експертиз, страхування. До того ж варто звернути увагу на проблему повернення незаконно вивезених цінностей, спори по праву власності на них, наявні в міжнародному праві інструменти запобігання конфліктам з приводу володіння цими об'єктами. По-третє, не втрачає свою актуальність питання протидії чорному ринку та пов'язаних з ним криміногенних елементів. Все вищесказане зумовлює нагальну потребу в дослідженні зазначених явищ і процесів з метою забезпечення уніфікованого на міжнародному рівні розуміння суті поняття культурних цінностей, вироблення єдиного підходу до укладення договорів, предметом яких вони є, та механізму вирішення спорів по цим угодам, запровадження ефективних механізмів контролю за арт-ринком та протидії його тіньовому сегменту.

Дефініція поняття культурних цінностей варіюється залежно від правової системи держави, в якій відповідний об'єкт знаходиться. Як пише Кріста Рудт, на практиці існують різні національні правові системи визначення даного поняття. Названа автором нумераційна система (перелікова) передбачає фіксацію в нормативному акті кожного типу предмета, що він пропонує захистити (Нідерланди). Категоризаційна система запроваджує загальний опис того, що підлягає охороні (Німеччина). Класифікаційна система покриває захистом відповідний об'єкт тільки після того, як буде

прийнято відповідне адміністративне рішення (Сполучене Королівство). Різні комбінації даних систем застосовуються по всьому світі [1, с. 3–4].

На міжнародному рівні прийнято акти, які дають визначення цього поняття, наприклад, Гаазька Конвенція 1954 року, яка поняття культурних цінностей наводить шляхом переліку можливих типів об'єктів в пункті а статті 1, в поєднанні з певною умовою стосовно характеристики останніх – повинні мати велике значення для культурної спадщини народу – та в наступних пунктах цієї ж статті доводнює дефініцію спорудами, спеціалізованими на зберіганні культурних цінностей та місцями накопичення культурних цінностей. Останнє є збірним поняттям стосовно перших двох. Аналогічний підхід застосовано в Конвенції ООН про заходи, спрямовані на заборону та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності 1970 року.

Аналіз поняття «культурні цінності» в різних нормативних джерелах як міжнародного так і національного характеру проведено російським вченим Нешатаєвою В. О. Вона дослідила основні конвенційні документи, регіональні нормативні акти Європейського Союзу та законодавство РФ. В своїй роботі вчена пропонує авторське визначення культурних цінностей і наводить п'ять ознак, що характеризують відповідний об'єкт як вказане поняття: 1) універсальність, тобто цінність предмета для всіх народів; 2) незамінність: неможливість створення ідентичного об'єкту; 3) унікальність, розглянута як естетичний вклад, що несе в собі предмет; 4) часовий критерій: створення предметів матеріального світу більше ніж 100 (50) років тому; 5) ціна в еквівалентному вираженні: культурні цінності підлягають майновій оцінці та можуть бути віднесені до предметів матеріального світу. Через ці критерії будується авторська дефініція культурних цінностей як «незамінних матеріальних та нематеріальних предметів і витворів мистецтва, створених людиною в результаті творчої діяльності, що мають художню та майнову цінність, універсальну значимість та справляючих естетичний, науковий, історичний вплив на людину» [2, с. 10–12]. По даному питанню вбачається необхідним зробити одне застереження стосовно першого критерію. Нешатаєва В. О. включила даний критерій на основі дослідження роботи Колосова Ю. М. та Кривчікова Е. С., та через призму теорії «надбання всього людства», розроблену Гуго Гроцієм та закріплену в Гаазькій конвенції 1954 року. Проте, з моєї точки зору, універсальність як критерій культурних цінностей не є доречним з практичної точки зору. Відповідно до названої Він передбачає універсальну значимість об'єкта для світової культури в цілому, для кож-

ного народу, що надає поняттю занадто інтернаціонального відтінку. Це є першим негативним аспектом, адже об'єкти культурної спадщини можуть мати цінність виключно на рівні однієї держави, або регіону. Другий негативний аспект даного критерію полягає в необхідності інституціалізації правовідносин з визначення правового статусу відповідного предмета, тобто створення міжнародної організації, яка буде оцінювати об'єкт на предмет його універсальної цінності, вести відповідний реєстр. До того ж таке визначення культурних цінностей фактично прирівнює їх до надбання всього людства, тим самим розмиваючи межі між цими категоріями. На мою думку, більш доречно буде виключити критерій універсальності стосовно конкретних об'єктів, та розробити дворівневу систему цих предметів, де перший рівень складатимуть культурні цінності загальнолюдського значення, та другий, що буде містити цінності, визнані такими в національних системах, та не підпадаючі під універсальний критерій поняття. Де факто відносини з обороту культурних цінностей таким чином і побудовані. Держави ведуть облік культурних цінностей, що знаходяться на її території, законодавчо закріплюють які з них відносяться до національного надбання. З приводу таких цінностей конвенційним способом встановлено особливі умови пред'явлення вимог щодо їх реституції, інші обмеження, спрямовані на посилення їх захисту. До того ж в міжнародних актах наголошується на значенні національного законодавства, двосторонніх угод та вже встановлених правил, діючих в сфері обігу культурних цінностей. До останніх варто віднести своєрідний аналог м'якого права як джерела міжнародного публічного права, який відіграє важливу роль в регуляції арт-ринку, а саме моральні та етичні норми, про які йтиметься далі в роботі. Проте де юре, даний порядок не деталізовано та не передбачено в жодному актуальному міжнародному документі.

Першим міжнародним документом, який відступив від вказаного критерію є Конвенція УНІДРУА щодо викрадених та незаконно вивезених культурних цінностей від 1995 року. Згідно з її положеннями під культурними цінностями розуміються цінності, які з релігійної або світської точки зору мають значення для археології, антропології, історії, літератури, мистецтва та науки і які належать до однієї з категорій, перелічених в додатку до Конвенції [3]. Незважаючи на цей факт, зазначену вище в роботі дворівневу систему культурних цінностей міжнародний договір не передбачив.

На увагу заслуговує нормативне регулювання ЄС з питань обороту культурних цінностей, як приклад запровадження контрольної системи на

регіональному рівні. На підставі дослідження європейської нормативної бази Богуславський М. М. зводить проблему дефініції культурних цінностей до таких критеріїв:

- культурні цінності мають бути результатом творчої діяльності людини;
- для віднесення до категорії культурна цінність, вказані об'єкти повинні мати творче, художнє чи наукове значення;
- темпоральний критерій – створення 100 років тому;
- іноді застосовується вартісний критерій [4, с. 20–24].

Так, постанова ЄЕС № 3911/92 від 2 грудня 1992 року «Про вивезення культурних цінностей» встановлює категорії культурних цінностей, які підлягають механізмам захисту. Тобто, застосовується перелікова система, з вкрапленням системи категоризаційної, тобто окрім перерахування груп об'єктів захисту, застосовуються вказані критерії для вирішення питання стосовно конкретного об'єкта.

З урахуванням того факту, що національне законодавство держав є джерелом міжнародного приватного права, потребує дослідження українське законодавство з питань обороту культурних цінностей. Основним нормативним актом, присвяченим вказаному питанню є Закон України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей». Закон надає загальне визначення культурних цінностей, як об'єктів матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства України [5]. Надалі вказана дефініція доповнюється переліком категорій культурних цінностей. До того ж законом передбачено які культурні цінності вважаються культурними цінностями України, що самого поняття не стосується, проте декларує позицію держави з питань транскордонного переміщення об'єктів мистецтва та правовідносин з їх репатріації.

Деякі країни застосовують дещо інший підхід до дефініції культурних цінностей. Наприклад, Великобританія в Акті щодо культурних цінностей 2017 року використовує бланкетну норму, яка відсилає до Конвенції ООН 1954 року (Гаазької Конвенції). Пояснюється це спрямованістю даного нормативного документа, адже він регулює питання повернення цих об'єктів, вилучених під час збройних конфліктів. Показовим є положення, згідно з яким дія акту поширюється на правопорушення вчинені не тільки на території країни [6]. Іншим прикладом застосування такої законодавчої техніки є нормативно-правовий акт США – Акт імплементації Конвенції

про культурні цінності. Цей документ, виходячи зі змісту і назви, присвячений впровадженню в національне законодавство США положень як самої Конвенції ЮНЕСКО 1970 року, так і створення власних механізмів на забезпечення зобов'язань, нею передбачених. У статті 302 бланкетна норма відсилає до дефініції поняття культурних цінностей, використаної в названому міжнародному договорі. На увагу заслуговує окреме визначення категорії «археологічні та етнологічні матеріали», які, згідно з актом повинні обов'язково мати культурну цінність, окрім інших ознак [7].

Враховуючи вищесказане, варто зазначити, що основні конвенційні міжнародні документи суттєво вплинули на національне законодавство держав, встановивши певні стандарти і критерії, які в різних формах проявляються в законах різних країн світу. Деякі держави пішли шляхом уніфікації власного законодавства до відповідних стандартів, деякі використали відсилочний метод. Приймаючи до уваги вплив, справлений конвенціями, та недовіра до основного міжнародного акта, присвяченого міжнародним приватно-правовим угодам, а саме Віденської Конвенції про договори міжнародної купівлі-продажу товарів 1980 року, яку буде охарактеризовано далі в роботі, хочеться наголосити на необхідності розробки міжнародного документа, який окрім питань публічного характеру, пов'язаних в першу чергу з поверненням викрадених, незаконно вивезених культурних цінностей, буде регулювати виключно приватну сферу відносин обороту даних об'єктів. Використання колізійного методу як основного регулятора відносин з іноземним елементом не є актуальним з практичної точки зору, враховуючи глобалізаційні світові тенденції, що є ще одним аргументом на користь нормативного закріплення загальних правил ведення договірних відносин з приводу культурних цінностей. До того ж останнім часом культурні цінності, почали розглядатись як об'єкти інвестицій, що відкриває ще одну сферу їх обороту.

Досліджуючи питання обороту культурних цінностей вбачається яскраво виражений дуалізм приватних і публічних інтересів. Це пов'язано з самою суттю даних об'єктів, адже вони мають не тільки економічне значення, а ще й культурне. Поняття культурних цінностей в міжнародних і національних нормативних документах розкривається через сферу матеріальну та сферу духовну, адже приналежність до будь-якого з них і визначає ці об'єкти як такі. Відповідно культурні цінності є предметом регулювання декількох правових наук, в залежності від типу правовідносин, у які вступають суб'єкти. Для міжнародного приватного права інтерес представляє цивільно-правовий аспект вказаних об'єктів, адже він розкриває

їх з точки зору об'єкта права власності з приводу якого особи вступають у договірні відносини, що за наявності іноземного елемента підпадає під сферу дії цієї галузі права. Іншим проявом дуалізму приватних та публічних інтересів є питання власності. Так. Культурні цінності, які підпадають під встановлені міжнародними актами критерії можуть належати як приватним особам, так і державі. Якщо в випадку з приватними колекціонерами проблематика зводиться до механізму обороту, оспорювання права власності та поновлення останнього, то власність держави є більш складним питанням. Адже суб'єктами правовідносин виступають суверенні держави, право власності яких є непорушним, і в той же час, враховуючи особливе значення тих культурних цінностей які перебувають у власності держави, виникає питання щодо підстав та процедури повернення цінностей, обґрунтування необхідності його здійснення та впровадження дієвих важелів, які забезпечать виконання в необхідних випадках, процедур вирішення спорів, реституції чи репатріації.

Міжнародне приватне право розглядає культурні цінності як об'єкти прав власності та як предмети договору з іноземним елементом. Тобто використовує цивілістичну концепцію для відносин, що передбачають їх транскордонне переміщення. Як вже зазначалося, на конвенційному рівні нормативні акти регулюють правове положення культурних цінностей в публічно-правовому аспекті. Не існує на даний час міжнародної багатосторонньої угоди, яка буде спрямована на впорядкування відносин обороту вказаних об'єктів. Основним документом, що регулює порядок укладення договорів та взагалі встановлює норми стосовно договірному переходу прав власності є Віденська Конвенція про договори міжнародної купівлі-продажу товарів. Проте даний міжнародний акт має певні обмеження в застосуванні. Так, відповідно до статті 2, вона не застосовується до продажу товарів для особистого, сімейного чи домашнього використання [8]. Це обмеження виключає застосування даного акту для продажу предметів мистецтва приватним колекціонерам, які є важливими учасниками міжнародного арт-ринку. Проте, Конвенція буде захищати права сторін, у випадку купівлі товару музеями. Наступне обмеження дії цього акту полягає у тому, що він не застосовується до продажу товарів з аукціону. І це вже являється більш суттєвою проблемою, на мою думку. Велика кількість антикваріату, картин, культурних цінностей продається саме шляхом проведення аукціону, що позбавляє угоду правового захисту в даних обставинах.

На обмежену можливість застосування цього акта до правовідносин з куплі продажу предметів мистецтва вказав Гвідо Кардуччі. Науковець виділяє три основні тези стосовно вказаного питання:

– Конвенція 1980 року не застосовується до продажу товарів для домашнього, особистого споживання та до продажу товарів з аукціону. Як правило, під дію даного акта підпадає лише невелика кількість угод куплі продажу об'єктів мистецтва або культурних цінностей між музеями чи подібними установами;

– навіть у випадках, коли Конвенція застосовується, її норми не регулюють такі важливі питання як дійсність договору та передачу права власності. Для їх врегулювання використовуються відповідні правопорядки, що підлягають застосування згідно з міжнародним приватним правом;

– Віденська Конвенція забороняє сторонам виключати її застосування до договору, відступати від її положень чи змінювати наслідки їх застосування [9, с. 78].

Правовий захист інтересів учасників правовідносин з обігу предметів мистецтва частково забезпечується Конвенцією ЮНЕСКО про заходи, спрямовані на заборону та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності 1970 року. Фундаментальним, стрижневим положенням Конвенції 1970 року є зобов'язання держав вчинити необхідні дії для попередження незаконного ввозу, вивозу, переміщення через кордон культурних цінностей, здобутих незаконним шляхом. На реалізацію вказаного зобов'язання держави мають створити компетентні органи з питань охорони культурної спадщини, запровадити державні реєстри заборонених до вивезення культурних цінностей, та інше. Проте, вона має дію лише з питань реституції, незаконного вивезення, а сам порядок укладення угод стосовно предметів мистецтва чи правила аукціонної торгівлі даними об'єктами вказаний документ не розглядає. До того ж, як показала практика, такого механізму явно недостатньо для ефективної боротьби з нелегальним ринком культурних цінностей.

Підсумовуючи все вищесказане, варто зробити висновок щодо необхідності впровадження дієвих механізмів контролю та регулювання арт-ринку. Якщо питання дефініції культурних цінностей має суто технічний характер та вирішено достатньо уніфіковано, то процедурні питання обороту знаходяться поза дією існуючих міжнародних актів. Тенденції глобалізації, активне транскордонне переміщення цих об'єктів та їх важливе як в культурно-етичному аспекті так і в економічному як для при-

ватних осіб так і для держав зумовлюють необхідність, по-перше, наукового дослідження, та, по-друге, нормативного закріплення.

Література:

1. Crista Roodt Private International Law, Art and Cultural Heritage / Edward Elgar Publishing; 2015. – 416 с..
2. Нешатаева В. О. Культурные ценности: цена и право / В. О. Нешатаева; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики»: Изд. дом Высшей школы экономики; Москва; 2013. – 118 с.
3. Конвенція ЮНІДРУА щодо викрадених або незаконно вивезених культурних цінностей / УНІДРУА; Конвенція, Міжнародний документ від 24.06.1995.
4. Богуславский М. М. Культурные ценности в международном обороте: правовые аспекты : монография / М. М. Богуславский. – 2 е изд., перераб. и доп. – М. : Норма : ИНФРА М, 2012. – 416 с.
5. Закон України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, N 48, ст. 405
6. Cultural Property (Armed Conflicts) Act 2017 / Електронний доступ: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2017/6/contents>
7. Convention on Cultural Property Implementation Act / Електронний доступ: <https://eca.state.gov/files/bureau/97-446.pdf>
8. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про договори міжнародної купівлі-продажу товарів / ООН; Конвенція, Міжнародний документ від 11.04.1980
9. Art and Cultural Heritage: law, policy, and practice / edited by Barbara T. Hoffman; Cambridge University Press, 2006, p. – 562.

М. О. Лукань

*аспірант кафедри міжнародного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОХОРОНИ ПРАВ ИНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Курс на європейську та євроатлантичну інтеграцію України сьогодні є найбільш пріоритетним в політиці нашої країни.

Співпраця України з країнами-членами ЄС в галузі охорони інтелектуальної власності є важливим кроком на шляху до європейської інтеграції України.

Удосконалення українського законодавства у цій сфері, його гармонізація з європейськими нормами потребують поглибленого вивчення права інтелектуальної власності ЄС.

Окрім того, необхідність запровадження ефективної системи охорони прав інтелектуальної власності, зумовлена вигодою як для виробників, так і для користувачів.

Як узагальнює Бояр А. О., нажаль, вітчизняні науковці приділяли мало уваги дослідженню питання охорони інтелектуальної власності у країнах Європейського Союзу, втім, побічно цієї теми торкалися такі автори, як Цибульова П. М., Бондаренко С. В., Жарова В. О., Святоцький О. Д., Підпригора О. А. [1, с. 277]

Вчений визначає, що політика ЄС в сфері інтелектуальної власності має двоє-векторний характер: внутрішній вектор якої направлений на створення єдиної гармонізованої системи охорони прав інтелектуальної власності в межах самого Співтовариства, а зовнішній вектор – на пропагуванні ЄС створенні у третіх країнах також ефективних систем охорони інтелектуальної власності та співпраця в цій галузі. [1, с. 278]

Статтею 158 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, регламентовано, що сторони забезпечують належне та ефективне виконання зобов'язань за міжнародними договорами у сфері інтелектуальної власності, учасниками яких вони є. Окрім того, Україна має зобов'язання за Угодою про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності, яка є частиною домовленостей в рамках Світової організації торгівлі. [2]

Право інтелектуальної власності - це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності. [3]

Об'єкти охорони права інтелектуальної власності слід розділити на наступні групи:

– об'єкти промислової власності (винаходи, корисні моделі, промислові зразки, торговельні марки, тощо);

– об'єкти авторського права і суміжних прав (літературні твори, твори мистецтва, комп'ютерні програми, виконання творів, фонограми і відеограми, та ін.);

– інші об'єкти права інтелектуальної власності (сорти рослин, породи тварин, топографії інтегральних мікросхем).

Стосовно кожного об'єкту існує широке коло нормативних актів, в тому числі ЄС.

Це, Бернська конвенція про охорону літературних та художніх творів (1886 р.), Паризька конвенція про охорону промислової власності (1883), Мадридська угода про міжнародну реєстрацію товарних знаків (1989 р.) Європейська патентна конвенція (1977 р.), Регуляція Ради ЄС щодо промислових зразків ЄС (2001), Регуляція Ради ЄС щодо торгової марки (1993), Регуляція Ради ЄС по впровадженню режиму охорони нових сортів рослин (1994), Регуляція Ради ЄС щодо охорони географічних позначень і вказівок походження товарів (1992), Директива Ради ЄС щодо правової охорони топографій напівпровідникових виробів (1986), Директива Ради ЄС щодо правової охорони комп'ютерних програм (1991), Директива Ради ЄС щодо гармонізації терміну правової охорони авторського права і суміжних прав (1996), та багато інших.

Слід зазначити, що вже станом на сьогодні, український законодавець запроваджує зміни в нормативному регулюванні охорони прав інтелектуальної власності, спрямовані на виконання взятих на себе зобов'язань направлених на євроінтеграцію. Зокрема, 4 вересня 2018 року Верховна Рада України прийняла проект Закону України «Про внесення змін до статті 5 Закону України «Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних» (щодо подолання піратства та поліпшення інвестиційного клімату). [2]

Оскільки в Україні зазначений Закон діє ще з 2000 року, а швидкоплинний технічний прогрес значно збільшує можливість вільного доступу до багатьох інформаційних ресурсів, як, наслідок, виникають сприятливі умови для недобросовісного використання чужих творів, неконтрольованого розповсюдження примірників, які містять об'єкти авторського права і суміжних прав.

Тому існує потреба в запровадженні дієвого механізму, який би регулював процес розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних.

Зокрема, згідно Звіту Міжнародного альянсу інтелектуальної власності 2012 року щодо правової охорони та захисту авторського права, Україні рекомендовано переглянути законодавство з метою запровадження прозорішої процедури адміністрування голограмного маркування. [2]

На сайті Євроінтеграційного порталу, висвітлено інформацію про започаткування між Українською та Європейською Стороною Діалогу з прав інтелектуальної власності між Європейською комісією та Україною з метою вирішення питань у сфері інтелектуальної власності, для забезпечення взаємного інтересу сторін. На засіданнях цього Діалогу розглядаються питання розвитку законодавства в галузі інтелектуальної власності в Україні; його правової охорони, боротьби з правопорушеннями в галузі інтелектуальної власності, надання технічної допомоги з боку ЄС. Під час щорічної зустрічі 2017 р. Сторони Діалогу зробили висновок про те, що підвищення рівня охорони та захисту прав інтелектуальної власності в Україні є вкрай важливим для забезпечення економічного зростання, підтримки інновацій та технологічного розвитку. Ключовими питаннями Діалогу з прав інтелектуальної власності у 2017 році були: прогрес реформи у сфері інтелектуальної власності; правозастосування; авторське право та піратство в мережі Інтернет; фармацевтика; торговельні марки; правова охорона географічних позначень; діяльність митних органів (ДФС); примусове ліцензування та патентний зв'язок. [4]

Ангел Є., у своїй статті в Європейській Правді, ставить перед собою задачу розкрити відповідь на питання: «де і чому гальмує Україна в сфері інтелектуальної власності?». У підсумку своїх досліджень автор доходить таких висновків, що хоча й певні кроки до прогресу реформування законодавства у сфері охорони інтелектуальної власності в Україні все ж є. Але українська влада поводить себе дещо розслаблено. Технологічний прогрес у світі розвивається швидше, ніж відбуваються зміни відповідного законодавства в Україні. Тому, наголошує автор, реформування сфери інтелектуальної власності – це питання забезпечення конкуренції, розширення торгівлі, зростання прямих іноземних інвестицій та інноваційного розвитку країни. Зважаючи на це, охорона прав інтелектуальною власності повинна стати одним з пріоритетів України.[5]

Довженко В.А., досліджуючи та аналізуючи рівень безпеки інтелектуальної власності в Україні констатує відсутність дієвої системи інтелектуальної безпеки на національному рівні та рівні окремих суб'єктів господарювання, що свідчить про неефективність використання інтелектуального потенціалу нашої країни та порушення інтересів творців, підприємців і споживачів. Автор приходить до висновків про необхідність розробки концепції національної системи інтелектуальної безпеки та про-

ведення низки заходів щодо її реалізації на рівні усієї держави, а також запровадження комплекс організаційних, економічних та управлінських заходів щодо збереження і відтворення наявного інтелектуального потенціалу нарівні підприємств.[6, с. 160]

Отже, з усього вищезазначеного можна зробити висновок, що станом на сьогоднішній день, існує необхідність глибоко комплексного дослідження норм права ЄС в сфері інтелектуальної власності, визначення стратегії реформування вітчизняної сфери інтелектуальної власності, імплементація загальноєвропейських норм у національне законодавство, запровадження безпеки та ефективного захисту з боку держави прав інтелектуальної власності з метою забезпечення конкуренції, розширення торгівлі, зростання прямих іноземних інвестицій та інноваційного розвитку країни.

Література:

1. Бояр А. О. Єдина політика ЄС у сфері інтелектуальної власності: передумови, формування системи, проблеми і перспективи. А. О. Бояр//Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. Економічні науки. – 2006. – № 1. – С. 277–284. Електронний ресурс. – [Режим доступу]: https://www.researchgate.net/publication/315381277_Edina_politika_ES_u_sferi_intelektualnoi_vlasnosti_peredumovi_formuvanna_sistemi_problemi_i_perspektivi_Common_Intellectual_Property_Rights_Protection_Policy_of_the_EU_Preconditions_System_Formation_P.
2. Європейські підходи до анти-піратського законодавства дозволять покращити захист авторських прав. Євроінтеграційний портал. Електронний ресурс. – [Режим доступу]: <https://eu-ua.org/analityka/yevropeyski-pidhodydo-antypiratskogo-zakonodavstva-dozvolyat-pokrashchyty-zahyst>.
3. Цивільний кодекс України//Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №40, стаття 356.
4. Діалог з прав інтелектуальної власності. Євроінтеграційний портал. Електронний ресурс. – [Режим доступу]: <https://eu-ua.org/dialog-z-prav-intelektualnoyi-vlasnosti>.
5. Ангел Є. Непотрібна інтелектуальна власність: де і чому гальмує Україна.// Європейська правда. – 2018. Електронний ресурс. – [Режим доступу]: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2018/03/13/7078571/>.
6. Довженко В. А. Безпека інтелектуальної власності в контексті Євроінтеграційного вектора розвитку економіки України. Електронний ресурс. – [Режим доступу]: http://ir.znau.edu.ua/bitstream/123456789/2611/3/IEHTaNP_2015_156%E2%80%9393161.pdf.

І. І. Маринів

к.ю.н., асистент кафедри міжнародного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ВЗАЄМОДІЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ТА ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В КОНТЕКСТІ МОРСЬКОГО ТА ПОВІТРЯНОГО ПРАВА

Взаємодія міжнародного права із правом Європейського Союзу все більше стає предметом досліджень науковців, що пов'язано з однієї сторони із відсутністю чіткої регламентації вказаного питання в Договорі про Європейський Союз та Договорі про функціонування Європейського Союзу (далі ДЄС та ДФЄС), а з іншої сторони із появою судової практики законності актів ЄС в світлі міжнародного права.

Згідно ст. 216 ДФЄС Союз може укладати угоди¹ з однією або більше третіми країнами або міжнародними організаціями... Угоди, укладені Союзом мають обов'язків характер для інституцій Союзу та держав-членів. Із вказаної статті можна зробити висновок, що регламенти, директиви та рішення, прийняті інститутами ЄС, а також акти, прийняті на внутрішньому рівні державами-членами повинні відповідати міжнародним угодам укладених Союзом. Проте, окрім угод укладених Союзом, держави-члени також можуть укладати міжнародні угоди або приєднуватись до діючих міжнародних договорів, у сферах, що не належать до виключної компетенції ЄС. Такий стан закономірно породжує питання співвідношення двох правопорядків, а в особливості пріоритетності того чи іншого, у зв'язку з появою протиріч.

Важливою та показовою в цьому аспекті є стаття 351 ДФЄС, згідно з якою тією мірою, якою угоди є несумісними з Договорами, держави-члени, або зацікавлені держави вживають належних кроків для усунення встановлених несумісностей. Як свідчить практика, зміни вносяться саме міжнародні угоди, а не Установчі акти, що опосередковано свідчить про конституційний характер Договорів, та в ієрархічному порядку ставить їх над угодами. Як зазначає Т. В. Комарова положення вказаної статті має

¹ Під терміном «угода», в праві Європейського Союзу прийнято розуміти класичний міжнародний договір. В свою чергу термін «Договори» використовується у значенні Установчих актів ЄС, тобто ДЄС та ДФЄС.

конституційне значення та дозволяє ефективно захищати правопорядок Союзу від небажаного впливу міжнародного права, зміцнюючи таким чином його автономію [1, с. 61].

В свою чергу положення міжнародних угод беруться до уваги в законодавчому процесі Ради Європейського Союзу, де держави-члени беруть участь в переговорах щодо майбутнього законодавчого акту паралельно стежачи за дотриманням зобов'язань за міжнародними угодами, стороною яких вони є. Проте, як демонструє практика, конфлікти все ж таки існують, особливо в галузі морського та повітряного права. Їх важко уникнути з огляду на те, що міжнародний правопорядок є набагато старішим за європейський. Існує велика кількість конвенцій, присвячених міжнародно-правовому регулюванню питань морського та повітряного простору, сторонами яких є велика кількість держав світу. В той же час законодавчий процес Європейського Союзу є вельми активним в цих галузях та нараховує велику кількість актів в *acquis communautaire*. Значна роль у зв'язку з цим відводиться Суду ЄС, якому в суперечливих ситуаціях доводиться оцінювати законність актів ЄС в світлі міжнародного права.

Так, групою морських транспортних організацій було ініційовано питання щодо дійсності Директиви 2005/ 35 Парламенту ЄС та Ради ЄС від 7 вересня 2005 року [2, с. 11] що стосувалась забруднення суден та запровадження санкцій у разі порушень. Основною метою вказаної директиви було включення міжнародних стандартів, що містяться в Конвенції MARPOL до європейського права, та забезпечення того щоб суб'єкти відповідальні за забруднення підлягали санкціям. Дане положення стосувалось викидів з суден у всіх морських просторах, в протоках прибережних держав, у виключній економічній зоні та навіть у відкритому морі. Директива вимагала, щоб держави-члени прийняли на національному рівні акти, які б встановлювали відповідальність за викиди забруднюючих речовин, якщо такі дії були вчинені навмисно або через недбалість. Санкції повинні бути кримінальними або адміністративними, головне щоб ефективними та пропорційними.

Тож, преюдиційне питання подане до Суду ЄС стосувалося відповідності Директиви 2205/35 Міжнародній конвенції MARPOL (Міжнародна конвенція по запобіганню забрудненню з суден підписана в Лондоні 2 листопада 1973 року в рамках Міжнародної морської організації, доповнена Протоколом 17 лютого 1978 року), що встановлює правила захисту від забруднення морського середовища шкідливими речовинами. Згідно з правилами 9 та 10 Додатку I до Протоколу 1978 року існує обмеження

скидання нафти та методи запобігання забруднення нафтою з суден при плаванні в особливих районах, окрім винятків, передбачених правилом 11 (виправдане забруднення для збереження безпеки корабля та життя; або ж забруднення відбулось внаслідок пошкодження судна чи обладнання, тощо) [3]. За аналогічним принципом правило 5 Додатку II забороняє викиди в море шкідливих небезпечних речовин [4].

Також преюдиційне питання стосувалось відповідність вказаної директиви Конвенції UNCLOS, («Конституція морського права» – Конвенція ООН з морського права 1982 р.), що містить досить загальний правовий матеріал щодо захисту та збереження морського середовища (Частина XII «Захист та збереження морського середовища»). Відповідно до ст. 198 вказаної Конвенції при виникненні неминучої загрози забруднення морського середовища або у разі шкоди морському середовищу, заподіяної внаслідок надзвичайного забруднення, держава повинна негайно повідомити інші країни, права яких можуть бути порушені цим забрудненням, і компетентні міжнародні організації. На доданок вказана конвенція класифікує морські зони та встановлює права і обов'язки держав учасниць в них (що стосується і захисту морського середовища). А також регламентує принцип мирного проходу в територіальних водах прибережних держав.

У відношенні з Конвенцією MARPOL, Директива звужує винятки допустимості викидів нафти, та розширює коло осіб відповідальних за забруднення. У відношенні ж з Конвенцією UNCLOS, питання полягало в тому чи Директива не створює обтяжень які не поміщуються в принцип мирного проходу суден в територіальних водах прибережних держав. Останнє питання не стосувалось тлумачення Директиви в світлі європейського права. Факт закріплення в Директиві терміну «серйозна недбалість», як поняття невідоме законодавчим органами держав-членів може порушувати принцип правової визначеності (який в широкому розумінні є запорукою ефективної реалізації та захисту прав людини).

3 червня 2008 року Суд ЄС виніс рішення, в якому вказав, що на підставі ст. 234 ДФЄС (сьогодні ст. 267) уповноважений контролювати відповідність актів законодавства ЄС в світлі міжнародного права лише якщо ЄС має зв'язок з міжнародною угодою. Про такий зв'язок будуть свідчити наступні умови. *По-перше*, положення міжнародної угоди повинні бути обов'язковими для Союзу (див. справу International Fruit Company [5, с. 1219]). Що означає, що або ж Союз приєднався до неї або держави-члени приєдналися до угоди, а Союз на підставі принципу субсидіарнос-

ті та верховенства права перейняв компетенцію в сфері, що охоплюється міжнародною угодою. *По-друге*, Суд ЄС може розглянути дійсність законодавства ЄС в світлі міжнародної угоди якщо цьому не суперечить природа та структура угоди, а зміст її положень є безумовним і достатньо чітким (див. справу IATA і ELFAA [6 с. 464]). Тож в даній справі Суд дійшов висновку, щодо необхідності з'ясування дотримання цих двох умов.

Що стосується Конвенції MARPOL, Суд ЄС вказав, що Європейський Союз не пов'язаний цією міжнародною угодою. Хоча всі держави-члени ЄС є учасниками цієї конвенції, ЄС не отримав на підставі ДЄС компетенції, що здійснюється державами-членами в сфері застосування цієї конвенції. У зв'язку з чим конвенція MARPOL поширюється на держав-членів ЄС, однак не має обов'язкового характеру для Європейського Союзу. Як наслідок Суд ЄС визнав себе неправомочним здійснювати оцінку відповідності Директиви 2005/35 в світлі конвенції MARPOL.

Щодо конвенції UNCLOS, то вона була підписана Союзом і затверджена рішенням 98/39210, що, як наслідок призводить до того, що положення конвенції становлять невід'ємну частину правопорядку Європейського Союзу (*acquis communautaire*). Основною цілю конвенції є кодифікація звичаєвих норм міжнародного права щодо мирного співробітництва міжнародної спільноти у вивченні та експлуатації морських просторів. В той же час, фізичні та юридичні особи не користуються правами та свободами передбаченими Конвенцією. Вони можуть користуватись свободою судноплавства лише якщо встановлять тісний зв'язок між судном та державою, що надає йому свою приналежність держави прапора. Тобто права вважаються такими, що належать суднам, а не особам, пов'язаним з цими суднами. Тож, конвенція UNCLOS не містить норм, які б могли бути безпосередньо і негайно застосовані до фізичних чи юридичних осіб та надати їм права, що могли би бути висунені ними проти держави. На цій підставі Суд ЄС вказав, що природа і структура UNCLOS не дозволяють йому здійснити оцінку відповідності законодавчого акту в світлі конвенції.

Відмовившись давати оцінку відповідності Директиви 2005/35 конвенціям MARPOL та UNCLOS, Суд ЄС заперечив їх пряму дію та відкинув одночасне застосування міжнародного звичаєвого права. У зв'язку з чим існує думка, що судова практика законності актів ЄС в світлі міжнародного права демонструє своєрідну вибірковість до норм міжнародно-

го права. Попри повагу до Статуту ООН¹, Суд ЄС захищає конституційний лад ЄС, викликаючи тим самим бурхливу реакцію науковців та неможливість однозначного співвідношення вказаних двох правопорядків.

В справі C-366/10 з приводу законності Директиви Європейського Парламенту і Ради ЄС 2008/101/, що стосується включення авіаційної діяльності в схему торгівлі квотами на викиди парникових газів у межах Європейського Союзу – в світлі міжнародного права, а також відповідності Чиказькій Конвенції про міжнародну цивільну авіацію 1944 року; Кіотському протоколу (як міжнародній угоді, що стосується обмеження викидів в атмосферу парникових газів); Угоді між ЄС та США про повітряне сполучення, а також міжнародному звичаєвому праву.

Основною метою вказаної Директиви було обмежити потенційний вплив авіації на зміну клімату шляхом включення викидів від авіаційної діяльності до системи торгівлі квотами. Її положення розповсюджуються на всі рейси, що розпочинаються або закінчуються в аеропорту, розташованому на території держави-члена. Викиди розраховуються як на підставі таких рейсів в цілому, так і на підставі частин рейсів, що здійснювались над відкритим морем або над територією третьої країни.

Конвенція про міжнародну цивільну авіацію, підписана в Чикаго 7 грудня 1944 року (так звана «Чиказька конвенція»), є основним джерелом міжнародного авіаційного права, що регулює питання повноважень в повітряному просторі, реєстрації літака, взаємного визнання ліцензій та сертифікатів, заборон використання зброї проти цивільного літака тощо. Вона заснувала Міжнародну організацію цивільної авіації (ІКАО), метою якої є розробка правил і методів міжнародної аеронавігації, сприяння створення міжнародного повітряного транспорту та стимулювання його розвитку.

Кіотський протокол від 11 грудня 1997 року є Додатковим протоколом до Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату від 9 травня 1992 року, основною метою якої є стабілізація концентрації парникових газів в атмосфері на такому рівні, який не допускав би небезпечного антропогенного впливу на кліматичну систему. Метою ж самого Кіотського протоколу є зменшення загального обсягу викидів парникових

¹ Так, в справі Kadi, Суд першої інстанції (далі СПІ) зазначив, що зобов'язання держав-членів за Статутом ООН мають превалювати над усіма іншими зобов'язаннями чи то за національним правом, чи то за міжнародним правом, чи то за правом ЄС. СПІ підкреслив, що визнає такі зобов'язання навіть не дивлячись на те, що не пов'язаний положеннями Статуту ООН, оскільки не є його стороною [7].

газів у період 2008–2012 рр., у тому числі щонайменше на 5% нижче порівняно з базовим рівнем цих викидів в 1990 році, що також включає викиди від палива, яке використовується повітряним та морським транспортом.

Угода між ЄС та США про повітряне сполучення, так звана угода «Про відкрите небо» (Open skies) від 30 квітня 2007 року, що набула чинності 30 березня 2008 року. За даною угодою передбачається можливість європейських компаній здійснювати рейси в США з будь-якої держави-члена ЄС, як і американським компаніям вільно обирати пункти призначення в державах-членах ЄС без обмежень на кількість рейсів, літаки, що використовуються, маршрути або ціни.

21 грудня 2011 року Суд ЄС виніс рішення в якому зазначив, що ЄС не є стороною Чиказької конвенції 1944 року. Не дивлячись на те, що всі держави-члени ЄС є учасниками вказаної конвенції, Союз повинен був взяти на себе всі зобов'язання передбаченні у конвенції, чого не відбулось. Тож Союз не пов'язаний даним міжнародним договором.

Щодо Кіотського Протоколу, то у зв'язку з тим, що ЄС затвердив його рішенням 94/6914 і 2002/35815 [8] – положення протоколу, з моменту набрання ним чинності, є невід'ємною частиною правового порядку Союзу. Те саме стосується і угоди «Про відкрите небо». Не існує ніяких сумнівів, що її положення є невід'ємною частиною правопорядку ЄС, оскільки вона була прийнята від імені Союзу рішенням 2007/33916 та 2010/46517 [9].

Тож перша умова щодо можливості здійснювати оцінку відповідності Директиви Кіотському протоколу та угоді «Про відкрите небо» дотримані. Що стосується другої умови, а саме чи положення вказаних актів є безумовним і достатньо чітким з тим, щоб вони могли надати громадянам Союзу право посилається на їх положення в суді з метою оскарження законності законодавчого акту ЄС – то щодо Кіотського Протоколу відповідь Суду ЄС була негативною. Сторони Протоколу зобов'язались вжити необхідних заходів щоб досягти скорочення викидів парникових газів, але в той же час, Протокол, давав їм певну свободу для виконання цих зобов'язань. Крім того, у Протоколі не визначено процедури та механізми реалізації цих зобов'язань, оскільки відповідні процедури та механізми повинні бути схвалені Конференцією Сторін. Отже, положення Протоколу не можна вважати безумовним та достатньо чітким.

Інша ситуація мала місце з приводу угоди «Про відкрите небо» [10]. В пункті 84 Рішення, Суд ЄС вказав, що з огляду на те, що вказана угода запроваджує правила, які можуть бути застосовані безпосередньо до авіа-

підприємств і надавати їм права та свободи, на які вони можуть посила-
тись, а також у зв'язку з тим, що природа і структура цієї угоди не пере-
шкоджає її прямій дії – існує можливість здійснення оцінки відповіднос-
ті Директиви 2008/101 в світлі угоди «Про відкрите небо» [11].

Преюдиційне питання стосувалось статей 7,11,15. Зокрема ст. 7 Угоди
«Застосування положень та правил» передбачає чітке та безумовне
зобов'язання, яке застосовується до літальних апаратів, що використовую-
ються авіакомпаніями сторін цієї угоди: судна, що перетинають кордони
однієї з договірних сторін або перебувають на цій території, повинні до-
тримуватися законів та правил цієї держави. Стаття 11 передбачає вза-
ємне звільнення від митних зборів, акцизів та податків, які накладаються
національними органами влади або ЄС за пальне та інші предмети, що
призначені та використовуються виключно у зв'язку з експлуатацією або
обслуговуванням літальних апаратів (що ввозяться на територію ЄС або
доставляються в ЄС для використання) за умови, що таке обладнання та
матеріали залишаються на борту літака. І врешті ст. 15 накладає на сто-
рони зобов'язання дотримуватися стандартів захисту навколишнього се-
редовища, що передбачені у Додатках до Чиказької конвенції, за винятком
тих випадків коли були подані відмінності.

Заявники у справі стверджували, що Директива 2008/101 порушує
Статтю 7 угоди «Про відкрите небо», яка вимагає, щоб літак дотримував-
ся положень держав-членів тільки тоді, коли вони перебувають на їхній
території, в той час як Директива застосовується до ситуацій, коли політ
розпочинається в аеропорту, розташованому на території третьої країни
та закінчується в аеропорту, розташованому на території держави-члена
ЄС, або ж навпаки. Викиди розраховуються на підставі даних, що стосу-
ються всіх цих рейсів, а отже, і частини перельоту над територією від-
критого моря або третіх країн. Суд не погодившись з цим аргументом
заявив, що коли оператор повітряного судна вирішив здійснити комерцій-
ний рейс, який закінчується в аеропорту, розташованому на території
однієї із держав-членів ЄС, він підпадає під повну юрисдикцію Союзу та
його правопорядок.

Крім того, позивачі у справі стверджували, що Директива 2008/101
порушує зобов'язання, встановлене ст. 11 угоди «Про відкрите небо», що
полягає у звільненні від митних зборів, акцизів та податків заправленого
палива. Суд у свою чергу вказав, що витрати на паливо не оподатковують-
ся. Європейський Союз звільнив від оподаткування енергетичні продукти,
що постачаються для використання палива для аеронавігації, з метою,

дотримання міжнародних зобов'язань, що випливають з Чиказької конвенції, та міжнародних двосторонніх угод про повітряне сполучення, які ЄС уклав з деякими третіми державами, що в цьому відношенні підтверджує такий же характер, що й угода «Про відкрите небо».

І на сам кінець щодо ст. 15, в аспекті якої позивачі стверджують на порушення принципу щодо неможливості впровадження додаткових заходів які могли б обмежити частоту повітряних рейсів – Суд зазначив, що ч. 3 ст. 15 Угоди дозволяє запроваджувати заходи захисту навколишнього середовища в недискримінаційний спосіб до всіх авіакомпаній. Суд зазначив, що Союз сприяє суворому дотриманню та розвитку міжнародного права, включаючи міжнародне звичаєве право, оскільки принципи, на які посилаються позивачі, справді становлять частину міжнародного звичного права.

Після короткого аналізу Суд ЄС підтвердив, що принцип, згідно з яким кожна держава має повний і винятковий суверенітет у повітряному просторі над її територією, і принцип, згідно з яким жодна держава не може розповсюдити суверенітет на будь-яку частину відкритого моря, а також принцип свободи транзиту через територіальне море є частиною міжнародного звичаєвого права. Крім того, ці принципи були кодифіковані в статті 1 Чиказької конвенції. Суд підтвердив, що особи можуть посылатися на принципи міжнародного звичаєвого права, які на їхню думку входять в колізію з актом ЄС, якщо вони наділятимуть фізичних осіб правами або покладатимуть на них зобов'язання, і якщо акт ЄС порушує ці права та обов'язки. З іншого боку, якщо засади міжнародного звичаєвого права, про які йдеться, лише створюють зобов'язання між державами, (оскільки норми міжнародного звичаєвого права не мають такої ж точності, як положення міжнародного договору), судовий контроль повинен суворо обмежуватися визначенням того, чи мали право інституції Союзу видавати вказаний акт, що спричинив очевидні помилки при оцінці умов застосування принципів міжнародного звичаєвого права. На цій підставі Суд визнав, що принципи, про які йде мова створюють зобов'язання для держав, а не окремим особам, у зв'язку з чим не існує підстав які можуть вплинути на дійсність Директиви.

Як зазначає професор К. Зіглер, пряма дія міжнародних норм у правовій системі Європейського Союзу є одним із важливих чинників оцінки його відкритості до міжнародного права. Пряма дія може бути визначена як питання про те, чи можуть приватні особи посылатись на ці

норми в Суді ЄС та судах держав-членів ЄС. Суд ЄС наголошує на єдиному тлумаченні прямої дії норм міжнародного права, що передбачає його пряму дію в якості *права Євросоюзу* і, отже, його застосування аналогічне застосуванню норм права ЄС. На доданок пряма дія сама собою не свідчить про ієрархічний статус міжнародного права в правопорядку ЄС [12, с. 34].

Вказані справи дозволили систематизувати критерії, які Суд ЄС встановлює, коли має на меті здійснити оцінку дійсності акту ЄС в світлі міжнародного права. До уваги береться: по-перше участь ЄС в міжнародному договорі; по-друге природа та характер такого договору, тобто чи є положення безумовними та достатньо чіткими і можуть безпосередньо і негайно бути застосовані до фізичних чи юридичних осіб та надати їм права. Як було зазначено вище судовою практикою законності актів ЄС в світлі міжнародного права демонструє своєрідну вибіркковість до норм міжнародного права. Однак, аналіз морського та повітряного права ілюструє, що таку вибіркковість не слід розглядати як «подвійні стандарти». Суд ЄС розробив критерії, аналіз яких дозволяє говорити про послідовність судового органу в питаннях оцінки законності актів, прийнятих інституціями ЄС, в світлі міжнародного права. Тож беззаперечним є факт, що Суд зумів співвіднести повагу до міжнародного права із захистом конституційного ладу Європейського Союзу.

Література:

1. Комарова, Т. В. Роль міжнародного права у практиці суду Європейського Союзу / Т. В. Комарова // Актуальні проблеми сучасного міжнародного права : зб. наук. статей за матеріалами II Харків. міжнарод.-прав. читань, присвяч. пам'яті проф. М. В. Яновського і В. С. Семенова (Харків, 21 лист. 2016 р.) : у 2-х ч. / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Нац. акад. прав. наук України, НДІ держав. буд-ва та місцевого самоврядування; редкол. А. П. Гетьман [та ін.]. – Харків : Право, 2016. – Ч. 1. – С. 59–65.
2. Directive 2005/35/EC of the European Parliament and of the Council of 7 September 2005 // Official Journal of the European Union / C.11. [Режим доступу]: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2005:255:FULL&from=EN>
3. Поправки 1984 року до Додатка до Протоколу 1978 року до міжнародної Конвенції по запобіганню забрудненню з суден 1973 року (прийняті резолюцією Мерс 14 (20) 7 вересня 1984 року) Додаток I [Режим доступу]: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/896_018

4. Поправки 1985 року до Додатка до Протоколу 1978 року до міжнародної Конвенції по запобіганню забрудненню з суден 1973 року (що відносяться до Додатка II до міжнародної Конвенції по запобіганню забрудненню з суден 1973 року зміненої Протоколом до неї 1978 року) (прийняті резолюцією КЗМС 16 (22) 5 грудня 1985 року) Додаток II [Режим доступу]: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU73027.html
5. Judgment of the Court of 12 December 1972. – International Fruit Company NV and others v Produktschap voor Groenten en Fruit. – Reference for a preliminary ruling: College van Beroep voor het Bedrijfsleven – Netherlands. – Joined cases 21 to 24–72. P.7
6. Case C-344/04 IATA v. ELFAA // European Court Reports. – 2006. – S-403. P.39
7. Joined cases C-402/05 and 415/05 Yassin Abdullah Kadi and Al Barakaat International Foundation v Council of the European Union and Commission of the European Communities // European Court Report. – 2008. I-0635. P. 308.
8. Council Decision of 25 April 2002 concerning the approval, on behalf of the European Community, of the Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change and the joint fulfilment of commitments thereunder // Official Journal L 130 // [Режим доступу] : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32002D0358&rid=2>
9. Decision of the Council and the Representatives of the Governments of the members states of the European Union, meeting within the Council of 24 June 2010 on the signing and provisional application of the Protocol to Amend the Air Transport Agreement between the United States of America, of the one part, and the European Community and its Member States, of the other part // Official Journal L 223 // [Режим доступу] : https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=OJ:JOL_2010_223_R_0001_01&from=EN
10. Air transport agreement // Official Journal of the European Union L 134/4 [Режим доступу] // https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=OJ:JOL_2007_134_R_0001_01&from=PL
11. Case C-366/10 Air Transport Association of America and Others v Secretary of State for Energy and Climate Change // European Court Report. – 2011. – I-13755 [Режим доступу]: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/HTML/?uri=CELEX:62010CJ0366&from=PL>
12. Зіглер, К. Взаємозв'язок міжнародного права та права ЄС: «Інтернаціоналізація» права ЄС та «Європеїзація» міжнародного права / К. Зіглер // Європейське право. – 2012. – №2–4. – С. 24–47.

Yelyzaveta Markova

V. N. Karazin Kharkiv National University

UP-41 group, major: international law

SPECIAL ASPECTS OF INTERNATIONAL COERCIVE MEASURES ENFORCEMENT

Keeping peace and protecting international security is possible only in case of adherence to international legal norms and obligations. The crises in Ukraine, Syria and Iraq are only the short list of situations, when the states have neglected the established rules, and exposed human lives, health and public order to danger. In order to establish peace, the international community has developed a coercive measures mechanism, which is today represented by sanctions and countermeasures.

The problem of sanctions and countermeasures' definition and application is instant in nowadays conditions, which is also represented in works of Ukrainian and foreign scientists (I. I. Lukashuk [3], A. L. Chernyavskiy [7], V. O. Strachko [6] etc.). However, despite of the big number of such works, there are a lot of open issues concerning special aspects of sanctions and countermeasures application.

This article aims to specification of countermeasures and sanctions' application as of the international coercive measures.

The institutions of sanctions and countermeasures in international law were established as a consequence of reprisals and other international coercive measures' transformation. Earlier, the notion «sanctions» included all the possible coercive measures against international public peace's violator. Sanctions were actively used by the most powerful states, as, for example, the USA. Nowadays, international doctrine states that sanctions are mostly used by international organizations [3, p. 407].

One of the most high-powered international organizations which can use coercive measures is the UN that is stated in Chapter VII of its Charter. According to the articles 41, 42 of the Charter, the UN can use such sanctions as complete or partial interruption of economic relations and of rail, sea, air, postal, telegraphic, radio, and other means of communication, and the severance of diplomatic relations etc. [5]. Due to the above mentioned, I. Lukashuk has defined «sanctions» as coercive measures that are applied by international organizations against infringed in order to make the violator fulfill its responsibilities from jural responsibility relationships [3, p. 409]. Article 41

names a number of sanctions' versions that are not related to armed forces usage. Since 1996, the UN Security Council has imposed sanctions against Afghanistan, «Taliban», «al-Qaeda», Iraq, DPRK, Somalia and a number of other states, organizations and people.

It should be mentioned that the UNSC sanctions are used in different forms, according to their primary goal achievement. International sanctions are considered as an interim form of influencing international peace violators. Sanctions may be applied in the form of an embargo, assets freezing, traffic bans etc. There are also some different types of sanctions, such as cultural, sports, diplomacy and procedural sanctions [6, c. 173]. The UNSC imposes sanctions for enforcing peacekeeping processes, countering terrorism, protecting human rights and for enforcement of other issues that are related to international peace and security establishment.

The policy of authorized UN bodies in case of sanctions enforcing are described in the UN Charter and the other documents, adopted by the UN's bodies. Overall, the UN Charter specifies the sanction competency of other international relations' actors. It is necessary to mention that the UN has an authority to impose sanctions against all the sovereign states (even non-UN members) for restoring and keeping international peace in cases when the UNSC defines that the state's actions could be a threat for international peace.

Despite for sanctions, countermeasures are usually described as unilateral coercive measures: the complainant state applies them to the state-violator in order to make it to fulfil its international obligations that follow the legal injury. The notion «countermeasures» was applied by the arbitrator verdict on the Case concerning the Air Service Agreement of 27 March 1946 between the United States of America and France [2, c. 13].

In 2001, during the plenary meeting of the UN General Assembly, the Resolution A/RES/56/589 was adopted. There is a «Responsibility of States for internationally wrongful acts» enclosed to the Resolution. The question concerning countermeasures is defined in the Chapter 2 of the «Responsibility of States for internationally wrongful acts» [7, c. 88].

Generally, countermeasures are allowed to be implicated as a measure for the injured state to stop illegal actions and to get compensation for damages, however, countermeasures can't be used as punishment and retribution (Article 49 of the «Responsibility of States for internationally wrongful acts»). This restriction explains the temporary side of countermeasures that are bound by temporary nonfulfillment of some international legal obligations connected with the violator state (Article 49, par. 2 of the «Responsibility of States for

internationally wrongful acts»). The countermeasures' application stops as soon as the violator state fulfills its obligations (Article 53 of the «Responsibility of States for internationally wrongful acts»). The countermeasures should be implied in such way that allows to restore the performance of international obligations in the future (Article 49, par. 3 of the «Responsibility of States for internationally wrongful acts») [4].

One of the countermeasures' implication special assets are their ratibility: Article 51 of the «Responsibility of States for internationally wrongful acts» states that the countermeasures should stand with the amount of damage caused, including the severity of international obligations and rights' violation [4]. Other substantive restrictions are described in the Article 50, according to which some substantives can't be violated during the usage of countermeasures (e.g. threat of force, human rights' guarantees and other obligations connected with the core principles of public international law).

According to the Article 52 of the «Responsibility of States for internationally wrongful acts», countermeasures enforcement withholds during tribunal or court proceeding between the states. The complex of procedural norms also applies to countermeasures enforcement (Article 52), which includes an obligation to invoke the violator to keep to its international obligations. The violator state should also be informed about the injured state's decision to enforce countermeasures. Before adopting such a decision, the injured state should use all the peaceful measures to settle the conflict [4].

During working on the «Responsibility of States for internationally wrongful acts», a possibility of collective measures implication was discussed. Referring to the «Responsibility of States for internationally wrongful acts», there should be no violation of other states that are not actors in the dispute (Article 48) [1, p. 26].

According to the above mentioned, the application of sanctions and countermeasures for international security measures is significant. Regarding to the special aspects of sanctions and countermeasure enforcement, it's necessary to say that nowadays sanctions are mostly used by the international organizations, in particular – by the UN (Chapter VII of the UN's Charter). The UN authorized bodies use economic, financial and other types of sanctions in order to settle the conflict. In turn, countermeasures are described as unilateral coercive measures that are used by the injured state against the violator state. The basic statements on this issue are described in the «Responsibility of States for internationally wrongful acts», that was adopted in 2001. The special aspects of countermeasures' usage are connected with their temporary pattern of behavior, and the high importance of ratibility principle and strict usage

restriction, that are covered by the «Responsibility of States for internationally wrongful acts».

Quoted hereinabove conclusions also point in the perspective of further scientific research on international coercive measures issues. There is important to point out the coercive measures' notion development, and to focus on the aspects of possible coercive measures influence on other international relations's actors – the 3d states, non-combatants etc. Besides that, there's still the problem of detailed regulation of sanctions implication by the UNSC and other international organizations. The efficiency of sanctions, the more detailed system of countermeasures and their usage should also be discussed in order to avoid states' abusive acts.

References:

1. Andrejchenko S. S. Kontmery v sovremennom mezhdunarodnom prave. Mizhnarodni chitannja z mizhnarodnogo prava pamjati prof. P. Ye. Kazanskogo: mater. 3 mizhnar. nauk. konf. (m. Odesa, 2–3 listopada 2012 rik). Odesa: Feniks, 2012. S. 25–28.
2. Antihovich A. Mehanizm primenenija kontmer: reglamentacija v proekte statej Komissii mezhdunarodnogo prava OON ob otvetstvennosti gosudarstv. Zhurnal mezhdunarodnogo prava i mezhdunarodnyh otnoshenij. 2005. No. 3. S. 13–16.
3. Lukashuk I. I. Mezhdunarodnoe pravo. Osobennaja chast: ucheb. Dlja studentov jurid. fak. i vuzov / Ros. akad. nauk, In-t gosudarstva i prava, Akadem. pravovoj un-t. Moskva: Volters Kluver, 2005. 544 s.
4. Rezoljucija, prinjataja General'noj Assambleej [po dokladu Shestogo komiteta (A/56/589 i Corr.1)]. Dokument Organizacii Obedinennyh Nacij A/RES/56/83 ot 28.01.2002. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/477/99/PDF/N0147799.pdf?OpenElement> (data zvernennja: 17.03.2018).
5. Statut Orhanizaciyi Ob'yednanyx Nacij i Statut Mizhnarodnoho Sudu. Dokument No 995_010 vid 26.06.1945. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_010 (data zvernennja: 17.03.2018).
6. Strachko V. O. Metelskaja K. A. Sankcii i ih vidy v mezhdunarodnom prave. Idei pravovogo gosudarstva v juridicheskoy doktrine i konstitucionnoj praktike Belarusi: istorija i sovremennost: (k 20-letiju prinjatija Konstitucii Respubliki Belarusi i 15-letiju obrazovanija Sojuznogo gosudarstva Belarusi i Rossii): materialy mezhdunarodnoj nauchno-teoreticheskoy konferencii studentov, magistrantov, aspirantov (Minsk, 27–28.11.2014 g.). Minsk: Jekoperspektiva, 2014. S. 173–174.
7. Chernyavskij A. L. Kryteriyi pravomirnosti zastosuvannya kontrzaxodiv u mizhnarodnomu pravi. Pravovyj visnyk Ukrayinskoyi akademiyi bankivskoyi spravy: naukovopraktychnyj zhurnal. Sumy, 2008. No 1 (1). S. 86–91.

О. В. Меленцова

к.е.н., доцент кафедри міжнародних відносин, міжнародної інформації та безпеки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

ІМПЕРАТИВИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ІНСТИТУТІВ В ДОСЯГНЕННІ БЕЗПЕКИ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Інституційна система регулювання міжнародних відносин, що інтенсивно розвиваються, є об'єктом гострої боротьби національних інтересів держав і їх інтеграційних об'єднань та предметом економічної конкуренції. Така ситуація вимагає активізації дій державних органів у формуванні світового економічного порядку, що відповідає її національним інтересам. Аналітики приділяють велику увагу проблемам відкритості національної економіки і інтеграції в світове ринкове господарство. Проте потреба врахування нових чинників трансформації глобальної економічної системи в становищі її діджиталізації [1], інтенсифікації регіональних інтеграційних процесів зумовлює необхідність розробки відповідних теоретичних підходів до організації національної економіки і досягнення безпеки зовнішньоекономічної діяльності.

Безпека інтеграційних процесів обумовлена можливістю реалізації національних інтересів в їх результаті. Зовнішньоекономічні інтереси представляють собою систему, що утворюється у разі складної взаємодії загального суспільного інтересу і різнорівневих приватних інтересів. Суспільний інтерес не зводиться до суми приватних інтересів, має нормативний характер, існує в латентній формі, проявляється в діях політичних сил при реалізації економічної політики як процес наближення до потреб суспільства. В сучасних умовах суспільний вибір і пов'язані з ним політичні рішення зміщуються у бік інтересів правлячих еліт. Суспільний зовнішньоекономічний інтерес реалізується як державний інтерес, хоч останні також не тотожні. В суспільствах з емерджентною ринковою системою для реалізації суспільного інтересу необхідно поетапне узгодження інтересів еліт у контексті практик з обмеженим доступом до зовнішньоекономічної діяльності і поступовим переходом до практики відкритого доступу до зовнішньоекономічної діяльності, тобто формування інклюзивних економічних інститутів [2,3].

Фундаментальною структурою функцій інститутів зовнішньоекономічної діяльності, як втілення тріади базових суспільних інтересів, є –

- 1) захист від загроз ззовні;
- 2) забезпечення стабільності господарської системи;
- 3) досягнення матеріального благополуччя населення за рахунок балансу розвитку національної економіки експансії на зовнішніх ринках.

Виконання цих функцій призводить до формування національної підсистеми у системі інститутів зовнішньоекономічної діяльності:

- інститутів-фільтрів зовнішньоекономічних загроз – комплексу норм протидії порушенням економічної, фінансової, інформаційної безпеки;
- інститутів-гарантів конкуренто стійкості національної економіки – системи норм розширеного відтворення реальних доходів, якості життя, як основи розвитку внутрішнього попиту. Конкурентостійкість – це здатність економічної системи амортизувати, компенсувати, послаблювати механізмом внутрішньої організації негативний вплив зовнішнього середовища, зберігати, розвивати, відтворювати свої якісні переваги;
- інститутів-стимулів конкурентоспроможності національних господарюючих суб'єктів – сукупності норм формування актуального конкурентного потенціалу, розвитку на його основі національних конкурентних переваг і створення умов їх реалізації.

Фундаментальну структуру інституційних змін зовнішньоекономічних відносин утворюють фактори мікро-, макро-, мезо і мегарівнів. В структурі чинників на перший план в сучасних умовах виходять глобальні фактори розвитку господарської системи, які і обумовлюють зміни взаємовпливу складових і змісту актуальної структури чинників трансформації зовнішньоекономічних інститутів. На основі аналізу об'єктивно-історичної логіки розвитку зовнішньоекономічних інститутів доцільно виділити їх етапи, які характеризуються:

- перший етап – існуванням виключно національно-державних інститутів зовнішньоекономічної діяльності;
- другий етап – унормуванням зовнішньо економічної діяльності екстериторіальними, квазідержавними інститутами;
- третій етап – доповненням державних інститутів, як провідних, міждержавними і регіональними інститутами, як похідними;
- сучасний етап – провідним впливом глобальних інститутів на національно- державні[2]. В цих умовах проблема безпеки інтеграційних процесів потребує особливих зусиль.

Одним з базових інститутів глобальної економіки має бути довіра, як система правил добровільної залежності від кооперативності поведінки інших суб'єктів, що вибудовується на взаємозалежності та балансі інтересів. Інтенсифікація господарських зв'язків і взаємопереплетення відтворювальних процесів національних економік розвиває інститут довіри. Порушення господарських процесів внаслідок непередбачуваності технологічних змін під впливом 4 індустріальної революції знижує довіру, збільшує транзакційні витрати і суттєво впливає на національну складову інститутів зовнішньоекономічної діяльності [4].

Зміна фундаментальної структури системи інститутів на сучасному етапі їх розвитку, яка проявляється в пріоритетній ролі в системі інститутів зовнішньоекономічної діяльності глобальних інститутів і визначає поле конкретно можливих інституційних трансформацій, впливає на підсистему національних інститутів, виводять на перший план інститути-гаранти конкурентостійкості національної економіки (законодавчі акти, що підтримують внутрішній попит і національне виробництво), яким підпорядковані інститути-фільтри зовнішньоекономічних інфекцій (регуляторні акти, що захищають фінансово-кредитну, інформаційно-комунікаційну системи) і інститути-стимули конкурентоспроможності національних господарських суб'єктів (законодавчі акти селективної підтримки експорту інноваційних продуктів із значною частиною доданої вартості). Під час криз при зниженні рівня довіри – на перший план висуваються інститути – фільтри від загроз ззовні. При більш високому рівні довіри на першому плані – інститути гаранті конкурентостійкості.

Механізми змін інститутів можуть носити інкрементний або дискретний характер. Інтенсивність перетворень обумовлює недостатність на даному етапі інкрементних змін інститутів [5].

За характером здійснення інституційних змін зовнішньоекономічних відносин доцільно виокремлювати наступні моделі

- Консервація старих інститутів;
- Часткові спонтанні зміни інститутів;
- Імпорт інститутів;
- Проектування інтегрованих інститутів.

Які представляють систему формально можливих моделей перетворення національної складової інститутів зовнішньоекономічної діяльності.

Різні траєкторії змін національної складової інституційного середовища зовнішньоекономічної діяльності обумовлюють можливі масштаби і характер реалізації фундаментальних функцій зовнішньоекономічних

інститутів, досягнення безпеки, що є критерієм вибору моделі в напрямку просування до реально можливої.

функції моделі	Конкурентостійкості	Конкурентоздатності	Інформаційного і фінансового фільтру
Консервація старих інститутів	–	–	–
Часткові спонтанні зміни інститутів	~	~	+
Імпорту інститутів	обмежено	обмежено	обмежено
Проектування інститутів	+	+	+

– Не забезпечує виконання функції

+ Забезпечує виконання функції

Рис. 1. Спряження траєкторії перетворень інститутів і виконання інститутами базових функцій. (Складено автором)

Досягнення безпеки інтеграційних процесів потребує послідовного реформування національної складової інститутів зовнішньоекономічної діяльності з вибудовою нових взаємин національного капіталу з державною владою і глибокою трансформацією структури крупного бізнесу, обумовленої реалізацією новітніх інформаційних технологій та інструментів глобального фінансового капіталу, урахування можливих витрат інституційних трансформацій реформування зовнішньоекономічних інститутів, що включають витрати, пов'язані з перетвореннями загалом; витрати обумовлені вибором сценарію інституційних перетворень зовнішньоекономічних відносин і втрати, які можуть виникнути в процесі перетворень та ступеню його контрольованості обґрунтовує, що найповніше втілює тріаду суспільних інтересів, і пов'язана з меншими витратами інституційних трансформацій в довгостроковій перспективі модель проектування інститутів. Змістовно це втілюється в диверсифікації, тобто формування і проведення змішаних стратегій, у яких поєднується транзитна, ресурсно- та продуктово експортно орієнтована стратегії за різними гео економічними векторами. Але в довгостроковій перспективі пріоритетною має бути інноваційна гео економічна стратегія, вибудована на розвитку ІТ сектору, комплексу логістичних послуг, індустріалізації аграрного бізнесу. Вона передбачає надання сучасної інноваційної конфігурації

національній економіці, що може значно підвищити її кризоопірність і конкурентостійкість та сприяти досягненню стійкого відтворення безпеки інтеграційних процесів.

Література:

1. Цифровые дивиденды Доклад о мировом развитии Группы Всемирного банка 2016. Режим доступа до ресурсу <https://openknowledge.worldbank.org/>
2. Норт Д., Уоллис Д., Вайнгафт Б. Насилие и социальные порядки. М.: Изд-во Института Гайдара, 2011.
3. Acemoglu, D., Johnson, S., and Robinson, J. (2005) Institutions as the Fundamental Cause of Long-Run Growth, P. Aghion, S. N. Durlauf (eds), Handbook of Economic Growth, Vol. 1A, New York, Elsevier, 385–472.
4. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию / Ф. Фукуяма. – М., 2004. – 153 с.
5. Кулик С. О неформальных механизмах глобального управления / С. Кулик. // Институт современного развития. Аналитический бюллетень. – 2016. – № 6. – С. 3–11.
6. Преобразование нашего мира: Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года [Электронный ресурс] // Организация Объединенных Наций. – 2015. – Режим доступа до ресурсу: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=R.
7. Коломієць Г. М. Інтеграційна траєкторія національної господарської системи в глобальному суспільстві : монографія / Г. М. Коломієць, О. В. Меленцова, І. І. Помінова. – Х. : МОНОГРАФ, 2016. – 275 с.

О. С. Облакова

*здобувач кафедри міжнародного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
LL.M. Міжнародне спортивне право,
CIPP(E)*

THE FREE MOVEMENT OF PERSONAL DATA IN THE CONTEXT OF INCREASED REQUIREMENTS TO AN ADEQUATE LEVEL OF PROTECTION UNDER GDPR

Discussing the New European General Data Protection Regulation [1], the main links are made to the protection and safeguarding of the rights and freedoms of the data subjects.

However, it is importantly to mention that data protection regime serves the double function of enshrining «two oldest ambitions of the European integration project: the protection of fundamental rights and freedoms of individuals and the achievement of an Internal Market – in this case the free movement of personal information» [2, p. 324].

Since the rapid progress in the field of electronic data processing, one of the driving forces for the GDPR was to help achieve the internal market whilst protecting fundamental rights and freedoms.

Hence, one of the important goals of the General Data Protection Regulation is the unification and harmonization of data protection regimes in all Member States for the purposes of integration and internal market development, support of free trade at the EU level.

This objective of GDPR (meaning, facilitating the Internal Market) appears to be of a high relevance for Ukraine. As at the heart of the European integration the building of a single market has been from the very beginning, the «common market» was for a long time used as a synonym for what is now the EU [3, p. 3]. The single market and, particularly, an access of Ukrainian national goods to the European internal market plays also a pivotal role for Ukraine, being – inter alia – one of the decisive factors influenced the European choice of Ukraine.

Ukraine signed an Association Agreement with the European Union in order to establish a political and economic association, the free trade area through the elimination of customs duties on originating goods of each other territory [4, Art. 29].

Generally, main provisions of the Association Agreement are designed to facilitate trade and business activities between the EU and Ukraine.

At the same time, because of today's digital age, very often, the conducting of business includes the processing of personal data.

Moreover, the processing of personal data is getting inherent to the conducting of almost any business, namely, it affects businesses of all sizes, it regards not only tech companies in many ways, but regards as well legal entities engaged in e-commerce, banking activity, insurance companies, hospitals, hotels, public administrations. Generally, the fields governed by the GDPR may be found out almost in everything, in all aspects of economic activity.

Thus, in terms of integration processes, the transfer of personal data between entities and organisations based in the EU and Ukraine is getting many times, shall we say, a precondition for the movement of goods and services.

Under the new European Union General Data Protection Regulation, the free movement of personal data between the European entities and the organisations based outside the European Economic Area can be possible, inter alia, in the event of insuring an adequate level of protection of the rights of the data subjects by a third country.

Consequently, a flow or a transfer of personal data becomes possible without barriers and administrative obstacles or burdens in the event of ensuring an adequate level of protection of personal data by Ukraine under the GDPR.

The question arises, what means exactly an «adequate level of protection» of personal data under GDPR.

Article 45 paragraph 1 GDPR says: «A transfer of personal data to a third country or an international organisation may take place where the Commission has decided that the third country, a territory or one or more specified sectors within that third country, or the international organisation in question ensures an adequate level of protection. Such a transfer shall not require any specific authorisation.

In particular, an article 45 paragraph 2 GDPR lists the elements, the Commission should take into account when assessing the adequacy of the level of protection in a third country. They are as followings:

- 1) the rule of law;
- 2) respect for human rights and fundamental freedoms;
- 3) relevant legislation, both general and sectoral, including concerning, public security, defence, national security, criminal law;
- 4) an access of public authorities to personal data, as well as the implementation of such legislation;
- 5) data protection rules and security measures, including rules for the onward transfer of personal data to another third country or international organisation which are complied with in that country;
- 6) case-law, as well as effective and enforceable data subject rights and effective administrative and judicial redress for the data subjects whose personal data are being transferred;
- 7) the existence and effective functioning of one or more independent supervisory authorities, with responsibility for ensuring and enforcing compliance with the data protection rules, including adequate enforcement powers, for assisting and advising the data subjects in exercising their rights and for cooperation with the supervisory authorities of the Member States;
- 8) the international commitments of the country concerned or other obligations arising from legally binding conventions or instruments as well as

from its participation in multilateral or regional systems, in particular in relation to the protection of personal data.

The procedure to designate countries with an adequate protection is governed by Article 45 paragraph 3 GDPR. After assessing the adequacy of the level of protection, the Commission may decide, by means of implementing act, that a third country ensures an adequate level of protection within the meaning of GDPR. This act may be periodically reviewed, at least every four years, the revision shall take into account all relevant developments in the third country.

Under the new Regulation, the Commission shall, on an ongoing basis, monitor developments in third countries that could affect the functioning of decisions adopted pursuant to paragraph 3 Article 45 GDPR and decisions adopted on the basis of Article 25 paragraph 6 of Directive 95/46/EC [5], which is repealed by GDPR now.

The Commission has also an authority and on the basis of the review, if a third country no longer ensures an adequate level of protection within the meaning of GDPR, to repeal, amend or suspend the adequacy decision by means of implementing acts without retro-active effect in accordance with the examination procedure [1, Art. 93].

For the completeness, the Regulation confirms that any adequacy decisions adopted by the Commission will remain in force until amended, replaced or repealed by another Commission decision.

At the moment the Commission recognised only Andorra, Argentina, Canada, Faroe Islands, the Isle of Man, Israel, Jersey, New Zealand, Switzerland, Uruguay as providing adequate protection. [6]

Therefore, considering all mentioned above, an extraterritorial scope of application of the GDPR, high fines for the infringements of the provisions of the Regulation and a high importance of the protection of personal data in the context of the conducting business between Ukrainian and European entities as a whole, the implementation of all possible measures in order to insure an adequate level of protection in Ukraine appears to be a priority task for both: the national legislator – at the governmental level – and all the stakeholders in terms of internal policies, insuring the protection of rights of the data subjects within the conducting of their businesses. For these purposes, further development of a legal framework in the area of data protection in Ukraine is encouraged by a provision of an Association Agreement [4, Art. 15] establishing cooperation between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part, aiming to ensure an adequate level of

protection of personal data in accordance with the European standards. Finally, from our point of view, further initiating adequacy talks between European Union and Ukraine is of great interest and a prior importance for our country.

References:

1. Regulation 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC.
2. European Commission, First Report on the Implementation of the Data Protection Directive (95/46/EC), COM (2003), 265 final.
3. Barnard C., Peers S. European Union Law: New York, NY, Oxford University Press, 2014. 820 p.
4. Association Agreement between the European Union and Ukraine. URL: <<https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/TITLE%20IV.pdf>> (дата звернення 04.09.2018).
5. Directive 95/46/EC of the European Parliament and of the Council of 24 October 1995 on the protection of individuals with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data.
6. European Commission. Adequacy of protection of personal data in non-EU countries. URL: https://ec.europa.eu/info/law/law-topic/data-protection/data-transfers-outside-eu/adequacy-protection-personal-data-non-eu-countries_en. (дата звернення 04.09.2018).

О. І. Радченко

к.ю.н., доцент кафедри конституційного і міжнародного права факультету № 4 Харківського національного університету внутрішніх справ

ДИFUЗІЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ЯК ЕЛЕМЕНТ МЕХАНІЗМУ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Суспільне життя України, як і будь-якої іншої сучасної країни, зазнає значного впливу наслідків суцільної глобалізації. Вона торкнулася усіх без винятку сфер, починаючи з економічної й закінчуючи екологічною. Не є винятком і сфера юридична та її невід’ємна складова – національне право. Воно дедалі частіше відчуває на собі безпосередній вплив процесу,

який можна визначити як дифузія права. Остання передбачає взаємне проникнення елементів міжнародного права до національного права держави. Відбувається, так би мовити, запозичення, а подекуди й дво- чи багатосторонній обмін надбаннями в сфері права між різними державами світу, між державами й міжнародними організаціями.

Україна на сучасному етапі свого розвитку, як відомо, проголосила на найвищому політичному рівні, невідворотне прагнення інтегруватися до міжнародних універсальних та/або регіональних організацій (структур). Одним з магістральних напрямків здійснення державної зовнішньої політики стало визнання європейського та євроатлантичного напрямку співпраці як ключових цілей, досягнення яких у середньостроковій та довгостроковій перспективі має стати запорукою сталого, з одного боку, й динамічного, з іншого, розвитку нашої держави в усіх без винятку сферах, зокрема й юридичній.

Дифузія норм міжнародного права у національне право фактично розпочалася з набуттям Україною міжнародної правосуб'єктності, результатом чого стала можливість нашої держави вступати у договірні відносини з іншими державами та міжнародними організаціями.

Легалізація норм міжнародного права в Україні відбувалася за допомогою двох механізмів: договірної та судового.

Перший – договірний – передбачає укладання нашою державою багатосторонніх міжнародних договорів, насамперед універсального характеру. Значна їх частина містить зобов'язання щодо держав-учасниць міжнародного договору з імплементації його положень до національного законодавства.

Ключовим у вищезазначеному контексті варто визнати положення, що міститься у ч. 1 ст. 9 Конституції України, відповідно до якої чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Натомість у ч. 2 цієї ж статті уточнюється наступне: «Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України» [1]. Таким чином, ратифіковані українським парламентом міжнародні договори, відразу прирівнюються за юридичною силою до закону (оскільки ратифікуються саме у формі закону), а відтак перетворюються на легалізоване джерело національного права України. Верховна Рада України, у цьому випадку, виконує роль своєрідного фільтру на шляху дифузії норм міжнародного права до національного права України.

У деяких європейських країнах положення міжнародних актів мають пріоритет перед нормами національного права. Так, зокрема, ст. 25 Основного Закону Федеративної Республіки Німеччини проголошує наступне: «Загальновизнані норми міжнародного права є складовою частиною федерального права. Вони мають пріоритет перед законами і безпосередньо породжують права і обов'язки для осіб, що мешкають на території Федерації» [2, с. 89]. Таким чином, ці норми міжнародного права включаються до національного права, так би мовити, автоматично.

Дещо інший підхід у питанні дифузії норм міжнародного права до національного права можна спостерігати у Франції. З одного боку, у ст. 53 чинної Конституції Французької Республіки йдеться про те, що мирні договори, торговельні договори, договори або угоди, що стосуються міжнародних організацій, залучення державних фінансів, які змінюють положення законодавчого характеру, а також стосуються статусу індивідів, цесії, обміну або приєднання території, можуть бути ратифіковані або затверджені виключно законом. Вони вступають в дію після ратифікації або затвердження. Ст. 54 передбачена можливість запобігти легалізації міжнародного договору, якщо Конституційна рада за зверненням Президента Республіки, Прем'єр-міністра, голови однієї з палат, шістдесяти депутатів або шістдесяти сенаторів встановить, що міжнародний договір або угода включають положення, які суперечать Конституції, дозвіл на його ратифікацію або затвердження може бути наданий лише після внесення відповідних змін до Конституції [3, с. 58].

З іншого боку, вже у наступній статті (ст. 55) визначається пріоритет норм міжнародного права перед нормами законів, тобто національного права. Але при цьому підкреслюється, що таке співвідношення визнається за умови належної ратифікації або затвердження. Таким чином, Франція демонструє більш стриманий підхід у питанні дифузії норм міжнародного права до національного права.

І хоча Україна, на відміну від вищезазначених та деяких інших країн, наразі не визнає, так би мовити, автоматичного примату міжнародного права над національним, проте заклала в свій Основний Закон фундаментальне положення, що міститься у ст. 9, яким започаткувала процес проникнення міжнародного права до національного. Невідворотність такого процесу впливає з міжнародних зобов'язань України як учасника міжнародних договорів та міжнародних організацій, зокрема регіональних, на кшталт Ради Європи, Організації з безпеки та співробітництва у Європі, Європейського Союзу тощо.

Наочним прикладом дифузії норм міжнародного права до права національного, що вже відбулася, може слугувати Конституція України, а саме деякі її положення, що містяться у розділі II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина». Так, якщо порівняти зміст положень ст. 27 Основного Закону України та ст. 3 Загальної декларації прав людини (далі – Декларація), то можна помітити майже стовідсоткову ідентичність. Аналогічна ситуація має місце й у випадку з ч. 1 ст. 28 Конституції України та ст. 5 Декларації¹ [1,4], а також низкою інших статей обох правових актів.

Іншим ефективним механізмом дифузії норм міжнародного права до національного права України, як зазначалося вище, є судовий. Однією з формальних вимог міжнародних організацій, участь у роботі яких бере Україна, і водночас об'єктивних чинників прискорення європейської та євроатлантичної інтеграції України є визнання та виконання рішень міжнародних, у тому числі регіональних, судових інстанцій, на кшталт Європейського Суду з прав людини, Міжнародного кримінального суду, Міжнародного суду ООН, Трибуналу при Постійній палаті Третейського суду, Арбітражного інституту Торгової палати Стокгольма (ТПС), відомого як Міжнародний арбітражний суд Стокгольма або Стокгольмський арбітраж (швед. Stockholms Handelskammars Skiljedomsinstitut) тощо. Спільною рисою функціонування усіх вищезазначених міжнародних судових установ можна вважати прецедентно-зобов'язальний характер їхніх рішень.

Як відомо, в Україні, право якої належить до романо-германської правової сім'ї, судовий прецедент формально не визнається джерелом національного права. Проте, завдяки законодавчим новаціям Верховної Ради України та невпинному, невідворотному процесу дифузії міжнародного права наша держава поступово, насамперед де-факто, змушена визнавати міжнародний судовий прецедент джерелом національного права.

Чи не найвагомішим кроком України на цьому шляху стало ухвалення українським парламентом у 2006 році справді революційного на той час Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (далі – Закону). З його прийняттям було закладено юридичну основу для пришвидшення реалізації інтеграційних прагнень України. Зокрема, завдяки йому наразі триває процес поступового наближення норм національного права до базових положень євро-

¹ Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. // http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015

пейських угод у різних сферах життєдіяльності держави, зокрема у сфері захисту прав людини. Але ще більш важливим з точки зору гармонізації норм національного права із відповідними нормами міжнародного права є наближення судової практики та практики діяльності органів охорони публічного порядку в Україні до відповідної судової практики такої поважної інституції як Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ), яка формалізована у його рішеннях.

У преамбулі до вищезгаданого Закону, зокрема зазначається, що він регулює відносини, які виникають у зв'язку з впровадженням в українське судочинство та адміністративну практику європейських стандартів прав людини. У ч. 1 ст. 1 Закону визначається, що рішення Європейського суду з прав людини є обов'язковим для виконання Україною відповідно до статті 46 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [5,6].

Підсумовуючи вищезазначене можемо констатувати неспростовний факт, що так або інакше Верховна Рада України при прийнятті нових законів чи внесення змін і доповнень до чинних, змушена зважати на правову позицію ЄСПЛ та повністю або принаймні частково відтворювати її в поточному законодавстві.

Проте, наразі чи не найболючішою проблемою у питанні адаптації норм національного права до міжнародних, часто є занадто швидка, беззастережна, інколи безсистемна та юридично необґрунтована, дифузія норм міжнародного права до права національного. Крім того, вона зазвичай має односторонній, подекуди фактично примусовий характер, що не завжди відповідає інтересам нашого суспільства і державним інтересам, коли Україна змушена, наприклад під впливом економічних чинників (ненадання нам позик з боку міжнародних фінансових установ), а фактично прихованого тиску на нашу державу, включати до національного права норми міжнародного, які не знаходять підтримки й розуміння в українському соціумі. І якщо в одних сферах життєдіяльності України така дифузія може відбутися відносно безболісно й навіть майже непомітно для українського суспільства та, врешті-решт, згодом дати певні позитивні результати, то в інших вона може мати зворотний ефект. В останньому випадку це не надто позитивно впливає на ставлення і довіру, викликає природний скепсис з боку наших громадян до міжнародного права загалом, і міжнародних організацій, членом яких наразі є чи прагне стати у майбутньому Україна, зокрема.

Тому, вважаємо за доцільне під час узгодження, підписання та ратифікації Україною міжнародних договорів, наслідком яких має стати дифузія їхніх норм до національного права, відповідним державним органам та/або посадовим особам, бути більш обачними та обережними, прораховувати заздалегідь можливі результати імплементації міжнародного договору та виходити під час його укладання, насамперед з національних інтересів України та користі, яку він може принести нашому народові.

Література:

1. Конституція України [Електронний ресурс]. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/paran4624#n4624> (дата звернення: 19.09.2018).
2. Основний закон Федеративної Республіки Німеччини // Конституції зарубіжних країн : навч. посібник / авт.-упоряд.: В. О. Серьогін та ін. ; за заг. ред. В. О. Серьогіна. Харків : Видавництво «ФІНН», 2009. С. 83–122.
3. Конституція Французької Республіки // Конституції зарубіжних країн : навч. посібник / авт.-упоряд.: В. О. Серьогін та ін. ; за заг. ред. В. О. Серьогіна. – Харків : Видавництво «ФІНН», 2009. С. 47–72.
4. Загальна декларація прав людини [Електронний ресурс]. URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 19.09.2018).
5. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV // Офіційний вісник України. 2006. № 12. Ст. 792.
6. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод [Електронний ресурс]. URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 19.09.2018).

А. М. Рибицька

*курсант I групи II курсу магістратури
військово-юридичного факультету Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ЯК ЗАСІБ ПІДТРИМКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

В грудні 1991 року Міністр закордонних справ Нідерландів, як головуючої в ЄС держави, у своєму листі від імені Євросоюзу офіційно визнав неза-

лежність України, це і стало початком взаємовідносин між Україною та Європейським Союзом. Україна вперше заявила про власні євроінтеграційні прагнення у Постанові Верховної Ради України (далі ВРУ) від 2 липня 1993 року «Про основні напрями зовнішньої політики України». У документі зазначалось, що «співробітництво з західноєвропейськими державами стане підґрунтям для розширення участі України в європейських структурах та майбутнього інтегрування її господарства до загальноєвропейського і світового економічного простору з подальшою можливістю повного вступу до Європейського Співтовариства» [1]. Дана постанова втратила чинність у 2010 році на підставі Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», який підтримує напрями взаємодії про які зазначалось у Постанові [2]. Відповідні положення щодо підтримки курсу на інтеграцію до ЄС містяться також в Постанові ВРУ «Про рекомендації парламентських слухань про взаємовідносини і співробітництво України та Європейським Союзом» , ухваленій 28 листопада 2002 року [3], Постанова ВРУ Про Заяву Верховної Ради України «Про започаткування переговорів між Україною та ЄС щодо укладення нового базового договору» від 22 лютого 2007 року [4], а також Постанові ВРУ Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Про стан і перспективи розвитку економічних відносин України з ЄС (зона вільної торгівлі) та Митним союзом», ухваленій 19 травня 2011 року [5]. Екс-президент України Віктор Федорович Янукович в листопаді 2013 року відмовився від підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Це дало поштовх до початку масового мирного протесту в Україні на захист євроінтеграційних прагнень народу України, що отримав назву «Євро Майдан». З початком протестів засоби масової інформації Російської Федерації почали вести інформаційну війну проти громадян України. В той час коли в країні змінюється влада, відсутнє чітке керівництво, – на території АРК з’являються війська російської армії, так би мовити з метою захисту російськомовного населення. На територіях східних областей відбувається захоплення державних будівель, так звані «сепаратисти», висувають вимоги визнати три області, а саме Харківську, Луганську та Донецьку автономними та незалежними від української влади. В результаті чого територію АРК було окуповано Російською Федерацією, та втрачено контроль над більшою територією Донецької та Луганської областей. Таким чином було порушено національну безпеку та недоторканість державних кордонів.

Метою даної публікації є аналіз здійснених заходів, інтеграційних процесів, наданої допомоги Європейським Союзом для відновлення національної безпеки України. Оцінка їх ефективності та необхідності.

Після закінчення Революції Гідності, 13 березня 2014 року ВРУ прийняла Постанову «Про підтвердження курсу України на інтеграцію до Європейського Союзу та першочергові заходи у цьому напрямі»[6], у якій зазначалось, про незворотність курсу України на європейську інтеграцію метою якої є набуття членства в Європейському Союзі. Було також вказано, що Україна як європейська держава, яка поділяє спільну історію та цінності з країнами Європейського Союзу, відповідно до статті 49 Договору про Європейський Союз має право подати заявку на набуття членства у Європейському Союзі.

З метою відновлення контролю над Східними областями 13 квітня 2014 року виконуючий обов'язки президента України Олександр Турчинов оголосив про початок Антитерористичної операції (АТО). Наступного дня було підписано указ про виконання рішення Ради національної безпеки та оборони «Про невідкладні заходи з подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України». Саме так на офіційному рівні розпочалося збройне протистояння України та бойовиків так званих «ДНР-ЛНР», яких підтримували і досі підтримують військові й політики Російської Федерації.

27 червня 2014 року Президентом України Петром Олексійовичем Порошенкою була підписана Угода про асоціацію з Європейським союзом. За час її ратифікації 16 вересня 2014 року Верховна Рада Україна зробила заяви, у яких зазначала, що Україна розглядає укладення Угоди про асоціацію як черговий крок на шляху до досягнення кінцевої мети європейської інтеграції – набуття повноправного членства України в Європейському Союзі. З підписанням та ратифікацією Угоди про асоціацію взаємовідносини між ЄС та Україною почали розбудовуватись у якісно новому форматі політичної асоціації та економічної інтеграції.

У відповідь на незаконне приєднання Криму та навмисну дестабілізацію сусідньої суверенної країни ЄС запровадив наступні обмежувальні заходи проти Російської Федерації:

- огляд;
- дипломатичні заходи;
- обмежувальні заходи (заморожування активів та заборона на отримання віз);
- обмеження для Криму та Севастополя;
- заходи, спрямовані на галузеву співпрацю та обміни з Росією (економічні санкції);
- заходи щодо економічного співробітництва.

Європейський Союз зосереджується на посиленні кризи в Україні та на наданні Україні допомоги у забезпеченні стабільного, процвітаючого та демократичного майбутнього для всіх її громадян. ЄС незмінно підтримував територіальну цілісність і суверенітет країни. Він бачить повне здійснення Мінських угод як основу для сталого політичного вирішення конфлікту на сході країни. З весни 2014 року ЄС активізував підтримку економічних та політичних реформ в Україні. У березні 2014 року Європейська Рада погодилася на перші дипломатичні заходи у відповідь на дії Росії в Україні. Європейський Союз рішуче засудив незаконне приєднання Криму до Росії та не визнає це і досі.

Наведемо деякі приклади санкцій, які ввів Європейський Союз проти Російської Федерації задля підтримання національної безпеки України.

Замість саміту G8 в Сочі, 4–5 червня 2014 року в Брюсселі відбулося засідання G7. Країни-члени ЄС підтримали зупинення переговорів щодо вступу Росії до Організації економічного співтовариства та розвитку та Міжнародного енергетичного агентства. Тобто це своєрідна ізоляція від прийняття важливих рішень у колі найбільш економічно розвинутих держав.

Заморожування активів та заборони на отримання віз поширювалось на 149 осіб, тоді як 38 підприємств можуть заморозити свої активи в ЄС. Сюди входять особи та організації, відповідальні за дії проти територіальної цілісності України, особи, які надають підтримку або приймають рішення уряду Росії та 13 суб'єктів у Криму та Севастополі, які отримали вигоду від передачі права власності, що суперечить українському законодавству. Відповідні обмеження в правах та свободах осіб, (а саме право на вільне та безперешкодне пересування) які підтримують порушення територіальної цілісності України.

Заборона інвестувати в Крим. Європейці та компанії, що базуються на праві ЄС, більше не можуть купувати нерухомість чи об'єкти в Криму, фінансувати кримські компанії або надавати послуги, пов'язані з поставанням. Заборона сприянню розвитку економічної сфери та бізнесу на окупованих територіях.

Заборона експорту товарів та технологій подвійного використання для військового використання в Росію або російських військових кінцевих споживачів, включаючи всі пункти переліку товарів ЄС подвійного використання[7]. Як на мене дуже важливий захід, адже як відомо саме Російська Федерація постачає бойовиків, які діють на території Східних областей зброєю та обладнанням.

ЄС не одноразово зазначав, що санкції будуть застосовуватись до того моменту допоки Російська Федерація не припинить окупацію, дестабілізуючі дії на сході України та не почне дотримуватись Мінських домовленостей. Слід відмітити, що за останні 4 роки ситуація не змінилась в кращій прогресій, тому 13 вересня 2018 р. Рада Європейського Союзу продовжила обмежувальні заходи щодо дій, що підривають або загрожують територіальній цілісності, суверенітету та незалежності України ще на шість місяців, до 15 березня 2019 р. Заходи складаються з заморожування активів та обмежень на поїздки. Вони застосовуються до 155 осіб (за останніх півроку збільшився на 5 осіб) та 44 юридичних осіб.

Підсумовуючи зазначене, перше, слід зазначити, , що Україна з початком отримання своєї незалежності почала взаємовідносини з Європейським Союзом. Як зазначалося вище було прийнято низку нормативних актів в яких прописувався курс на євроінтеграцію. Зважаючи на це Європейський Союз не ігнорує події, які відбуваються на території України намагаючись допомогти в відновленні національної безпеки, а саме запроваджує санкцій. Великий уклін робиться на економічну сферу Російської Федерації, замороження активів, заборона імпорту та експорту озброєнь та супутніх матеріалів, експорт певного енергетичного обладнання та технологій до Росії підлягає попередньому дозволу компетентними органами держав-членів. ЄС надає фінансову підтримку та інвестує у розвиток українського бізнесу. Однак, Європейський союз не припиняє повністю економічних зв'язків з Російською Федерацією, бо як ми розуміємо все це великі гроші, які приносять дохід в економіку двох сторін. Публічна підтримка це одне, але чи дієвою вона є. Зважаючи на те, що територіальна цілісність України не відновлена, Автономна Республіка Крим і досі окупована, економічна залежність від міжнародних кредитних установ збільшується, виникає багато сумнів, щодо ефективності запроваджених санкцій. Але також не можна не до оцінювати, того впливу, який здійснює Європейський Союз для відновлення територіальної цілісності країни, підтримки національної безпеки, все ж через введені санкції Росія не анексує нові території та не переходить до рішучих дій. Україна зі своєї сторони тримає курс на євроінтеграцію та проводить реформи для того щоб законодавство України відповідало європейському.

Література:

1. Постанова Верховної Ради України від 2 липня 1993 року «Про основні напрями зовнішньої політики України» Елетронний ресурс[Режим доступу] <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3360-12>

2. Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» Електронний ресурс[Режим доступу] -<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>
3. Постанова Верховної Ради України «Про рекомендації парламентських слухань про взаємовідносини і співробітництво України та Європейським Союзом» Електронний ресурс[Режим доступу]: – <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/299-15>
4. Постанова ВРУ Про Заяву Верховної Ради України «Про започаткування переговорів між Україною та ЄС щодо укладення нового базового договору» Електронний ресурс[Режим доступу]: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/684-v>
5. Постанові ВРУ Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Про стан і перспективи розвитку економічних відносин України з ЄС (зона вільної торгівлі) та Митним союзом» Електронний ресурс[Режим доступу]: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3400-17>
6. Постанову «Про підтвердження курсу України на інтеграцію до Європейського Союзу та першочергові заходи у цьому напрямі» Електронний ресурс[Режим доступу]: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/874-18>
7. EU sanctions against Russia over Ukraine crisis. Електронний ресурс[Режим доступу]:https://europa.eu/newsroom/highlights/special-coverage/eu-sanctions-against-russia-over-ukraine-crisis_en

П. М. Синявський

аспірант кафедри Порівняльного та європейського права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, заступник директора Департаменту – начальник відділу по роботі з шукачами захисту Департаменту у справах іноземців та осіб без громадянства Державної міграційної служби України

СТАНОВЛЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ НАДАННЯ ПРИТУЛКУ

Перші спільні спроби різних країн надати допомогу біженцям мали місце після Першої світової війни. Саме в ці часи дана проблема надзви-

чайно загострилася через революцію в Росії та розпад Османської імперії. Приватні благодійні організації звернулися до Ліги Націй з проханням забезпечити координацію їхньої діяльності. Ця ініціатива пов'язана з ім'ям видатного норвезького мандрівника, вченого та громадського діяча Ф. Нансена, якого 1921 р. висунуто Лігою Націй на пост Верховного Комісара у справах російських біженців. Його діяльність сприяла вирішенню непростого на той час питання повернення на батьківщину російських військовополонених, а також визначення правового статусу емігрантів з Росії.

Пізніше мандат Ф. Нансена, крім російських біженців, було поширено і на інші категорії людей, що вимушено опинилися за межами власних країн (на вірменських біженців у 1924 р., на асирійців, асиро-халдеїв, турків у 1928 р.). Слід зазначити, що у 1922 р. гуманітарну діяльність Ф. Нансена відзначено Нобелівською премією миру [1].

Завдання Верховного Комісара у справах біженців Ліги Націй полягало у врегулюванні правового статусу біженців, організації їхньої репатріації або розселення і працевлаштування в інших державах, готових прийняти переселенців, надання термінової допомоги за підтримки благодійних організацій. У вирішенні питання працевлаштування Ф. Нансен плідно співпрацював з Міжнародною організацією праці. Завдяки цьому, роботу знайшли понад 60 тис. біженців. За ініціативою Ф. Нансена і відповідно до рішень Ліги Націй для врегулювання правового статусу біженців, їм почали видавати посвідчення особи, за якими можна було перетинати державні кордони. Ці документи отримали назву «нансенівські паспорти», які вперше були введені у 1922 р. для російських біженців. Пізніше ними користувалися вірменські біженці, асирійці, асиро-халдеї та турки [2].

Водночас з утворенням спеціалізованих міжнародних органів формувалася міжнародно-правова база врегулювання проблеми біженців. Так, в 1928 р. у Женеві було підписано угоду про правовий статус російських та вірменських біженців [3]. Вона мала рекомендаційний характер і закликала країни-учасниці визначати особистий статус біженців відповідно до законів країни проживання, визнавати права біженців, пов'язані зі шлюбами, що були укладені у країні походження, надавати біженцям безкоштовну юридичну допомогу, не застосовувати до них обмеження у працевлаштуванні, загальноприйняті для інших категорій іноземців, а також, що вкрай важливо, не застосовувати до біженців заходи щодо їх вислання.

У 1933 р. було підписано Конвенцію Ліги Націй про міжнародний статус біженців (Convention Relating to the International Status of Refugees),

що стала першою спробою міжнародно-правового визначення статусу і прав біженців, зобов'язань міжнародної співдружності стосовно біженців. Країни, що підписали Конвенцію, погодилися видавати біженцям посвідчення особи, дозволяти біженцям, які проживають у державі, вільний виїзд і вільний в'їзд на її територію, забезпечувати вільне звернення до суду, право на працевлаштування, насамперед ветеранам війни, тим, хто прожив у країні не менше трьох років. Встановлювалися права біженців на соціальну допомогу такі самі, як і для громадян країни перебування, права на набуття освіти на рівні з іншими іноземцями тощо. Разом з цим, застосування Конвенції мало обмежений характер, оскільки її ратифікували лише вісім держав [4].

Подібною до неї за змістом була Конвенція 1938 р. про статус біженців з Німеччини, дію якої спеціальним Протоколом 1939 р. поширили й на біженців з Австрії [5].

У перших міжнародно-правових документах до визначення поняття біженця застосовувався широкий груповий підхід, що передбачав наявність двох основних вимог: перебувати за межами країни походження і не користуватися захистом своєї держави.

У роки Другої світової війни, у листопаді 1943 р., союзники (у тому числі і Радянський Союз) створили Адміністрацію допомоги та реабілітації Об'єднаних Націй (United Nations Relief and Rehabilitation Administration), діяльність якої сприяла поверненню на батьківщину 7 млн. біженців і переміщених у результаті війни людей. Проте для багатьох повернення було неможливим або небажаним через встановлення нових політичних режимів у країнах Центральної та Південно-Східної Європи. Навколо цього питання розгорнулася гостра дискусія. Радянський Союз вважав, що Адміністрація мусить надавати допомогу переміщеним особам лише у репатріації. Західні країни, насамперед США, наполягали на праві біженців самостійно визначатися – повертатися їм на батьківщину чи ні. Таким чином, повоєнний поділ світу на два ворогуючі табори суттєво вплинув на пошуки способів вирішення проблеми біженців. США, які забезпечували 70% фінансування Адміністрації з допомоги та реабілітації, відмовилися продовжувати її мандат і запропонували створити іншу міжнародну організацію з надання допомоги біженцям.

Необхідність спільних зусиль для вирішення цієї проблеми не викликала сумнівів. На час закінчення Другої світової війни в Європі налічувалося близько 40 млн. переміщених осіб. На території Німеччини перебували понад 11 млн. підневільних іноземних робітників. Із країн Східної Європи було ви-

гнано понад 13 млн. етнічних німців. У 1946 р. на порядку денному першої сесії Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй питання повернення біженців та переміщених осіб на батьківщину стало одним із основних. Ця організація розглядала зазначену проблему як міжнародну, яку потрібно вирішувати спільними зусиллями. Генеральна Асамблея ООН ухвалила рішення про те, що переміщеним особам, які виявили бажання повернутися на батьківщину, надаватиметься всіляке сприяння. Проте було підкреслено, що особи, які мають вагомі причини не повертатися до країни походження, у тому числі політичні, не примушуватимуться до цього.

Спеціальну тимчасову установу ООН з врегулювання проблем біженців – Міжнародну організацію у справах біженців (далі – МОБ) створено у 1947 р. з трирічним мандатом. До її компетенції належали реєстрація, визначення статусу, репатріація, переселення, правовий та політичний захист біженців.

Статут МОБ став важливим етапом у формуванні міжнародного права щодо біженців [6]. У преамбулі до нього зазначалося, що «біженці та переміщені особи складають проблему, яка за обсягом і характером є міжнародною». У Статуті визначалися групи осіб, яким необхідно надавати допомогу. До категорії біженців було віднесено жертв нацистських, фашистських або квіслінговських режимів, що боролися проти Об'єднаних Націй, іспанських республіканців, осіб, які вважалися біженцями до початку Другої світової війни з причин расового, релігійного, національного характеру або через політичні переконання, осіб єврейського походження або іноземців чи осіб без громадянства, які проживали у Німеччині та Австрії і стали жертвами переслідувань, а також безпритульних дітей, які втратили батьків у результаті війни і перебували поза межами країни свого походження. Статут МОБ вводив категорію «переміщених осіб», тобто висланих з країни громадянства чи звичайного проживання або вивезених для примусової невільницької праці, яким ця організація також надавала допомогу.

На біженців та переміщених осіб поширювалася дія мандату МОБ у разі, якщо вони висловлювали бажання повернутися на батьківщину і потребували у цьому допомоги, а також якщо вони вказували вагомі заперечення проти повернення у країну походження. У цьому випадку їм надавалася допомога в облаштуванні в іншій країні. До «вагомих заперечень» належали переслідування або побоювання переслідувань у зв'язку з расою, релігією, національністю або політичними переконаннями за умови, якщо ці переконання не суперечать принципам ООН.

Хоча репатріація спочатку була основним завданням МОБ, поступово, зі зміною політичного клімату у світі та наростанням протистояння в Європі, пріоритетним ставав напрям переселення. Так, до США, Австралії, Канади, Ізраїлю, деяких країн Латинської Америки було переселено понад 1 млн. осіб, а репатріювалися за допомогою МОБ лише 73 тис. Це викликало вкрай негативну реакцію країн, що вважали репатріацію єдиним способом вирішення проблеми біженців та переміщених осіб, а переселення розглядали як канал отримання західними державами додаткової робочої сили або переховування злочинних елементів, у тому числі колишніх фашистів, які могли становити загрозу міжнародній безпеці.

Західні країни здебільшого підтримували тактику переселення як через політичні міркування, так і у зв'язку з тим, що десятки тисяч репатріантів на Схід перших повоєнних місяців зазнали на батьківщині жорстоких репресій. Проте уряди західних країн наголошували на тому, що переселення вимагає значних коштів. Через неоднозначне ставлення фінансували його лише 18 із 54 країн – членів ООН. Щоб проблема біженців не перетворилася на тягар для міжнародного співтовариства, деякі країни, в тому числі і Сполучені Штати, виступали за використання чіткішого і конкретнішого, тобто більш звуженого визначення статусу біженців та за переорієнтування основної уваги з переселення й надання допомоги, яку зазвичай надавала країна перебування, на міжнародно-правовий захист біженців.

Отже, були наявні вагомі причини для перегляду доцільності діяльності МОБ, хоча загалом міжнародне співтовариство погоджувалося з необхідністю існування у системі ООН спеціального органу у справах біженців.

Таким чином, проведені дослідження становлення та розвитку міжнародної системи притулку висвітлює наявність певних суперечностей щодо бачення функцій та повноважень міжнародних організацій, які опікувались біженцями. Саме через це у грудні 1949 р. країни-члени ООН прийняли резолюцію (за 36 – голосів, проти – 5, утрималися – 11), що передбачала створення Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців терміном на три роки починаючи з 1 січня 1951 р. як допоміжного органу Генеральної Асамблеї ООН [7].

У результаті дискусій щодо функцій та повноважень органу ООН у справах біженців та з урахуванням критики, висловленої на адресу МОБ, у грудні 1950 р. Генеральною Асамблеєю ООН було затверджено Статут Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (далі – УВКБ

ООН). Цей документ разом з Конвенцією про статус біженців 1951 р. та Протоколом щодо статусу біженців 1967 р. є основою міжнародного права у сфері регулювання проблеми біженців.

У Статуті зазначено, що УВКБ ООН – це неполітична установа, діяльність якої має соціальний та гуманітарний характер. Завданням Управління є забезпечення міжнародного захисту біженців під егідою ООН та пошуки рішень їхніх проблем через надання допомоги урядам та неурядовим організаціям у сприянні добровільній репатріації біженців або їхньому облаштуванні у нових країнах перебування [8].

Згідно із Статутом, міжнародний захист надається особам, які розглядалися як біженці відповідно до раніше укладених угод та які стали біженцями через події, що сталися до 1 січня 1951 р., а також усім іншим особам, які перебувають поза межами держави громадянства або постійного проживання і не можуть чи не бажають користуватися захистом цієї держави у зв'язку з переслідуваннями або побоюванням переслідувань за ознакою раси, релігії, громадянства чи політичних переконань.

Верховний Комісар ООН у справах біженців обирається Генеральною Асамблеєю ООН за поданням Генерального Секретаря ООН. Він щорічно звітує перед Генеральною Асамблеєю ООН через Економічну та Соціальну Раду і керується у своїй роботі її політичними постановами. Штаб-квартира УВКБ ООН знаходиться у місті Женева (Швейцарія) [7].

Відповідно до Статуту, конкретними завданнями та функціями Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців є: сприяння укладанню та ратифікації міжнародних конвенцій з питань, що належать до компетенції УВКБ ООН, забезпечення виконання зазначених домовленостей або їх доповнення; вживання заходів щодо поліпшення становища біженців і зменшення їхньої чисельності; підтримка дій стосовно добровільної репатріації чи інтеграції біженців у країнах перебування; забезпечення приймання та облаштування біженців на території країн притулку; збирання інформації від урядів щодо кількості біженців, їхнього становища, відповідного національного законодавства; підтримка контактів у рамках підмандатних питань з урядами, міжурядовими організаціями, а також приватними організаціями, сприяння координації їхніх зусиль у вирішенні проблем біженців.

УВКБ ООН не має центрального керівного органу. Проте у 1958 р. Економічною і Соціальною Радою ООН було створено Виконавчий комітет програм Верховного Комісара ООН, який щорічно схвалює програми діяльності УВКБ ООН з допомоги біженцям, надає за його зверненням поради Верховному Комісарові ООН щодо виконання статутних функцій,

наглядає за фінансовою та адміністративною діяльністю установи. Виконавчий комітет також приймає на своїх засіданнях документи, де тлумачиться і роз'яснюються основні міжнародно-правові норми щодо захисту біженців, їхнє застосування у певних конкретних ситуаціях. Висновки Виконкому УВКБ ООН не мають обов'язкової сили, проте відіграють важливу рекомендаційну роль під час формування національного законодавства країн і міждержавних угод у відповідній сфері. Спочатку до Виконавчого комітету входили 24 держави, поступово він розширювався. На сьогодні Комітет складається з представників 57 країн – членів ООН, які збираються на свої засідання щорічно.

У зв'язку із розширенням та ускладненням діяльності УВКБ ООН, в 1975 р. було вирішено створити при Виконавчому комітеті Підкомітет, завданням якого є детальне вивчення поточних проблем біженців, що викликають занепокоєння міжнародної громадськості, фінансових та технічних питань тощо. Підкомітет збирається раз на три або чотири місяці.

Хоча рішення Виконавчого комітету та Підкомітету мають характер рекомендацій, вони є важливими для вирішення міжнародним співтовариством деяких практичних питань, особливо у критичних ситуаціях, або проблем, що виникають з окремими групами шукачів притулку, сприяють зосередженню уваги міжнародної громадськості на певних аспектах проблеми біженців, крім того, можуть використовуватися урядами в їхній практичній роботі.

Відповідно до Статуту, Верховний комісар ООН за узгодженням з урядами може призначати своїх представників у країнах проживання біженців. Нині створено розгалужену систему представництв УВКБ ООН, діяльність яких охоплює практично всі країни світу [8].

Як уже зазначалося, УВКБ ООН мало бути тимчасовим органом, діяльність якого спочатку планувалася на трирічний термін, а пізніше подовжувалася щоразу на п'ять років. Проте з часом потреба у наданні міжнародного захисту біженцям не зникла, а, навпаки, загострилася. Зі збільшенням масштабів роботи розвивалася відповідна організація.

Виконавчий комітет УВКБ ООН і Генеральна Асамблея ООН також уповноважили організацію займатися проблемами інших груп. Серед них: особи без громадянства та особи, громадянство яких під сумнівом, а в окремих випадках – внутрішньо переміщені особи.

З 1 січня 2016 року Філіпо Гранді став 11-тим Верховним Комісаром ООН у справах біженців. Його було обрано Генеральною Асамблеєю ООН на п'ятирічний термін, до 31 грудня 2020 року.

Агентство ООН у справах біженців двічі отримувало Нобелівську премію миру [1]. Наразі, воно нараховує близько 11 500 працівників, що працюють у 128 країнах світу, надаючи правову та іншу допомогу близько 68,5 мільйонам вимушено переміщеним особам, з яких 40 млн внутрішньо переміщених осіб, 25,4 млн біженців та 3,1 млн шукачів притулку.

УВКБ ООН відкрило представництво в Україні в 1994 році. Починаючи з 2014 року пан Мартін Пабло Едуардо Матеу Гранієло є Представником УВКБ ООН в Україні, головним завданням якого є надання допомоги державним органам, а також провемоніторинг виконання міжнародних зобов'язань країни у галузі захисту біженців [9].

Таким чином слід констатувати, що виробивши основні підходи до вирішення проблеми біженців, міжнародне співтовариство продовжувало розробляти та удосконалювати правові механізми у цій сфері, дотримуючись певних принципів, серед яких центральним є повага до прав людини; кожний крок на цьому шляху відображав реальні потреби і був реакцією на конкретні події міжнародного життя; вирішення актуальних проблем досягалося або у результаті переговорного процесу, або через фактичне розширення сфери застосування міжнародних норм.

Діяльність УВКБ ООН передбачає постійну і безпосередню участь в ній усіх держав на різних етапах роботи. Тобто Управління відіграє роль форуму, де держави висловлюють свої погляди на проблеми біженців, шукають спільні підходи, які в подальшому знаходять відображення у рекомендаціях організації або міжнародних домовленостях. Головним завданням УВКБ ООН є надання допомоги державним органам, а також моніторинг виконання міжнародних зобов'язань країни у галузі захисту біженців.

Література:

1. The Nobel Peace Prize 1922 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.webcitation.org/6HwlrU8M5>
2. Сайт Refworld [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://refworld.org>
3. Угода про правовий статус російських та вірменських біженців 1928 р. – Режим доступу: <http://unhcr.org.ua/img/uploads/docs/Agreement%201928.pdf>
4. Конвенція Ліги Націй про міжнародний статус біженців 1933 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://unhcr.org.ua/img/uploads/docs/Convention%201933.pdf>
5. Конвенція про статус біженців з Німеччини 1938 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://unhcr.org.ua/img/uploads/docs/Convention%20Germany%201938.pdf>

6. Статут міжнародної організації у справах біженців 1946 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://unhcr.org.ua/img/uploads/docs/1946%20Statute_3.pdf
7. Сайт УВКБ ООН. – Режим доступу: <http://unhcr.org>
8. Статут УВКБ ООН 1950 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://unhcr.org.ua/img/uploads/docs/UNHCR%20Statute.pdf>
9. Сайт Представництва УВКБ ООН в Україні. – Режим доступу: <http://unhcr.org.ua>

Т. Л. Сироїд

д.ю.н., професор, завідувач кафедри міжнародного і європейського права Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

Становлення та розвиток інформаційної безпеки на європейському регіональному рівні, складовою якої є правова та інституційна основа, відбувалося упродовж багатьох років. Слід зазначити, що в Європі питанню захисту інформації, зокрема персональних даних, почала приділятися увага з прийняттям законодавства деякими державами задля забезпечення контролю персональних даних державними органами та великими компаніями, що у подальшому спонукало до визнання в якості основоположного права, що підтверджується його закріпленням у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., статтею 8 якої гарантовано право на повагу до приватного і сімейного життя, житла та кореспонденції, а також визначено умови, за яких дозволяється обмеження цього права [1]. Право на захист персональних даних закріплено також Договором про функціонування ЄС (ст. 16 (1)) і Хартією основних прав 2000 р. (ст. 8) в якій зазначено, що обробка персональних даних має бути справедливою, проводиться виключно для певних цілей і на підставі згоди відповідної особи або на законній підставі. Фізичні особи повинні мати право доступу до своїх особистих даних і виправляти їх. Дотримання цього права має контролюватися незалежним органом [2].

Швидкий розвиток інформаційних технологій (далі – ІТ) 1960-их роках минулого століття понукав до розроблення більш детальних правил забезпечення захисту інформації, персональних даних, які є важливим компонентом не тільки захисту фізичних осіб, а й гарантують належну діяльність міжнародних інституцій, забезпечуючи їх безпеку. Розробка таких норм почалася під егідою Ради Європи, у межах якої було прийнято відповідні рекомендації і резолюції (рекомендація 582 (1970) «Про медіа масових комунікацій та права людини», резолюція 428 (1970) «Декларація про медіа масових комунікацій та права людини» та ін.). У 1981 році було відкрито для підписання Конвенцію про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних (далі – Конвенція 108), метою якої є забезпечення на території кожної Сторони для кожної особи, незалежно від її громадянства або місця проживання, дотримання прав і основоположних свобод, зокрема, права на недоторканість приватного життя, у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних, що її стосуються (ст. 1). Сфера застосування – це файли персональних даних для автоматизованої обробки й автоматизована обробка персональних даних у державному та приватному секторах (ст.3). Конвенція містить положення щодо якості персональних даних, безпеки, гарантій; надання взаємної допомоги; передбачає створення Консультативного комітету з метою нагляду за дотриманням положень Конвенції [3]. У 2001 році було прийнято Додатковий протокол до Конвенції про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних щодо органів нагляду та транскордонних потоків даних. Конвенція 108 була і залишається єдиним юридично зобов'язуючим міжнародним документом у сфері захисту персональних даних.

Рада Європи постійно удосконалює, розширяє правовий простір регулювання сфери ІКТ і протидії кіберзлочинності. На що спонукають її зміни, пов'язані саме з широким використанням Internet та Internet-ЗМІ. У зв'язку з цим під егідою організації прийнято низку резолюцій, рекомендацій у цій сфері, зокрема: рекомендація 1277 (1995) «Мігранти, етнічні меншини та ЗМІ», рекомендація № (97)21 «Про медіа та сприяння культурі терпимості», резолюція 1191 (1999) «Про інформаційне суспільство та цифровий світ», рекомендація 1332 (1997) «Про науково-технічні аспекти нових інформаційно-комунікаційних технологій», резолюція 1120 (1997) «Про вплив нових інформаційно-комунікаційних технологій на демократію», рекомендація 1314 (1997) «Про нові технології та працю», рекомендація 1555 (2002) «Про образ жінок у ЗМІ», рекомендація 1882

(2009), «Про сприяння Інтернет та онлайнних медіа послуг для неповнолітніх», рекомендація № 2075(2015) «Медіа відповідальність та етика у мінливому медіа середовищі» тощо.

У 2001 р. Радою Європи прийнято Конвенцію про кіберзлочинність, яка містить норми матеріального кримінального права щодо видів правопорушень, які охоплюються цим договором серед яких: незаконний доступ, нелегальне перехоплення, підробка, пов'язана з комп'ютером, шахрайство, пов'язане з комп'ютером, правопорушення, пов'язані зі змістом, правопорушення, пов'язані з порушенням авторських та суміжних прав тощо [4].

З метою протидії тероризму у 2015 році Парламентська Асамблея прийняла рекомендацію № 2070 «Щодо зміцнення співробітництва у протидії з кібертероризмом та іншими масовими атаками у мережі Інтернет». Рекомендація підкреслює значення Ради Європи у вирішенні глобального виклику, пов'язаного з безпекою комп'ютерних мереж у зв'язку з появою кібертероризму та інших масових атак, що діють на/через комп'ютерні системи, представляючи серйозну загрозу національній безпеці, громадській безпеці та добробуту країн.

У січні 2016 року прийнято рекомендацію Комітету міністрів РЄ № СМ/Рес (2016)1 «Мережевий нейтралітет», яка містить керівні вказівки щодо впровадження принципу мережевого нейтралітету для забезпечення захисту прав на свободу висловлювань інтернет-користувачів, на отримання та обмін інформацією, на управління інтернет-трафіком, а також на конфіденційність та приватне життя.

Серед спеціалізованих актів Європейського Союзу у цій царині слід зазначити Директиву Європейського Парламенту і Ради 95/46/ЄС «Про захист фізичних осіб при обробці персональних даних і про вільне переміщення таких даних», яка до 2018 р. була основним правовим актом ЄС, спрямованим на захист особистих даних. У 2016 році з метою адаптації правил захисту даних до епохи цифрових технологій прийнято Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 «Про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільне переміщення таких даних» (діє з травня 2018 р.), який замінив Директиву 95/46/ЄС. Прийняття Регламенту модернізувало законодавство ЄС щодо захисту персональних даних, пристосувавши його до існуючих реалій у контексті економічних і соціальних проблем цифрового століття.

Разом із загальним Регламентом захисту даних 2016/679 прийнято Директиву Європейського Парламенту та Ради 2016/680 від 27 квітня

2016 р. «Про захист фізичних осіб стосовно обробки персональних даних компетентними органами з метою запобігання, розслідування, виявлення або переслідування кримінальних злочинів чи виконання кримінальних покарань, і про вільний рух таких даних». Директивою було скасовано Рамкове рішення Ради ЄС 2008/977/ЖНА «Про захист персональних даних у рамках поліцейського та судового співробітництва в кримінальних справах» та встановлено комплексну систему захисту персональних даних у контексті діяльності правоохоронних органів і визначено особливості обробки даних, пов'язаних із забезпеченням громадської безпеки. На відміну від Рамкового рішення, сфера застосування Директиви поширюється на внутрішню обробку персональних даних правоохоронними органами та не обмежується обміном даних між державами-членами. Директива спрямована на досягнення балансу між правами фізичних осіб та законними цілями обробки, пов'язаної із забезпеченням безпеки.

Крім цього, зважаючи на швидкий розвиток ІКТ та медіа виникла необхідність у виробленні спеціальних правил захисту даних у цій сфері. Так, з метою забезпечення захисту права користувачів на конфіденційність у галузі електронних комунікацій, прийнято Директиву 2002/58/ЄС щодо обробки персональних даних та захисту приватного життя в електронних комунікаціях (далі – Директива 2002/58/ЄС). Директивою 2002/58/ЄС закріплено правила щодо захисту персональних даних в електронних мережах. У січні 2017 року Європейська Комісія оприлюднила пропозицію Регламенту щодо поваги до приватного життя та захисту персональних даних в електронних комунікаціях, спрямовану на заміну означеної вище Директиви. Метою реформи є узгодження правил електронних комунікацій з новим режимом захисту даних, встановленим Регламентом 2016/679.

Крім цього, з огляду на те, що загальні правила, встановлені Регламентом 2016/679, можуть застосовуватися лише до держав-членів, ЄС виникла об'єктивна необхідність у прийнятті додаткового правового інструменту для захисту даних, що опрацьовуються установами й органами ЄС. Задля цього було прийнято Регламент (ЄС) № 45/2001 «Стосовно захисту осіб з точки зору обробки персональних даних установами та органами Спільноти та вільного руху таких даних» (далі – Регламент № 45/2001). У Регламенті дотримано принципів загального режиму захисту даних ЄС та застосовано їх до обробки даних, що здійснюється установами та органами ЄС при виконанні відповідних функцій. У січні 2017 р. Європейська Комісія надала пропозицію щодо нового положення

про обробку даних інституціями ЄС, спрямованого на модернізацію й узгодження з новим режимом захисту даних.

ЄС також докладено зусиль по узгодженню законодавства щодо кіберзлочинності, яке діє на території держав-членів. Задля цього було прийнято наступні акти: директива 2000/31/ЄС Європейського парламенту і Ради ЄС «Про деякі юридичні аспекти послуг інформаційного співтовариства, зокрема електронної торгівлі, на ринку Інтернет»; рамкове рішення 2000/41/ЖНА Ради ЄС «Про боротьбу з шахрайством і фальсифікацією безготівкових платіжних засобів»; директива 2002/58/ЄС Європейського парламенту і Ради ЄС «Про обробку персональних даних і захист приватного життя у сфері електронних комунікацій»; директива 2006/24/ЄС Європейського парламенту і Ради ЄС «Про збереження зібраних або оброблених даних у зв'язку з наданням суспільно доступних послуг електронного зв'язку або використанням мереж зв'язку загального користування»; кінцева пропозиція СОМ(2010) 517 щодо директиви Європейського парламенту і Ради ЄС «Про атаки на інформаційні системи», що відміняє рамочне рішення 2005/222/ЖНА Ради ЄС; директива 2011/92/EU Європейського парламенту і Ради ЄС «Про боротьбі з сексуальною експлуатацією дітей і дитячою порнографією», що відміняє Рамочне рішення 2004/68/ ЖНА Ради ЄС; директива 2013/40/EU Європейського парламенту і Ради ЄС «Про атаки на інформаційні системи».

Крім правової основи забезпечення захисту персональних даних у межах ЄС запроваджено посаду та створено низку спеціалізованих структур, наділених компетенцією у цій сфері. Так, Європейський інспектор із захисту даних гарантує дотримання установами й органами ЄС права на приватне життя при обробці особистої інформації громадян в електронному, письмовому або візуальному форматі – під час виконання своїх обов'язків (обробка включає в себе зібрання, запис, збереження, вилучення, передачу, блокування або видалення даних). Завдання Європейського інспектора полягає в дотриманні суворих правил конфіденційності, що регулюють цю діяльність і гарантування дотримання установами й органами ЄС права на приватне життя та його повагу. Слід зазначити, що правила захисту фізичних осіб під час обробки їхніх персональних даних установами, органами, службами та агенціями Союзу і державами-членами під час провадження діяльності в межах, охоплених законодавством Союзу, а також правила щодо вільного руху таких даних, встановлюються Європейським Парламентом і Радою, відповідно до звичайної законодавчої процедури (ст. 16 ДЕС).

Крім того, Європейський інспектор консулює органи та інститути ЄС з усіх аспектів обробки персональних даних і пов'язаних з ними політики і законодавства; розглядає скарги і проводить розслідування; співпрацює з національними владами держав-членів ЄС з метою забезпечення послідовності у захисті даних; моніторить нові технології, що сприятимуть захисту даних (посада передбачена Регламентом 45/2001) [5].

Установи та органи ЄС не повинні обробляти персональні дані, які стосуються расового або етнічного походження, політичних поглядів, релігійних або філософських поглядів, профспілкового членства; дані про стан здоров'я або сексуальної орієнтації, якщо вони не потрібні з метою охорони здоров'я. У такому випадку це повинно бути зроблено медичним працівником або іншою особою, яка присяглася зберігати професійну таємницю.

У випадку порушення права на недоторканність приватного життя установою або органом ЄС особа має право звернутися зі скаргою до Європейського інспектора або до органу, який, на думку особи, скоїв порушення. Європейський інспектор повинен прийняти заходи щодо проведення розслідування (з'ясування обставин, розгляду обставин справи), результати розслідування повинні бути повідомлені особі, якщо результат розгляду скарги Інспектором не задовольняє особу, то вона має право звернутися до Суду ЄС.

Європейське агентство з питань мережевої та інформаційної безпеки (далі – ENISA) – є експертним центром кібербезпеки в Європі. Допомогає державам-членам ЄС і ЄС в оснащенні (устаткуванні) і підготовці з метою попередження, виявлення і реагування на проблеми інформаційної безпеки. Вона надає практичні рекомендації державному і приватному сектору в державах-членах ЄС, а також інститутам ЄС шляхом: розробки стратегій кібербезпеки, сприяння співробітництву між групами реагування на комп'ютерні злочини; нарощування потенціалу; публікації доповідей і проведення досліджень з питань кібербезпеки (Регламент ЄС № 460/2004 і 526/2013).

Задля виконання покладених на нього завдань Агентство прагне прогнозувати і підтримувати Європу у вирішенні проблем, що виникають у сфері безпеки мереж та інформації з урахуванням еволюції цифрового середовища (експертиза); акцентує увагу на наданні допомоги державам-членам та інституціям і Союзу в розробці і здійсненні політики та дотриманні законодавчих і нормативних вимог; прагне підтримувати Європу в укріпленні в найбільш сучасних інформаційних можливостей безпеки;

акцентує увагу на розширенні співпраці між державами-членами та між пов'язаними співтовариствами.

Основна цільова група обслуговування Агентства – це організації державного сектору, зокрема уряди держав-членів ЄС, інститути ЄС. Агентство також надає послуги (допомогу) у сфері ІКТ (телекомунікації, інтернет-провайдери та ІТ компанії), бізнес-співтовариствам, особливо малому бізнесу, спеціалістам мережевої та інформаційної безпеки, таким як команди комп'ютерного реагування на надзвичайні ситуації тощо [6].

Комп'ютерна група реагування на надзвичайні ситуації (далі – CERT) розпочала своє функціонування з у 2012 р. До сфери компетенції віднесено надання допомоги в попередженні і ліквідації загроз комп'ютерній системі інститутів ЄС – щодо керування загрозами – підтримка груп ІТ безпеки в кожній установі ЄС та взаємодія з колегами з комп'ютерних груп реагування на надзвичайні ситуації в державах-членах ЄС.

Питанню захисту персональних даних також приділено значну увагу в діяльності Європолу – правоохоронного органу, метою якого є надання допомоги у запобіганні та розслідуванні організованої злочинності, тероризму та інших тяжких злочинів. Європолом створено Інформаційну систему (Europol Information System), яка функціонує в якості бази даних для обміну розвідувальними даними та інформацією державами-членами через свої Національні підрозділи Європолу (далі – НЦБ). Інформаційна система Європолу містить інформацію про злочини, злочинні структури, підозрюваних і засуджених, а також засоби, які використовуються для скоєння відповідних злочинів. Система використовується посадовими особами Європолу, офіцерами зв'язку держав-членів, співробітниками національних підрозділів Європолу та компетентними органами держав-членів [7].

У 2013 році відбулося офіційне відкриття Європейського центру по боротьбі з кіберзлочинністю (далі – ЄСЗ). Новий підрозділ Європолу покликаний відігравати провідну роль у боротьбі з кіберзлочинністю на території Європейського Союзу. ЄСЗ займається створенням оперативних і аналітичних потужностей, необхідних для забезпечення швидкого реагування на кіберзлочини, а також організацією взаємодії офіційних відомств ЄС і країн-членів з міжнародними партнерами. Мандат Центру визначає такі сфери відповідальності: боротьба зі злочинами, які вчиняються організованими злочинними групами та тягнуть за собою отримання незаконних доходів в особливо великих розмірах (шахрайство з кредитними картками або банківськими опе-

раціями); боротьба зі злочинами, що завдають серйозної шкоди жертві, зокрема з розбещенням малолітніх; боротьба з діями, спрямованими на спричинення шкоди або виведення з ладу інфраструктури та інформаційних систем ЄС. Центр також відповідальний за збір та обробку даних, надання інформаційної, технічної та криміналістичної підтримки відповідним підрозділам правоохоронних органів країн-членів ЄС, координацію спільних розслідувань, навчання і підготовку фахівців (у співпраці з CEPOL). Центр сприяє проведенню необхідних досліджень і створенню програмного забезпечення, опікується оцінкою і аналізом існуючих і потенційних загроз, складанням прогнозів і випуском завчасних попереджень. До сфери діяльності Центру також входить допомога суддям і прокурорам [8].

Європейське бюро судової співпраці (далі – Євроюст) – агентство ЄС, створене в 2002 р. (рішення Ради 2002/187/ЖНА зі змінами, внесеними рішеннями Ради 2003/659/ЖН і 2009/426/ЖНА) з метою покращення боротьби із серйозними злочинами. Завданням Євроюсту є підтримання зміцнення координації та співробітництва між національними органами слідства та обвинувачення у сфері тяжких злочинів, що зачіпають інтереси двох або більше держав-членів або потребують спільного обвинувачення, що ґрунтується на проведених операціях та інформації, наданій органами держав-членів та Європолем (ст.88 ч.1 ДФЄС). Євроюст наділений повноваженнями, в межах своєї компетенції і для виконання своїх завдань, обробляти персональні дані за допомогою автоматизованих засобів або в структурованих ручних файлах. Під час здійснення такого опрацювання Євроюст повинен вживати необхідні заходи задля гарантування рівня захисту персональних даних, який буде, щонайменше, еквівалентним тому, що випливає із застосування принципів Конвенції № 108 [9].

Вищеозначене дає підстави констатувати, що в межах Ради Європи і Європейського союзу створена потужна правова та інституційна основа для забезпечення інформаційної безпеки об'єктом регулювання якої є захист персональних даних фізичних осіб, а також інформації, що обробляється відповідними органами, інституціями означених міжнародних структур, пов'язаної із забезпеченням безпеки. Нові виклики, що постають перед міжнародним співтовариством, зокрема, тероризм, кіберзлочинність, корупція тощо, спонукають до постійного удосконалення норм, методів і засобів захисту відповідної інформації та своєчасного і належного реагування на ці виклики.

Література:

1. Charter of fundamental rights of the European Union URL: http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
3. Конвенція про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних (Конвенція 108) URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_326.
4. Конвенція про кіберзлочинність URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575.
5. European Data Protection Supervisor (EDPS) URL: http://europa.eu/european-union/about-eu/institutions-bodies/european-data-protection-supervisor_en.
6. European Union Agency for Network and Information Security (ENISA) URL: http://europa.eu/european-union/about-eu/agencies/enisa_en.
7. Regulation (EU) 2016/794 of the European Parliament and of the Council of 11 May 2016 on the European Union Agency for Law Enforcement Cooperation (Europol) and replacing and repealing Council Decisions 2009/371/JHA, 2009/934/JHA, 2009/935/JHA, 2009/936/JHA and 2009/968/JHA // Official Journal of the European Union. – 2016, L 135/53. – P. 1–62.
8. European Cybercrime Centre URL: <https://www.europol.europa.eu/about-europol/european-cybercrime-centre-ec3>.
9. Council decision setting up Eurojust with a view to reinforcing the fight against serious crime (2002/187/JHA) URL: [http://www.eurojust.europa.eu/doclibrary/Eurojust-framework/ejdecision/Eurojust%20Decision%20\(Council%20Decision%202002-187-JHA\)/Eurojust-Council-Decision-2002-187-JHA-EN.pdf](http://www.eurojust.europa.eu/doclibrary/Eurojust-framework/ejdecision/Eurojust%20Decision%20(Council%20Decision%202002-187-JHA)/Eurojust-Council-Decision-2002-187-JHA-EN.pdf).

Д. О. Смірнов

Курсант 5 курсу 1 групи військово-юридичного факультету, Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

СУЧАСНІ ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ СПОРІВ МІЖ ДЕРЖАВАМИ (НА ПРИКЛАДІ КОНФЛІКТУ УКРАЇНИ ТА РУМУНІЇ, ЩОДО ДЕЛІМІТАЦІЇ МОРСЬКОГО КОРДОНУ В ЧОРНОМУ МОРІ)

Сучасна практика міжнародних відносин містить достатню кількість актуальних проблем щодо територіальних протиріч та зіткнень, які на

даному етапі дуже часто виникають між державами. Як правило принцип мирного вирішення міжнародних спорів визнається імперативною нормою загального міжнародного права, задля дотримання якої міжнародною спільнотою вироблено низку способів та інституційних механізмів, що слугують досягненню вказаної мети. Одним з вищезазначених засобів є звернення до Міжнародного Суду ООН (далі – МС ООН). Саме це питання набуває особливого значення, оскільки саме таким чином був врегульований територіальний конфлікт між Україною та Румунією. Відтак, деякі сучасні підходи до вирішення територіальних спорів можливо віднайти, спираючись на аналіз положень рішення МС ООН «Про делімітацію морського кордону в Чорному морі» 2009 року [1].

Таким чином, актуальність даної теми полягає у виокремленні специфіки вирішення міждержавних територіальних суперечок у відповідності до норм міжнародного права на прикладі територіального спору між нашою державою та Румунією щодо делімітації їхнього континентального шельфу та виключної економічної зони і, зокрема, у цьому контексті проблеми визначення юридичного статусу острова Зміїного.

Це питання розглядалося низкою вчених, зокрема, О. М. Романухою у статті «Делімітація сучасного кордону України», у якій автор розкриває головні аспекти цієї справи та аналізує еволюцію переговорного процесу, взаємин відповідних держав. Слід також відмітити статтю Дмитра Денюкова та Віталія Селика «Остров Зміїний: вибороли статус, втратили нафту?», у якій викладена історія проблеми і надано аналітичний матеріал щодо її сучасного стану. Стаття Бурової Є. Д. «Остров Зміїний в сучасних українсько-румунських відносинах», також заслуговує на увагу, адже у ній автор зосередилася на розгляді подій, що відбувалися навколо острова наприкінці 90-х – початку 2000-х років, тобто безпосереднього моменту остаточного оформлення конфлікту.

Дуже детально дане питання було проаналізовано вченим-міжнародником Щокіним Ю. В. у роботі «Аналитическое заключение по проблеме острова Змеиный в решении Международного суда ООН по спору между Украиной и Румынией», у якій автор зазначає, що орієнтуватися виключно на практику МС та інших міжнародних морських трибуналів неможливо, адже ця практика недостатньо впорядкована і в цілому суперечлива [4].

Насамперед територіальним спором є суперечки, що виникають між державами, при встановленні приналежності будь-якої території, сухопутної, морської чи повітряного простору. Територіальний спір може стати

причиною або виникати внаслідок збройного конфлікту між державами. Так, воєнні конфлікти часто спрямовувалися на захоплення та приєднання нових територій або повернення їхніми сторонами своїх колишніх володінь. При цьому об'єктами спору часто виступали окремі острови та архіпелаги. Головними причинами для початку такої боротьби за острови або ж встановлення панування над ним є контроль над транспортними сполученнями, забезпечення присутності в регіоні, геополітичні мотиви, оволодіння ресурсами островів та їх шельфів [2].

Однак міжнародне право забороняє будь-які дії, спрямовані проти непорушності кордонів інших держав та особливо насильницьке незаконне захоплення чужих територій. Усі територіальні протиріччя повинні бути врегульовані виключно демократичними, законними та мирними засобами. Це, зокрема, підтверджується принципами, закріпленими у ст. 2 Статуту ООН (принцип незастосування сили, принцип територіальної цілісності держав, принцип непорушності кордонів) [5]. У 1997 році Україна та Румунія підписали Договір про добросусідство та співробітництво, після чого розпочались переговори про розмежування їхніх морських просторів у Чорному морі. Однак, переговорний процес, розпочатий урядами 1998 року й ознаменований прийняттям Договору про режим державного кордону 2003 року, не приніс будь-яких відчутних результатів у контексті проблематики, що розглядається, і сторонам не вдалося досягнути згоди стосовно делімітації відповідних морських зон. Водночас при підписанні Договору 2003 року держави домовились про можливість звернення до Міжнародного Суду ООН на випадок виникнення спору між ними. Румунія скористалась цим правом і 16 вересня 2004 року подала заяву про ініціювання провадження МС ООН проти України у зв'язки зі спором про встановлення єдиного морського кордону між двома державами в Чорному морі в цілях делімітації належних їм виключної економічної зони та континентального шельфу.

Хоча в заяві Румунії в МС ООН взагалі не йшлося про о. Зміїний, оскільки держава в своєму зверненні до Суду вимагала лише привести у відповідність з міжнародним правом єдиний морський кордон між континентальним шельфом та виключними економічними зонами двох держав у Чорному морі, у ході розгляду справи проблематика юридичного статусу острова набула центрального характеру. Так, Румунія вважала Зміїний скелею, а керуючись положеннями ст. 121 Конвенції з морського права [3], непридатні для проживання та ведення сільськогосподарської діяльності скельні утворення не мають ні виключної економічної зони, ні континен-

тального шельфу. Україна ж навпаки наполягала на тому, щоб о. Зміїний було враховано в процесі делімітації. У цьому зв'язку деякими дослідниками зазначалося, що дійсною причиною виникнення вказаного спору з огляду на ту роль, яка відводилася о. Зміїному протягом усього процесу його вирішення, слугували зацікавленість обох держав у встановленні приналежності досить значних обсягів розвіданих покладів нафти та природного газу зазначеного району Чорного моря.

3 лютого 2009 року Гаазький Суд оголосив свій вердикт. Він визнав, що острів Зміїний не може вважатись частиною прибережної лінії України при визначенні лінії розмежування континентального шельфу та виключної економічної зони обох держав. Суд підтвердив українську приналежність самого острова та наявність українських територіальних вод навколо нього, проте дійшов висновку, що острів не є невід'ємною складовою української берегової лінії з огляду його дезінтегрованності від загальної берегової території та незначні розміри, усього 0,17 км². Фактично це означало, що суд делімітував шельф на 80% відповідно до вимог Румунії. За оцінками румунської сторони, на тих, що відійшли спірних територіях знаходиться значні родовища газу (приблизно 70 млрд куб.) та нафти (12 млн.т.). Позитивним моментом в даній ситуації є той факт, що в Гаазі все ж таки визнали Зміїний островом.

Видається, що практика МС ООН стосовно вирішення міждержавних територіальних спорів в цілому є досить суперечливою, адже в одних справах суд враховував наявність островів, в інших взагалі не враховував, а в третіх враховував лише частково. У зв'язку з цим основний принцип що склався в практиці вирішення даної категорії спорів полягає в тому, що сторони повинні намагатися врегулювати відносини між собою на основі міжнародних угод. У цілому ж видається можливим констатувати, що Міжнародний Суд ООН в україно-румунській справі все ж таки став на бік Румунії. 3 лютого 2009 року Суд прийняв одностороннє рішення, щодо острова Зміїний і цим підтвердив українську приналежність самого острова та наявність українських територіальних вод навколо нього, але зазначив, що цей острів не є складовою частиною берегової лінії, дійшовши висновку, що острів Зміїний не повинен впливати на делімітацію у цій судовій справі. З вирішенням територіального спору навколо острова Зміїний, Україна частково поступилась своїми економічними інтересами, що з іншого боку сприяло встановленню нового формату відносин між Україною та Румунією на політичному рівні.

Література:

1. Міжнародний суд [Електронний ресурс]: Справа Румунія проти України <http://www.icj-cij.org/docket/files/132/14987.pdf>
2. Ковалев А. Международное право / А. Ковалев, С. Черниченко, А. Моисеев., 2008. – 832 с. – (4).
3. Конвенция Организации Объединенных по морскому праву [Електронний ресурс]. – 1999. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_057.
4. Щёкин Ю. В. Аналитическое заключение по проблеме острова Змеиный в решении Международного суда ООН по спору между Украиной и Румынией [Електронний ресурс] / Юрий Вадимович Щёкин. – 2009. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ulga.com.ua/ru/article/2.html>.
5. Устав Организации Объединённых Наций и Устав Международного Суда [Електронний ресурс]. – 1945. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_010.

І. М. Сопілко

д. ю. н., доцент, директор Навчально-наукового Юридичного інституту Національного авіаційного університету

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДОТРИМАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Сучасний розвиток суспільних відносин в Україні здійснюється в умовах проголошення курсу на інтеграцію до Європейського Союзу, що сприяє системному реформуванню всіх галузей права, в тому числі і щодо реалізації та захисту права на інформацію пов'язаного із використанням мережі Інтернет. В світі активними темпами розвиваються інформаційні технології та комунікації, стає доступним Інтернет, розширюються соціальні мережі, як наслідок, сформовано суспільство, яке об'єднане єдиною інформаційною мережею. Необхідність становлення інформаційного суспільства та повноцінного входження у світовий інформаційний простір визнана на державному рівні і є пріоритетом державної інформаційної політики. Слід визнати, що з появою та становленням Інтернету як певної мережі, появилась і нова група прав пов'язаних із їх використання в мережі Інтернет, так званих інформаційних прав. Відповідно, нова категорія ще потребує як наукових обґрунтувань так і правового регулювання за-

значених прав і закріплення відповідних правовідносин. Тому, серед фахівців в сфері інформаційного права за останні роки активно виріс інтерес до тематики інформаційного суспільства, інформаційних мереж, інформаційних прав та, відповідно, основних напрямків становлення інформаційного суспільства в Україні.

Варто зазначити, що важливими є напрацювання міжнародних експертів в зазначеній сфері, серед яких Barry M. Leiner, Vinton G. Cerf, David D. Clark, Robert E. Kahn, Leonard Kleinrock, Daniel C. Lynch, Jon Postel, Larry G. Roberts, Stephen Wolf, адже інформаційні виклики та кібербезпеку не можна регулювати лише на національному або європейському рівні, для цього необхідні глобальні зв'язки та міжнародні стандарти і правила. " Варто зазначити і інші важливі практичні та теоретичні напрацювання фахівців в інформаційній сфері щодо подолання викликів пов'язаних із інформаційними загрозами, а саме: прийнята Доктрина інформаційної безпеки України від 28 квітня 2014 року, Стратегія національної безпеки України від 26 травня 2015 року, проведені в березні 2016 року парламентські слухання на тему: Реформи галузі інформаційно-комунікаційних технологій та розвиток інформаційного простору України», інші заходи державного характеру.

Проте, поза увагою дослідників залишаються питання інформаційних загроз та шляхів їх протидії пов'язаних із використанням мережі Інтернет, адже розвиток інформаційного суспільства не тільки відкриває величезні можливості, але водночас породжує дуже серйозні виклики і загрози.

Отже, предметом дослідження буде аналіз основних загроз та порушень інформаційних прав людини, які вчиняються з використанням мережі Інтернет та окреслені шляхи їх попередження та усунення.

Зокрема, на думку фахівців «свого вирішення потребують такі проблеми в сфері створення, поширення та використання інформації як: формування правових умов для забезпечення плюралізму, прозорості та неупередженості діяльності ЗМІ; унормування діяльності з поширення інформації в мережі Інтернет; вдосконалення захисту інтелектуальної власності в умовах поширення Інтернет-технологій; вдосконалення правових вимог щодо дотримання журналістами професійних етичних стандартів; узгодженість термінології в інформаційному законодавстві тощо» [1].

Як ніколи раніше, Інтернет став революцією у комп'ютерному та комунікаційному світі. Винайдення телеграфу, телефону, радіо і комп'ютера підготували ґрунт для цього безпрецедентного впровадження можливостей. Інтернет одночасно виступає можливістю всесвітнього мовлення,

механізмом поширення інформації, а також середовищем співпраці та взаємодії між окремими суб'єктами та їх комп'ютерами без урахування географічного розташування. Інтернет являє собою один з найбільш успішних прикладів переваги стійких інвестицій та підтримки вивчення і розвитку інформаційної інфраструктури. На початку раних досліджень пакетних комунікацій, уряд, а також представники промислових та наукових кіл були партнерами у розробці та удосконаленні цієї захоплюючої нової технології. Сьогодні такі терміни як «bleiner@computer.org» та <http://www.acm.org> є звичними у мові пересічної людини [2].

Хоча в Україні є певні перепони щодо широкого використання Інтернету: низький рівень покриття, низький рівень медіа грамотності населення, фінансовий стан споживачів, ментальність окремих груп населення, тощо, але однозначно можна вести мову, що з кожним роком використання Інтернету стане більш охоплюючим як в Україні так і в світі. Разом з тим виникає ряд нових загроз, які ще буквально недавно не стояли на повісті дня як світових організацій, державних інституцій, громадянського суспільства.

Сучасний світ як і Україна з розвитком інформаційних технологій вступили в еру інформаційних загроз, кібератак та, відповідно, інформаційних воєн. Окремі інформаційні війни можуть бути значно результативніші, чим звичайні наземні із використанням людей, території і зброї, так як несуть ураження на невизначені території шляхом використання інформаційних можливостей. Крім того питання протидії ускладнюється тим, що фактично відсутнє правове регулювання функціонування в Україні міжнародних інформаційних обмінів та інформаційних систем, найяскравішим прикладом яких є Інтернет та відсутність поняття засобу масової інформації в мережі Інтернет, що в свою унеможливорює здійснення перевірки інформації, яка там поширюється та створює передумови для використання Інтернет-ЗМІ у деструктивних цілях [1].

Інформаційні виклики гібридної війни є доволі різними за своєю природою і мають як локальний / короткостроковий вимір, наприклад, інформаційна окупація окремих регіонів, поширення безпрецедентних обсягів дезінформації та пропаганди, так і більш абстрактний / довгостроковий вимір, як приміром зневіра у ЗМК міжнародної громадськості. Таким чином і відповідь на названі виклики має бути різною [3].

Так, на думку І. В. Діордіца, в сучасних умовах зростає загроза використання проти інтересів України кібернетичних засобів як зсередини держави, так і з-за межами її кордонів. Також як загрози в сфері кіберне-

тичної безпеки можна виділити: кіберзлочинність, кібертероризм та кібершпигунство, кібервійна, а самі інформаційні інтервенції і можуть бути складовими перерахованих дій. Злочини із використанням сучасних інформаційно-телекомунікаційних технологій стають все звичнішою практикою в житті українських громадян. Найбільша увага злочинців зосереджена на спробах порушення роботи або несанкціонованого використання можливостей інформаційних систем державного, кредитно-банківського, комунального, оборонного, виробничого секторів [4].

Тому, так важливо врахувати положення рекомендації парламентських слухань на тему: «Реформи галузі інформаційно-комунікаційних технологій та розвиток інформаційного простору України» щодо реалізації сучасних завдань безпеки та оборони держави з широким залученням підприємств ІКТ-галузі, наукових установ, закладів освіти та громадських організацій, що забезпечують впровадження новітніх ІКТ, зокрема інформаційної безпеки та кібербезпеки; визнання на державному рівні міжнародних сертифікатів у сфері управління інформаційною безпекою, кібербезпекою та інформаційними технологіями; запровадження дієвих механізмів громадського контролю, унеможливлення зловживань та дотримання прав людини при перехопленні інформації силовими структурами [5].

Важливою тенденцією світового розвитку є зростання ролі гуманітарної безпеки, оскільки вона є складовою національної та міжнародної безпеки й охоплює інтелектуальну, освітньо-виховну, психічну, фізичну, моральну, репродуктивну, духовну, генетичну, майнову, міграційну та культурно-етнічну безпеки [6, с. 124]. Усі ці загрози сьогодні стали не лише предметом наукових дискусій, але і елементом нашого інформаційного простору. Так, наприклад, у грудні 2015 року проти українських компаній – постачальників електроенергії було скоєно низку кібератак, які були спрямовані на виведення підприємств з ладу. Як повідомляє Reuters, мова йде про Прикарпаттяобленерго та ще кілька компаній. «Хоча Прикарпаттяобленерго була єдиною українською компанією з постачання електроенергії, яка заявила про збої в роботі, подібні шкідливі програми були виявлені в мережах ще як мінімум двох інших підприємств», – розповів Роберт Ліповський, старший дослідник шкідливого програмного забезпечення компанії ESET, яка обслуговувала українські підприємства. «Вперше ми маємо доказ і можемо пов'язати шкідливу програму і конкретний збій у роботі системи», – підкреслив дослідник Trend Micro Кайл Вілойт. Відзначається також, що хакери отримали доступ до мереж і вста-

новили програму KillDisk, здатну видаляти і перезаписувати файли [7]. Даний факт свідчить про новий рівень інформаційних загроз, які в стані паралізувати великі території держави та завдати значеного збитку економіці. Відповідні дії хакерів потребують належного реагування зі сторони держави та служб безпеки відповідних корпорацій шляхом вдосконалення системи захисту програмного забезпечення щодо унеможливлення відповідних загроз.

Проте, факт існування цих загроз не ставить питання про доцільність чи недоцільність використання Інтернету. Так, на думку дослідників «Сьогодні Інтернет є розповсюдженою інформаційною інфраструктурою, початковий прообраз того, що часто називають Національною (Глобальною чи Галактичною) Інформаційною Інфраструктурою. Його історія складна і включає безліч аспектів – технологічних, організаційних та суспільних. Його вплив досягає не тільки технічних областей комп'ютерних комунікацій, але й масштабів всього суспільства, оскільки ми рухаємось у бік збільшення використання онлайн-інструментів для досягнення електронної комерції, збору інформації та суспільних дій [2].

Реалізація національних інтересів щодо забезпечення національної безпеки один з найважливіших напрямів цієї трансформації. Так, в тексті «Доктрини інформаційної безпеки України», яку було прийнято від 28 квітня 2014 року сказано, що за умов швидкого формування і розвитку інформаційного суспільства в Україні та глобального інформаційного простору, широкого використання інформаційно-комунікаційних технологій у всіх сферах життя особливого значення набувають проблеми інформаційної безпеки [8]. Проте, дана «Доктрина» далеко не дає відповіді на усі наявні виклики і загрози, які виникають при використанні мережі Інтернет.

Так, наприклад, під час проведення парламентських слухань на тему: «Реформи галузі інформаційно-комунікаційних технологій та розвиток інформаційного простору України» прозвучало ряд проблем, що пов'язані з формуванням та реалізацією ефективної державної політики, зокрема у сферах: розвитку інформаційного суспільства – не виконано план дій щодо реалізації Закону України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки», відсутній план дій щодо реалізації національної стратегії подальшого розвитку інформаційного суспільства в Україні; не подолано цифрову нерівність у доступі громадян України до електронних комунікацій та інформаційних ресурсів, повільно зростає рівень комп'ютерної грамотності населення; низький рівень впровадження та використання можливостей ІКТ у сферах освіти, науки, культури, охоро-

ни здоров'я, в агропромисловому комплексі та інших секторах економіки, відсутні відповідні галузеві та міжгалузеві програми; підтримка поглиблення демократичних процесів слабко координована та несистемна, зокрема щодо проведення виборів, голосувань, загальнонаціональних та місцевих референдумів, опитувань та консультацій, запровадження механізмів громадсько-державного партнерства, здійснення громадського контролю на засадах широкого використання ІКТ та мережі Інтернет [5].

Іншим не менш важливим питанням існування загроз в Інтернеті є питання використання дитячої порнографії, яке потребує вирішення на рівні світових співтовариств та міжнародно-правових актів. Проблематика вирішення цього питання на рівні міжнародної спільноти в основному полягає в тому, що не має прийнятих вікових стандартів до розуміння дитини та інших складових цього явища, таких як, що таке порнографії, межі розуміння в різних типах правових систем і культур, інше. Тому, так важливо є прийняття законодавчих актів щодо блокування та фільтрування незаконного контенту в Інтернеті, що стосується захисту прав дітей, персональних даних, боротьби з тероризмом .

Розповсюдженою формою порушення в Інтернетом є такі, що стосуються сфери інтелектуальної власності, особливо авторського права та суміжних прав. Однією із спроб протидії цьому явищу було прийняття Верховною Радою України 22 вересня 2016 року Закону України «Про державну підтримку кінематографії в Україні», проте Президент України наклав на нього вето. Загалом, ветоаний Закон України був спрямований не тільки на розвиток кіноіндустрії, але і на захист авторських прав на комп'ютерні програми, фонограми, аудіовізуальні та музичні твори, відеограми, фонограми, передачі (програми) організацій мовлення шляхом подачі takedown notice, а також блокування сайтів. В професійному середовищі з цього приводу існує ряд думок. Так, на думку патентного повіреного М. Ортинської , – «відкритим залишається також питання, чи готовий український ринок до такого блокування, адже окрім більш ефективного захисту авторських прав, український бізнес зможе отримати ще й новий вид тролів – інтернет-тролі, які намагатимуться блокувати доступ до тих чи інших сторінок відомих сайтів, а то і сайтів загалом. Поряд з інтернет-тролінгом може з'явитися і новий вид недобросовісної конкуренції – подача заяв щодо конкурентів, які нібито порушують авторські права» [9]. Відповідно ці ризики, що пов'язані із захистом об'єктів авторського права в мережі Інтернет будуть предметом уваги законодавців в напрямку вдосконалення ветоаного закону.

Інший аспект проблеми – це потреба створення сприятливих умов для ведення ІКТ-бізнесу, адже сьогодні існують обтяжливі процедури виходу на ринок телекомунікацій, серед яких, для учасників ринку існують проблеми «крім включення до реєстру операторів, провайдерів телекомунікацій, недостатньо врегульовані відносини для забезпечення економічної конкуренції на ринках деяких телекомунікаційних послуг, а саме: на законодавчому рівні не визначено засади проведення аналізу ринків телекомунікаційних послуг, перелік регуляторних зобов'язань для операторів, провайдерів телекомунікацій з істотною ринковою перевагою і повноваження національного регулятора щодо їх застосування; відсутні ефективні механізми нагляду (контролю) у сфері телекомунікацій, спрямовані на запобігання порушенням та зниження потенційно можливого тиску на суб'єкти господарювання, зменшення кількості перевірок таких суб'єктів; невиконання в повному обсязі Закону України «Про державну підтримку розвитку індустрії програмної продукції», тощо [5].

Окремо, ми зупинимось на питанні співвідношенні інформаційного та постінформаційного суспільства, як такого яке буде вищою фазою розвитку інформаційного суспільства. Так, Д. Золотухін стверджує, що у червні 2016 року на конференції Міністерства інформаційної політики України було проведено обговорення питань розбудови інформаційного і зародження постінформаційного суспільства. В Україні це був перший офіційний захід, організований державним органом, на якому обговорювалися його перспективи. Одним із напрямків обговорення було визнано, що «ті країни і уряди, які не підтримають «цивілізаційний вибір» високотехнологічного лоббі, через деякий час (який за теперішніх умов не буде надто тривалим) будуть змушені відмовитися від свого суверенітету. Оскільки державний апарат не зможе застосовувати інструменти примусу до інструментів розвитку інформаційного простору» [10].

Окремий аспект проблеми – це стрімкий розвиток штучного інтелекту, як одна із характеристик «четвертої індустріальної революції», який в перспективі може нести певну загрозу людству. Цікаво про це було описано в праці Юваля Ноя Харари «Sapiens: Краткая история человечества», що «штучний інтелект починає перевершувати людський, і хоча в майбутньому напевно з'являться нові професії, твердої впевненості, що людина впорається з ними краще, ніж комп'ютер, немає. «Нове покоління зіткнеться з наслідками цієї технологічної еволюції. Велика частина знань, які діти зараз отримують в школі, швидше за все, стане марною, коли їм буде 40–50. Якщо вони захочуть продовжувати працювати, їм доведеться

весь час заново пізнавати світ, відкривати в собі всі нові і нові можливості, реагувати на зміни все швидше і швидше» [11].

Термін «четверта індустріальна революція» виник завдяки відомому швейцарському економісту Клаусу Мартіну Швабу після його публікації в журналі *Foreign Affairs* (її ще називають сучасним «Капіталістичним маніфестом»). Четверту індустріальну революцію він пропонує називати цифровою, бо її особливою характеристикою є стирання відмінностей між фізичною, цифровою та біологічною сферами [12]. Проте, в результаті подібних змін постало ряд викликів, які потребують негайно реагування із врахуванням основних стандартів Ради Європи і практики Європейського Суду з прав людини, які мають стати в законотворчій роботі напрямком щодо реформування законодавства в аудіовізуальному секторі, у сфері електронних комунікацій, при реформуванні законодавства щодо захисту інтелектуальної власності онлайн, захисту приватності і персональних даних, з дотриманням стандартів свободи вираження поглядів як оффлайн, так і онлайн. Особливої актуальності заслуговує питання вдосконалення програмного забезпечення діяльності основних державних інституцій, організацій та підприємств. З метою подолання подібних негативних явищ потрібно, як відзначено в резолюції 7-го Українського Форуму з управління Інтернетом від 14 жовтня 2016 року, – впроваджувати програми з підвищення медіа-грамотності населення, професійних стандартів онлайн-журналістики, продовження реформ щодо прозорості власності, недопущення концентрації на медійному ринку і незалежності редакційної політики ЗМІ від впливу політично-фінансових олігархічних кіл [13].

Паралельно, усе вищевикладене свідчить про потребу прийняття нормативно-правових актів в яких був би передбачений механізм захисту інформаційних прав громадян від протиправних дій третіх осіб щодо інформації та обмеження її впливу на особу, в тому числі і в мережі Інтернет.

Сьогодні однозначно можна сказати, що ні держави, ні інші світові професійні інституції не можуть самостійно боротися в повній мірі із тими викликами, які постали у зв'язку із розширенням Інтернету. До них слід віднести наступні: виклики щодо кіберзлочинності, захист авторського права в мережі, поширення дитячої порнографії, хакерство в економічній та політичних сферах, що є свідченням потреби консолідації держав і громадянського суспільства в пошуку вирішення даних викликів та вироблення міжнародних стандартів в зазначеній сфері.

Література:

1. Проблеми інформаційного законодавства України в сфері створення, поширення та використання інформації та шляхи їх вирішення: аналітична записка. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1189/>.
2. Barry M. Leiner, Vinton G. Cerf, David D. Clark, Robert E. Kahn, Leonard Kleinrock, Daniel C. Lynch, Jon Postel, Larry G. Roberts, Stephen Wolff. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.internetsociety.org/sites/default/files/Brief_History_of_the_Internet.pdf.
3. Баровська А. Інформаційні виклики гібридної війни: контент, канали, механізми протидії: аналітична записка. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/public/File/2016_nauk_anal_rozrob/inform_vukluku.pdf.
4. Діордіца І. В. Інформаційні інтервенції як загроза кібернетичній безпеці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://goal-int.org/informacijni-intervencii-yak-zagroza-kibernetichnij-bezpecii/>.
5. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Реформи галузі інформаційно-комунікаційних технологій та розвиток інформаційного простору України» від 31.03.2016 № 1073-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1073-19>.
6. Новицкий Г. В. Проблемы обеспечения национальной безопасности в условиях глобализации / Г. В. Новицкий // Геополитика – безопасность – терроризм : сб. ст. ; под. ред. Е. А. Вертлиба, Л. М. Бонданца. – Бишкек : Изд-во Бийиктик, 2006. – С. 123–128.
7. Reuters дізналося подробиці кібератаки на українські об'єкти енергетики. // <http://nv.ua/ukr/ukraine/events/reuters-diznalasja-podrobitsi kiberataki-na-ukrajinski-ob-jekti-energetiki-89667.html>.
8. Доктрина інформаційної безпеки України від 28 квітня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://comin.kmu.gov.ua/control /uk/publish/article?art_id=113319&cat_id=61025.
9. Ортинська М. «Олдскульне» законодавство проти новітніх способів піратства і контрафакту, або чому захист прав інтелектуальної власності в мережі Інтернет неефективний. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ipstyle.ua/pdf/Lidery_Rynku_YG_2016.pdf.
10. Золотухін Д. Контрабанда постінформаційних підходів у інформаційне суспільство [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osint.academy/2016/06/23/postinformatsijne-suspilstvo-stsenarij-marvel-dlya-ukrayini/>.
11. Руденко А. Бесплезные люди будущего [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.jewish.ru/style/science/2016/06/news994334180.php>.

12. Пенцак Є. Четверта індустріальна революція і освіта / Є. Пенцак [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://innovations.com.ua/ua/articles/op-manage/19593/chetverta-industrialna-revoluciya-i-osvita>.
13. Український форум з управління Інтернетом [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://igf-ua.org/>.

С. Стасюк

*заступник Голови Господарського суду
міста Києва*

ВПЛИВ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС НА СУДОВУ ПРАКТИКУ

1. Історичний експурс.

Ще з 2007 року між Україною та Європейським союзом йшли переговори щодо умов підписання та самого підписання Україною Угоди про асоціацію. Укладання зазначеної Угоди, в першу чергу, необхідно було для започаткування внутрішніх реформ в Україні, як в сфері економіки, політики, так і в сфері юстиції. 21 березня 2014 року у Брюсселі підписано політичну частину Угоди Про асоціацію. 27 червня Президент України у Брюсселі підписав економічну частину Угоди Про асоціацію. 11 липня 2017 року Рада ЄС ухвалила остаточне рішення про укладення Угоди про асоціацію з Україною від імені Європейського Союзу.

2. Угода.

Однією з цілей асоціації є посилення співробітництва у сфері юстиції, свободи та безпеки з метою забезпечення верховенства права та поваги до прав людини і основоположних свобод.

Відповідно до статті 3 Угоди про асоціацію сторони визнають, що верховенство права, є головними принципами для посилення відносин між Сторонами.

В розділі III ст. 14 Угоди про асоціацію (Юстиція, свобода та безпека) наголошується, що в рамках співробітництва у сфері юстиції, свободи та безпеки Сторони надають особливого значення утвердженню верховенства права та укріпленню інституцій усіх рівнів у сфері управління загалом та правоохоронних і судових органів зокрема.

Співробітництво буде спрямоване, зокрема, на зміцнення судової влади, підвищення її ефективності, гарантування її незалежності та неупе-

редженості та боротьбу з корупцією. Співробітництво у сфері юстиції, свободи та безпеки буде відбуватися на основі принципу поваги до прав людини та основоположних свобод.

Статтею 24 Угоди про асоціацію сторони домовились надалі розвивати судове співробітництво у цивільних та кримінальних справах, повною мірою використовуючи відповідні міжнародні і двосторонні документи та ґрунтуючись на принципах юридичної визначеності і праві на справедливий суд.

До міжнародних документів в тому числі відноситься Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року.

Ще в 1997 році Верховною радою України прийнято Закон України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, та в лютому 2006 року прийнятий Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», який гарантував, що рішення Суду є обов'язковим для виконання Україною.

3. Рішення Європейського суду проти України (приклади).

Станом на сьогоднішній день до Європейського суду справ людини надійшло багато скарг проти України. Україна входить до десятки країн, проти якої подаються більшість скарг до Європейського суду.

Порушення прав та основоположних свобод людини у відповідності до статей Конвенції прямо пов'язано з відшкодуванням шкоди за рахунок Державного бюджету України на користь особи, права якої порушено на підставі рішення Європейського суду.

Наведемо на прикладі декілька справ, що свідчать про порушення прав та основоположних свобод людини національними органами України.

– У рішенні по справі Кривенький проти України від 16.02.2017 р. Європейський суд вказав про порушення ст. 1 Першого протоколу до Конвенції та призначив відшкодувати матеріальну та моральну шкоду у розмірі 10 тис. Євро та вказав, що позбавлення майна без компенсації його реальної вартості є порушенням такого балансу та покладає надмірний тягар на заявника.

– У рішенні по справі «Інтерсплав проти» України» від 9 січня 2007 року, ЄСПЛ визнав порушення статті 1 Першого протоколу, оскільки фактично постійні затримки відшкодування і компенсації (ПДВ) у поєднанні із відсутністю ефективних засобів запобігання або припинення такої адміністративної практики, так само як і стан невизначеності щодо часу

повернення коштів заявника, порушив «справедливий баланс» між вимогами публічного інтересу та захистом права на мирне володіння майном.

– У рішенні ЄСПЛ по справі «Україна-Тюмень» проти України» від 22 листопада 2007 року, заява 22603/02, є показовим прикладом того, що відповідаючи інтересам суспільства, певна дія, вчинювана органами влади, все одно може порушувати права особи через її непропорційність.

– У рішенні по справі «East/West Alliance Limited» проти України» від 23 січня 2014 року, заява № 19336/04 – ЄСПЛ визнав, що поведінка державних органів була свавільною та становила собою зловживання, наслідком чого було позбавлення підприємства заявника, його майна у порушення усіх гарантій статті 1 Першого протоколу.

4. Застосування українськими судами рішень Європейського суду проти України та рішень проти інших країн.

Досліджуючи рішення національних судів можна дійти висновку, що українські суди все частіше використовують рішення Європейського суду як джерело права. Така тенденція стосується не тільки рішень Європейського суду за заявами проти України, а і наявні посилання на рішення у справах проти Франції, Іспанії, Грузії та інших країн. Наприклад:

– Вінницький апеляційний адміністративний суд у ухвалі по справі № 725/296/16-а, посилався на рішення у справі «Жофр де ля Прадель проти Франції» (1992 рік/доступ до правосуддя/поновлення строку подачі апеляційної скарги).

– Верховний суд України в постанові від 18.06.2018 у справі № 822/843/17 посилався на рішення «Руїз Торіа проти Іспанії» від 09.12.1994, в якому Європейський суд з прав людини неодноразово наголошував, що відповідно до його усталеної практики, яка відображає принцип належного здійснення правосуддя, судові рішення мають в достатній мірі висвітлювати мотиви, на яких вони базуються. Межі такого обов'язку можуть різнитися залежно від природи рішення та мають оцінюватися у світлі обставин кожної справи.

– Верховний суд України в постанові від 21.02.2018 у справі № 367/1934/16-ц посилався на рішення «Донадзе проти Грузії» від 7 березня 2006 року, в якому зазначено про належне правосуддя, а саме у судових рішеннях у достатній мірі не викладено мотиви, на яких вони базуються, адже право може вважатися ефективним, тільки якщо зауваження сторін насправді «заслухані», тобто належним чином вивчені судом; орган влади зобов'язаний виправдати свої дії, навівши обґрунтування своїх рішень.

5. Проблематика застосування рішень ЄСПЛ:

– Правильність застосування рішень ЄСПЛ.

На даний період часу в законодавстві України багато прогалин. У зв'язку з необхідністю заповнити прогалини законодавства, українські суди починають застосовувати рішення Європейського суду з прав людини. Проте, наявне неправильне застосування рішень ЄСПЛ. А саме, національні суди «висмикують» висновки з тексту рішень ЄСПЛ та застосовують такі рішення не по основній суті власного рішення.

Наприклад, вирішення справ щодо права власності на майно потребує застосування ст. 1 Першого Протоколу Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Європейський суд з прав людини тлумачить поняття «майно», як майно, яке є в наявності, тобто воно існує. У разі втручання у право власності особи на майно, при вирішенні питань про майно необхідно дослідити дотримання принципу пропорційності. А саме, встановити на скільки інтереси суспільства в конкретному випадку є вищими над правом особи.

Зчасту замість того, що дослідити всі аспекти втручання у право особи на майно, національні суди все зводять до того, що висмикують з контексту рішення Європейського суду висновки та вставляють їх в текст свого рішення. Зазначене вбачається з рішень українських судів в яких є посилання на рішення ЄСПЛ у справі «Стретч проти Сполученого королівства» (повернення земельних ділянок у державну або комунальну власність); «Ізмаїлов проти Російської Федерації» (конфіскація майна).

– Стаємо на шлях системи прецедентного права.

Статтею 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», встановлено, що суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права.

На початку Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод трактувалася як засіб захисту фізичної особи. Проте, надалі рішення ЄСПЛ почали вливати і на господарське право.

У статті 30 Конвенції зазначено, що суд не може допустити при розгляді справи отримання результату, який буде несумісним з постановленим раніше рішенням суду.

Таким чином, судова практика є прецедентною.

Наразі, навіть Конституційний суд України в офіційних тлумаченнях Конституції та законів теж використовує рішення ЄСПЛ.

Таким чином, використовуючи рішення ЄСПЛ як джерело права, переходить на прецедентну систему права.

– Переклади рішень ЄСПЛ

В разі відсутності офіційного перекладу рішень ЄСПЛ, такі рішення перекладаються юристами «на коліні». Проте, для правильного перекладу рішень ЄСПЛ необхідно застосовувати автономне тлумачення конвенційних норм.

Так, наприклад, визначення «майно» в розумінні статті 1 Першого протоколу Конвенції має автономне значення.

Суть автономного значення терміну полягає в тому, що визначення будь-якого терміну національним законодавством не може обмежувати його суті, оскільки в розумінні Європейського суду визначення терміну може бути більш широким.

Європейський суд на прикладі рішення у справі «Джеймс та інші проти Сполученого Королівства» наводив власне трактування поняття «суспільний інтерес». Або у справі «Рисовський проти України» Європейський суд розкрив зазначення терміну «доброго врядування».

– Виконання рішень ЄСПЛ

Нажаль лише 10% винесених Судом рішень виконуються українською владою. За кількістю невиконаних рішень Україна посідає 4 місце серед усіх країн-членів Ради Європи.

Пропозиції:

1. Навчати користуватися ресурсом HUDOK (офіційний сайт Європейського суду з прав людини) або іншими офіційними ресурсами.
2. Навчати термінології (правильне тлумачення автономних термінів).
3. Виконувати рішення Європейського суду з прав людини.

Ю. О. Толстенко

к.ю.н., асистент кафедри міжнародного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ПРОБЛЕМА СМЕРТНОЇ КАРИ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

На сьогоднішній день можна спостерігати тенденцію до відміни смертної кари. Так, станом на 2018 р., за офіційними даними ООН, більш, ніж

160 держав з 193 держав-членів ООН або вже відмінили смертну кару, або не застосовували її взагалі [2]. Все більше держав зі всіх регіонів світу вже визнали, що смертна кара підриває людську гідність, а її відміна сприяє прогресивному розвитку прав людини.

За даними Міжнародної Амністії, у 2017 р. у світі було виконано принаймні 993 смертних вироки. Це на 4% менше, ніж у 2016 р. (1032 вироки) та на 39% менше, ніж у 2015 р. (1634 вироки). 2015 рік став «найкривавішим» з 1989 р. Більшість страт у 2017 р. було виконано у Китаї, Ірані, Саудівській Аравії, та Пакистані. Саме Китай вважається неформальним «лідером» серед держав, що стратили злочинців за 2017 р., але нажаль немає можливості отримати повні дані через те, що така інформація у державі належить до «державної таємниці» [2]. У Китаї до сих пір 46 правопорушень караються смертним вироком, у тому числі, ненасильницького характеру, що, в свою чергу, не відповідають критерію «найбільш тяжкі злочини», наприклад, за злочини, пов'язані з наркотиками та ін. [6].

З приводу випадків такої «таємничості» помічник Генерального Секретаря ООН з прав людини Ендрю Гілмур (Andrew Gilmour) заявляв, що у сфері, що стосується виконання страт, «існує забагато таємниць». Він наголошував на тому, що «хоча багато країн світу відмовляються від практики смертної кари в якості кримінального покарання, ті, що все ж таки її застосовують, «відчувають», що їм є що приховувати». А Генеральний секретар ООН Антоніу Гутерріш (António Guterres) назвав смертну кару «варварською практикою», що не має місця у XXI столітті [5]. З огляду на вищезазначене, актуальність обраної тематики не викликає сумнівів.

Застосування смертної кари підриває людську гідність. Слід наголосити на тому, що міжнародно-правовий мораторій на смертну кару сприяє повній реалізації та прогресивному розвитку прав людини в цілому. Об'єктивно можна сказати, що в більшості сама по собі смертна кара не виконує превентивної чи профілактичної функції у сфері боротьби зі злочинністю [12].

Слід наголосити, що засоби реалізації смертної кари є різноманітними. У ряді сучасних держав в якості форми реалізації смертної кари застосовують повішання, смертельну ін'єкцію, електричний стілець, відсікання голови та побиття камінням. Не можна погодитися з авторами, які наголошують на тому, що у порівнянні з історичними різновидами смертної кари (четвертування, колесування, зварювання у кип'ятку, розп'яття, спалення, поховання заживо, замурування, кидання до хижаків, розрізання на маленькі шматки, насадження на кіл та ін.) сучасні смертні кари є більш

«гуманними». Так, на думку Х. В. Дядюн, «сучасні форми є верхом гуманізму» [9]. Такий підхід в принципі «підриває» міжнародно-правовий захист прав людини в цілому.

Слід наголосити на тому, що на початку 60-х років було розпочато «рух за відміну» смертної кари на міжнародно-правовому рівні під час розробки Міжнародного пакту про громадянські та політичні права. З тих пір міжнародне право розвивалося в напрямку в цілому заборони смертної кари, а її застосування воно обмежило категорією «найтяжчих злочинів». Так, у ряді міжнародно-правових актів з прав людини, як універсальних, так і регіональних, регламентовано заборону смертної кари, або її обмеження; або зазначено, що міжнародне співтовариство заохочує її скасування. Так, наприклад, відповідно до ст. 1–2 Другого факультативного протоколу до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, спрямованого на відміну смертної кари 1989 р. (Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 44/128), «жодна особа, що знаходиться під юрисдикцією держави-учасниці Протоколу, не піддається смертній карі...кожна держава-учасниця вживає всіх необхідних заходів задля відміни смертної кари в рамках своєї юрисдикції» [8].

Конвенція про права дитини 1989 р. передбачає, що «держави-учасниці повинні забезпечувати, щоб смертна кара, не призначалася за злочини, вчинені особами, молодшими 18 років» [10]. Від держав, що не скасували смертну кару, міжнародне право прав людини «вимагає», як мінімум, повного дотримання чітких обмежень, передбачених ст. 6 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 р. Так, «у державах, що не скасували смертну кару, смертні вироки можуть прийматися лише за найтяжчі злочини відповідно до закону, що діяв на час вчинення злочину, і який не протирічить постановам даного Пакту та Конвенції про попередження злочину геноциду та покарання за нього» [11].

Отже, Пакт забороняє застосування смертної кари у таких випадках: (1) якщо не було здійснено справедливого судового розгляду; (2) якщо інші права, регламентовані Пактом було порушено; (3) якщо за злочин на момент його вчинення не було передбачено смертної кари; (4) особі, якій не виповнилося 18 років; (5) вагітним жінкам.

Як зазначалося вище, заборона на смертну кару за злочини, вчинені особами у віці до 18 років, передбачена у ст. 6 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (1966 р.), у ст. 37 Конвенції про права дитини (1989 р.) [10]. Іран, наприклад, до сьогоднішнього дня грубо порушує та ігнорує норми міжнародного права не тільки тим, що реалізує

смертну кару, а й тим, що її законодавством передбачено смертну кару щодо малолітніх злочинців, які не досягли 18-ти річного віку, наприклад, за вбивство, торгівлю наркотиками, збройні напади. Спочатку дітей поміщують у спеціальні корегувальні центри, в яких вони проживають до моменту досягнення 18-ти річного віку. До того ж, в Ірані притягують до відповідальності і дівчаток, що досягли 9-ти річного віку. Так, за даними Міжнародної Амністії, у 2017 р. принаймні 5 осіб, які вчинили злочин у віці до 18 р. було страчено [1].

Міжнародне право, окрім права на життя, регламентує також і права особи на справедливий судовий розгляд. Тож, невиконання відповідних процесуальних вимог може призвести до неправомірного виконання вироку щодо невинної людини. Трагічність таких помилок полягає у тому, що даний різновид покарання має незворотній характер, а смертний вирок, в свою чергу, не можна скасувати. В якості прикладів можна навести такі відомі «судові помилки», як повішання невинуватого Тімоті Еванса у 1949 р. (Великобританія), Махмуда Хусейна Маттана у 1952 р. (Сомалі), Дерека Бентлі у 1953 р. (Великобританія), вирок по справі чотирьох невинуватих по справі «Мацукаві» (Японія) та ін.

Слід сказати й про те, що держави з різних причин скасовують смертну кару. Так, наприклад, Іспанія відмовилась у 1995 р. від смертної кари і заявила: «Страга не повинна мати місце в пенітенціарній системах провідних цивілізованих суспільств...Що може більше порушити людську гідність, ніж смертна кара?» [3]. Аналогічним чином і Швейцарія заборонила смертну кару, при цьому зазначила, що «вона являє собою грубе порушення права та життя та гідність» [4, с. 14].

Верховний Суд Кенії заявив, що «обов'язковість смертного вироку є неконституційною». У своїй Постанові від 14 грудня 2017 р. Суд скасував ст. 204 Кримінального кодексу Кенії, що передбачала смертну кару за вбивство та збройне пограбування. В результаті це збереже життя принаймні близько 7 тис. осіб. Засуджені до смертної кари в Кенії Френсіс Каріоко Муруатту (Francis Karioko Mwangi) та Вілсон Тірімбу Мвангі (Wilson Thirumbu Mwangi) оскаржували вирок, аргументуючи його протиправність тим, що «передбачена у кримінальному законодавстві безальтернативна смертна кара порушує принцип незалежності судової влади та «нав'язує» суддям вирок, що попередньо встановлений законодавцем» [7].

Інститут смертної кари викликає інтерес не лише як юридичний факт, але й як ціннісне явище. Життя само по собі не є благом, що дарується людині державою, тому держава не має законного права віднімати це

життя. Таким чином, держава самовладно припиняє людське життя, привласнює собі право, що їй не належить. Одним із принципів міжнародного права є повага до прав та свобод людини, а найважливішим правом є право на життя. Право на життя регламентоване в багатьох міжнародно-правових актах, але не зважаючи на це, Міжнародна Амністія зафіксувала принаймні 993 виконаних смертних вироки у 23 країнах світу за 2017 р. Проблема залишається відкритою і міжнародне співтовариство повинно більш рішуче реагувати на таке грубе порушення міжнародного права, як застосування смертної кари.

Література:

1. Amnesty International. The Death penalty in 2017: facts and Figures (12 April 2018). [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2018/04/death-penalty-facts-and-figures-2017/>.
2. Death penalty. Excerpt from the UNDG Guidance Note on Human Rights for Resident Coordinators and UN Country Teams.–2017.–<https://undg.org/wp-content/uploads/2017/12/DEATH-PENALTY.pdf>.
3. Hood, Roger The Death Penalty: A Worldwide Perspective / Roger Hood. – Oxford University Press, 2002 – 316 p.
4. Schabas, William The Abolition of the Death Penalty in International Law Cambridge University Press.–2002–459 p.
5. Senior U. N. Official Assails Death-Penalty Secrecy As Obstruction of Human Rights / Death penalty Information center. [Електронний ресурс].–<https://deathpenaltyinfo.org/news/past/35/2017>.
6. Sina, публикация Центрального комитета Коммунистического союза молодежи: There will be zero tolerance for violence against hospital staff («Жёсткий ответ на насилие в отношении сотрудников больницы»), 7 октября 2016. [Електронний ресурс].–Режим доступу до ресурсу: <http://news.sina.com.cn/c/nd/2016-10-07/doc-ifxwrhpm2495664.shtml>.
7. Supreme Court of Kenya Declares Nation's Mandatory Death Sentences Unconstitutional / Death penalty Information center. [Електронний ресурс].–<https://deathpenaltyinfo.org/news/past/35/2017>.
8. Второй Факультативный протокол к Международному пакту о гражданских и политических правах, направленный на отмену смертной казни (Принят резолюцией 44/128 Генеральной Ассамблеей от 15 декабря 1989 г.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.un.org/tu/documents/decl_conv/conventions/deathpro.shtml.
9. Дядюн К. В. Смертная казнь: плюсы и минусы в современном обществе / К. В. Дядюн // Universum: Экономика и юриспруденция : электрон. на-

учн. журн.–2015.–№ 7(18). [Електронний ресурс].–Режим доступу до ресурсу: <http://7universum.com/ru/economy/archive/item/2314> (дата обращения: 24.04.2018).

10. Конвенція ООН про права дитини від 1989 р. [Електронний ресурс].–Режим доступу до ресурсу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
11. Международный пакт о гражданских и политических правах (Принят резолюцией 2200 А (XII) Генеральной Ассамблеи от 16 декабря 1966 г.). –[Електронний ресурс].–Режим доступу до ресурсу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactpol.shtml.
12. Резолюция ГА ООН от 26.02.2008 (A/RES/62/149) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.un.org/french/documents/view_doc.asp?symbol=A/RES/62/149&TYPE=&referer=http://www.un.org/fr/documents/&Lang=R.

В. О. Целуйко

*к.п.н., доцент кафедри політології
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна*

ВИЗОВИ ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ ОБОРОНИ ТА СТВОРЕННЯ ЖИТТЕЗДАТНИХ РЕЗЕРВНИХ ФОРМУВАНЬ ПІД ЧАС ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

З 2014 р. гібридна агресія проти України з боку Російської Федерації перейшла в активну гарячу фазу. Окупація Криму та початок бойових дій на Донбасі рельєфно підкреслили всі проблеми, які накопичилися в силових структурах України, і у Збройних Силах у першу чергу, за роки незалежності. Застаріла та небоєздатна зброя та військова техніка, низький середній професійний рівень армії, недостатня мотивація частини військовослужбовців та багато інших проблем зразу стали вкрай важливими. Українське військо в 2014 році нагадувало напіврозложеною маленьку «Робітничо-селянську Червону армію» (РСЧА). І Україні дуже пощастило, що зіткнулося вона лише з обмеженою прямою агресією великої «РСЧА», дещо краще оснащеної та організованої, але з багатьма тими ж вадами, що й у Збройних Силах України. Саме обмеженість російської агресії, її ставка на гібридний формат надала Україні необхідний час на якісні та кількісні реформи свого сектору безпеки. У тому числі й на розшування

численності ЗСУ за рахунок мобілізації, яку вже багато хто з прихильників контрактної армії вважав анахронізмом.

За минулі чотири роки Збройні Сили та інші силові структури України зазнали істотних змін, покращився рівень підготовки особового складу, армія почала отримувати нове та модернізоване озброєння в більших масштабах, розробляються нові зразки зброї та військової техніки, покращилось матеріальне забезпечення особового складу, збільшилась чисельність ЗСУ та був накопичений Оперативний резерв першої черги за рахунок демобілізації військовослужбовців 6 хвиль мобілізації. Але, не зважаючи на суттєві позитивні зміни, ЗСУ порівняно з ЗС РФ відстають як технічно, так і кількісно. Тому для України розбудова життєздатної системи резерву Збройних Сил – є вкрай важлива на випадок повномасштабної російської агресії та як фактор її стримування. Дійсно, здатність держави в короткий термін значно збільшити чисельність Збройних Сил – є серйозним аргументом для планувальників супротивника, особливо коли їм потрібна швидка перемога без великих втрат особового складу власних Збройних Сил.

Важливим кроком на шляху розбудови ефективного резерву Збройних Сил стало формування Оперативного резерву першої черги (ОР-1) з військовослужбовців, які були демобілізовані з лав ЗСУ протягом останніх років. На 2018 р. ОР-1 нараховував близько 140 тис. осіб [1, с. 86]. За рахунок Оперативного резерву першої черги є можливість доукомплектувати частини ЗСУ до повного штату, та розвернути певну кількість кадрованих резервних формувань. Тому резервісти ОР-1 приписані до конкретних частин ЗСУ, у тому числі тих де вони проходили службу. Оперативний резерв першої черги за кількісними показниками здатен вирішити завдання доукомплектації ЗСУ та інших силових структур (НГУ, ДПСУ) до штатів воєнного часу. Його якісні показники будуть безпосередньо залежати від інтенсивності та якості військових зборів для бійців ОР-1 для підтримання їх навичок та набуття нових з урахуванням розвитку військового мистецтва та технічного переоснащення Українського війська.

Іншим компонентом Військового резерву України став Оперативний резерв другої черги (ОР-2). Можна сказати, що свою історію він веде від формувань Територіальної оборони (ТРО), наказ про створення яких з'явився в 2014р. на тлі відкритої російської агресії з застосуванням регулярних частин російської армії під Іловайськом та інших районах Донбасу. До цих формувань відносили: роти охорони військових комісаріатів, загони оборони та пізніше стрілецькі батальйони.

Згідно Статті 18 Закону України «Про оборону України»:

«Територіальна оборона України є системою загальнодержавних воєнних і спеціальних заходів, що здійснюються в особливий період із завданнями: охорони та захисту державного кордону; забезпечення умов для надійного функціонування органів державної влади, органів військового управління, стратегічного (оперативного) розгортання військ (сил); охорони та оборони важливих об'єктів і комунікацій; боротьби з диверсійно-розвідувальними силами, іншими озброєними формуваннями агресора та антидержавними незаконно утвореними озброєними формуваннями; підтримання правового режиму воєнного стану.

Територіальну оборону на всій території України організовує Генеральний штаб Збройних Сил України, на території Автономної Республіки Крим, областей, у містах Києві та Севастополі – відповідно Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації в межах своїх повноважень» [2].

Логіка створення формувань ТРО була наступна. Обмежена чисельність Збройних Сил та Національної Гвардії навіть після декількох хвиль часткової мобілізації, не дозволяла ефективно вести бойові дії на Донбасі, прикривати кордон з РФ та адміністративний кордон з Республікою Крим, захищати важливі державні, народно-господарські та інфраструктурні об'єкти. Збільшення чисельності регулярних формувань за рахунок набору додаткових контрактників або чергових хвиль мобілізації вимагало значних додаткових фінансових коштів та непопулярних у суспільстві дій.

Тому було вирішено, що у разі виникнення потреби функції по охороні важливих об'єктів та контролю над запіллям можна покласти на формування територіальної оборони, які б розгорталися лише тоді коли вони потрібні і на той період, коли вони потрібні. Тобто, щоб у разі потреби кожна область, кожен район мали б під рукою значні сили для охорони об'єктів, патрулювання місцевості, охорони комунікацій, служби на блокпостах, боротьби з диверсійними групами супротивника та бойовиками незаконних збройних формувань, а у разі окупації своєї території переходити до ведення партизанських дій (останнє завдання згодом було знято). Тобто, такі формування повинні були стати дієвим помічником саме проти гібридної війни проти проросійських НВФ та «іхтамнетов». На практиці це означало, що при кожному військкоматі повинна була створена рота охорони, кожна область сформувати у разі потреби стрілецький батальйон, а у кожному районі області та міста – від 2 до 5 за-

гонів оборони (формування по чисельності між ротою та батальйоном). Саме останні мали стати найбільш чисельним компонентом в цій системі. Так лише у Харківській області по першим оптимістичним планам вони мали налічувати майже 20 тис. вояків у разі розгортання всіх загонів.

Дуже швидко ці плани розбилися об реальність. По-перше, для цих формувань не вистачало живих людей. До загонів та рот мали залучати придатних до військової служби. Запас придатних до військової служби військовозобов'язаних, яких можна було найняти за контрактом або мобілізувати був обмежений. А з урахуванням різного рівня мотивації серед цієї категорії громадян держава могла розраховувати лише на частину цього запасу, бо інша частина всіма правдами і неправдами намагалася уникнути військової служби. Так як багатьох більш-менш відповідальних громадян держава вже залучила до військової служби за контрактом та під час шости хвиль мобілізації, то загони оборони почали наповнювати «мертвими душами» – військовозобов'язаними яких військкомати не знайшли. При цьому масштаби цього явища були такі значні, що формування ТРО стали називати УПА – «Українська паперова армія».

Разом з тим, значна частина громадян України відносилась до категорії обмежено придатних до військової служби і ці людські резерви можна було залучити на користь українському війську. Більш того, частина громадян цієї категорії добровільно намагалася бути корисною державі у військовій сфері й бажала записатися до загонів оборони та рот охорони. Але для цього не було юридичних підстав. Не змінилася й ситуація зі створення Оперативного резерву другої черги (ОР-2), на який було покладено комплектування формувань територіальної оборони. Придатних до військової служби громадян для нього не вистачало і вони залишалися «мертвими душами», а обмежено придатних до ОР-2 записати не могли. Лише якщо б вони на медичній комісії подали хибну інформацію про стан свого здоров'я тобто пішли на свідомий обман.

Іншою проблемою стало військове навчання тих живих людей, які були у складі формувань ТРО. Так як відповідальними за ці формування були військкомати, які не мали ні учбової бази, ні інструкторів для цього, то в багатьох загонах навчання велося лише на папері або випадковими людьми, які називали себе «інструкторами» і на яких військкомати з радістю скинули завдання підготовки цих військовозобов'язаних. Таке недбале відношення до патріотично налаштованих та вмотивованих кадрів ТРО протягом кількох років призвело до розчарування значної їх частини в самій системі державної ТРО. Це сприяло або повному відходу від теми

захисту Батьківщини, або отриманню військових навичок цими громадянами в межах різноманітних військово-патріотичних ГО («Український Легіон», «Національний корпус» та багато інших).

Радикально ситуація змінилась в 2018р., коли від старої системи паперових загонів оборони держава відмовилася, та перейшла на систему окремих бригад ТРО, по одній на кожен область та місто Київ. Протягом року були проведені десятиденні збори 119-ї (Чернігівська область), 113-ї (Харківська) та 124-ї (Херсонська) бригад ТРО до яких були залучені не лише придатні до військової служби, а й обмежено придатні. Для цього були прийняті відповідні юридичні зміни.

Перехід на бригадну структуру ТРО безумовно крок у правильному напрямку. По-перше, чисельність ТРО порівняно з загонами суттєво зменшилась та наблизилась від абстракції до реальності. По-друге, залучення до бригад ТРО обмежено придатних до військової служби громадян значно збільшило соціальну базу ТРО. По-третє, структура та озброєння бригад значно потужніше, ніж у купі слабко озброєних загонів.

Але, не зважаючи на те, що вектор розвитку формувань ТРО був скоорегований у правильному напрямку, на його шляху залишилось ще багато проблем. Залучення до бригад ТРО обмежено придатних призвело до того, що до бригади попали громадяни або старшої вікової категорії, або ті хто зовсім не мав відношення до війська. Тому знання та навички значної частини особового складу, у тому числі й командних, знаходились на близько нульовому рівні.

У кращу сторону від основної маси відрізнялись колишні військовослужбовці ЗСУ, особливо з досвідом участі в АТО, старі кадри загонів ТРО при військоматах та члени військово-патріотичних ГО, які на зборах формували організаційні ядра підрозділів ТРО, навколо яких гуртувалися призовані на збори. Ці організаційні ядра, займали командні та інструкторські посади в бригадах, та передавали набуті раніше знання та навички масам та були наріжним каменем підтримання дисципліни під час проведення зборів. Так на зборах 113-ї Харківської бригади ТРО найбільш численний контингент виставили Харківський відокремлений підрозділ ГО «Український Легіон», бійці Дергачівської та Зміївської рот охорони військоматів та загону Шевченківського РВК м. Харків, яким разом з іншими старими кадрами ТРО вдалося успішно підтримувати дисципліну в підрозділах бригади та проводити заняття з особовим складом.

У зв'язку з тим, що з фінансових міркувань збори бригад у повному складі не можуть бути частими, то на них неможливо навчити особовий

склад, тому при розвитку нової системи ТРО варто акцентувати увагу на професійній підготовці організаційних ядр батальйонів та окремих рот бригад, тобто на підготовці командних кадрів та спеціалістів. Інструментом для цього є служба в резерві ЗСУ за контрактом. Підписання такого контракту дозволяє державі закріпити резервіста за конкретною посадою у конкретному підрозділі та проводити їх навчання не тільки на загальних зборах, а й на зборах резервістів. Права та обов'язки резервістів регламентуються Указом Президента України «Про Положення про проходження громадянами України служби у військовому резерві Збройних Сил України» [3].

Ще одним напрямком підвищення якості та інтенсивності підготовки особового складу бригад ТРО є залучення до цього процесу військово-патріотичних ГО, які мають можливість у зручний для громадян час (після роботи, вихідні дні) проводити відповідну підготовку як для тих, хто підписав контракт резервіста, так і для тих, хто з різних причин цього не зробив, але приймав участь у зборах бригади та має бажання отримувати військові знання та навички. При цьому державі треба дуже прискіпливо обирати собі партнерів в цій сфері, тому що частина вітчизняних «військово-патріотичних» ГО відіграють роль міліції якоїсь політичної сили, приватною армією або навіть знаходяться на утримання країни-агресора. Тому Генеральний Штаб та Командування Сухопутних Військ обережно обирає собі партнерів серед ГО і це, безумовно, виправданий крок.

Таким чином, система військового резерву та формувань Територіальної оборони в Україні зараз проходить складний шлях становлення та розвитку. Цей шлях не позбавлений хибних кроків, неоптимальних рішень і головне повільності процесів, що неприйнятно для країни, яка зіткнулась з агресією потужного ворога, але загальний вектор можна вважати правильним. При сталому та якісному розвитку Україна може протягом пари років отримати додатково до регулярних та резервних бригад ЗСУ ще 25 бригад ТРО, які здатні покращити охорону запілля та території України від збройних акцій формувань гібридної війни, а у разі крайньої потреби підтримати ЗСУ й проти регулярної російської армії.

Література:

1. Біла книга 2017. Збройні Сили України / Міністерство оборони України – Київ, 2018–152 с.
2. Закон України «Про оборону України» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12>

3. Указ Президента України «Про Положення про проходження громадянами України служби у військовому резерві Збройних Сил України» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/618/2012#n270>

О. Б. Червякова

к.ю.н., доцент кафедри адміністративного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Ю. В. Мех

к.ю.н., доцент кафедри адміністративного права та адміністративної діяльності Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

**УДОСКОНАЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ОСОБИ
ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ РЕГЛАМЕНТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО
ПАРЛАМЕНТУ І РАДИ (ЄС) 2016/679 «ПРО ЗАХИСТ
ФІЗИЧНИХ ОСІБ У ЗВ'ЯЗКУ З ОПРАЦЮВАННЯМ
ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ І ПРО ВІЛЬНИЙ РУХ ТАКИХ
ДАНИХ»**

Складником інформаційної безпеки особи є її право на захист від втручання у приватне життя під час опрацювання персональних даних. Як фундаментальне право особи, воно передбачає дотримання права на захист персональних даних в умовах стрімкого технологічного розвитку та глобалізації процесів, які відбуваються в усьому світі. Адже сучасні технології дозволяють як приватним, так і публічним суб'єктам збирати та користуватися персональними даними у великих масштабах з метою реалізації своєї діяльності. З іншого боку, ступінь соціалізації особи в суспільстві обмовлює її потребу у розкритті своїх даних, що тягне необхідність забезпечення високого рівня захисту персональних даних від несанкціонованого доступу та створення відповідних правових й організаційних механізмів.

Захист персональних даних пов'язаний із захистом інформації, яка стосується фізичних осіб (інформації про особу) і в узагальненому вигляді складається з таких понять : «захист даних» («data protection»), «конфіденційність» («data privacy») та «безпека даних» («data security»).

До недавнього часу, виходячи із проголошеного за радянських часів постулату : «у нас немає нічого приватного, усе є публічним» в Україні нехтували правом особи на інформаційну закритість, як складник її приватності. Між тим, починаючи ще з 70-х – 80-х років ХХ ст. в документах РС активно використовувався термін «право на захист персональних даних». Зокрема, йдеться про Конвенцію № 108 про захист особи у зв'язку з автоматизованою обробкою інформації (1981 р.), 15 директив та рекомендацій у сфері захисту таких даних, у тому числі у приватному (1973 р.) та державному (1974 р.) секторах, даних, які використовуються з медичною метою (1981 р.), у наукових дослідженнях та статистиці (1983 р.), прямому маркетингу (1985 р.), соціальному забезпеченні (1986 р.), правоохоронній сфері (1987 р.), даних у сфері зайнятості (1981 р.), платежів (1990 р.) та ін. Декілька нормативних актів та рекомендацій у аналізованій сфері було прийнято також ЄС (наприклад, Директива 95/46/ЄС) та іншими європейськими інституціями.

Визнання та Ратифікація Україною у 2010 р. Конвенції № 108 та додаткового протоколу до неї поклали на нашу державу зобов'язання адаптувати національне законодавство (точніше, прийняти), яке б відображало європейські стандарти у сфері забезпечення прав особи на захист персональних даних. Першою «ластівкою» комплексного підходу до регулювання суспільних відносин в цій царині стали Закони «Про інформацію» та «Про захист персональних даних», які заклали підвалини реалізації в Україні права на приватність. Зокрема, наголошувалося, що відмінною рисою персональних даних є те, що доступ до них можливий виключно за згодою їх носія або у випадках, визначених законом, на вимогу інших осіб. В останніх йдеться про необхідність дотримання балансу між приватним (право на недоторканість приватного життя) та публічним (вимушеним втручанням у нього) інтересом. Для забезпечення прав суб'єктів персональних даних на невтручання у приватне життя велике значення має форма акумулювання таких даних та їх впорядкування в електронній або у паперовій (картотеки) формі, так звана база персональних даних. Її володілець (контролер файла) має визначити мету обробки персональних даних, їхній склад та процедуру обробки, якщо інше не встановлено законом. Одночасно на володільців баз персональних даних покладається обов'язок їх захисту від несанкціонованого доступу, втрати або знищення. Забезпечення прав носіїв персональних даних, з одного боку, та володільців таких даних, з іншого, покладається на органи контролю в цій сфері, які мають бути створені у державах-учасниках Конвенції. Для України

вирішення такого завдання було вкрай актуальним, оскільки йшлося про побудову системи незалежних контролюючих органів в цій сфері зі спеціальним статусом. Такі спроби були здійснені у первинній редакції Закону «Про захист персональних даних», й уповноваженим органом контролю визначено Державну службу України з питань захисту персональних даних(далі – ДСЗЗПД). Її діяльність спрямовувалась та координувалася Кабінетом Міністрів України через Міністерство юстиції. На новостворену державну службу покладалися повноваження щодо надання адміністративних послуг із реєстрації усіх баз персональних даних та ведення відповідного Державного реєстру, виявлення та усунення порушень закону шляхом внесення обов’язкових для виконання приписів, а також складати протоколи про адміністративні правопорушення. За порівняльно невеликий період часу до Державного реєстру було внесено понад 41,3 тис. баз персональних даних, і їх кількість постійно збільшувалася. Втім майже через три роки ДСЗЗПД було ліквідовано. У теперішній час контроль за дотриманням законодавства про захист персональних даних покладено на Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (омбудсмена) та його представництва на місцях. Через велике навантаження іншими справами, служба Уповноваженого реєструє лише володільців баз так званих чутливих персональних даних, діяльність інших численних суб’єктів в цій сфері залишається поза увагою омбудсмена. Вочевидь, такий підхід ускладнює (а інколи й робить неможливою) реалізацію громадянами права на захист персональних даних. Особливо це стосується таких прав, як право знати про місцезнаходження бази, яка містить його дані, її призначення та найменування; отримувати інформацію про умови надання доступу до персональних даних, зокрема, третім особам тощо. Між тим збирання персональних даних та їх подальша обробка різноманітними суб’єктами господарювання під час заповнення громадянами анкет учасників безпрограшних конкурсів, прямого або опосередкованого маркетингу тощо, суттєво порушує інформаційні права громадян. Вони дають згоду на обробку власних персональних даних, наприклад, «з метою реалізації статутної господарської діяльності» (про яку вони не мають жодного уявлення), «досягнення встановленої мети у сфері проведення маркетингових досліджень», «проведення рекламних акцій, здійснення продажу товарів», «на обробку будь-якими способами своїх персональних даних та передачу їх третім особам, у тому числі й транскордонну» (кому, з якою метою?) тощо. Громадяни навіть погоджуються на «передачу своїх персональних даних безстроково», а володільць бази звільняє сам себе

від обов'язку направляти носію персональних даних інформацію «про мету збирання та обробки інформації, про третіх осіб тощо». Ці та інші цілі сформульовані вкрай неконкретно, а обов'язки володільців баз даних – некоректно, що робить проблематичним можливість усвідомлення суб'єктом персональних даних згоди на обробку інформації, яка його ідентифікує, та реалізацію своїх прав у цій сфері. До того ж через відсутність у Законі чіткого механізму захисту персональних даних, відповідні звернення громадян до володільців баз персональних даних мають розглядатися у терміни, визначені Законом «Про звернення громадян».

Слід зазначити, що з часу прийняття та набуття у травні п.р.чинності Регламентом Європейського Парламенту і Ради ЄС 2016/679, Україна доволі мляво реагувала на необхідність приведення національного законодавства в цій царині до європейських стандартів. З цього приводу відповідні концепції та плани правових, організаційних, економічних та інших заходів Урядом не приймалися. Між тим, як наголошується в Регламенті, він покликаний забезпечити ще більшу гармонізацію застосування законодавства про захист персональних даних країн-членів ЄС та усунення перешкод для потоків персональних даних у межах ЄС, створити однаковий рівень захисту прав і свобод фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням таких даних. Перш за все йдеться про створення та подальше удосконалення системи контрольно-наглядових органів в цій сфері, зведення до мінімуму обсягів даних, які збираються та накопичуються, коло осіб, які мають доступ до даних, тривалість зберігання даних тощо, що має бути визначено виключно законом.

В цьому аспекті Регламентом інформаційна безпека особи розглядається як захист її персональних даних від несанкціонованого доступу, від їх викрадення тощо. В якості новел, запроваджених Регламентом 2016/679, слід звернути увагу на необхідність прийняття в країнах ЄС законів про обов'язкове повідомлення про виявлені порушення захисту персональних даних; обов'язок документувати діяльність щодо обробки персональних даних, а також здійснювати заходи щодо перевірки відповідності діяльності суб'єктів вимогам законодавства про захист персональних даних. Положення Регламенту мають безпосередній вплив на юридичних осіб, діяльність яких пов'язана із збиранням та обробкою персональних даних, й суттєво оновлюють нормативні дані ЄС з 1995 р. Не можна, нарешті не звернути увагу на введення значних сумм штрафів для юридичних осіб у зв'язку із порушеннями законодавства власниками персональних даних та іншими особами, до 10 та до 20 млн.євро. Для

розв'язання можливих конфліктних ситуацій у цій сфері передбачено запровадження створення системи відповідних органів та заходи щодо удосконалення їх діяльності.

В підсумку зазначимо, що для України важливим є гармонізація вітчизняного законодавства у сфері захисту персональних даних та запровадження європейських стандартів у цій царині з огляду на подальше співробітництво з ЄС. Тому на часі є вжиття адекватних заходів з тим, щоб в нашій державі запрацювали вимоги Регламенту Європейського Парламенту і Ради ЄС 2016/679 про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і вільний рух таких даних.

В. І. Чуснко

*аспірант кафедри міжнародного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТАТУСУ БІЖЕНЦІВ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

На сучасному етапі функціонування держав проблема біженців є однією з найбільш актуальних. До регіонів, тісно пов'язаних з міжнародною міграцією, належить Європа, в якій на сьогодні проживає або тимчасово перебуває п'ята частина всього мігруючого населення планети [1, с. 12]. Серцевиною міжнародних міграційних процесів є Європейський Союз що об'єднує держави, в яких створені безпечні і привабливі умови для проживання та розвитку. У зв'язку з цим держави-члени ЄС стали місцем потужного притягання мігрантів із усього світу.

Останніми роками проблема зовнішньої міграції залишається однією з найбільш гострих для Європейського Союзу. У 2015 р. вона досягла свого апогею, коли понад 1 мільйон осіб із охоплених війнами та політичними катаклізмами країн Африки і Близького Сходу намагався потрапити на територію європейських держав у пошуках притулку. З огляду на масштаби, динаміку та негативні наслідки таке явище отримало назву «європейська міграційна криза», що стала безпрецедентною з часів Другої світової війни та продемонструвала неготовність ЄС ефективно впоратися з таким викликом. Хоча упродовж останніх років, за даними Євростату [2], спостерігається поступове зменшення потоку осіб, що претендують

на захист в ЄС, кількість заяв про надання статусу біженців все ще залишається значною, як і кількість осіб, що отримали такий статус.

Міграційна політика, права біженців і пов'язані з ними правові механізми традиційно викликають підвищений інтерес в академічному середовищі. У науці міжнародного права варто відзначити роботи М. В. Буроменського, Ю. Ф. Гаврушко, О. А. Гончаренко, О. Г. Козинець, В. І. Муравйова, С. В. Науменко, О. О. Поєдинок, Ю. І. Римаренка, В. М. Шешенка, О. Я. Трагнюк, А. Л. Чернявського, І. В. Яковюка. Значна частина досліджень зосереджена на окремих аспектах цієї проблематики в рамках ЄС: простір свободи, безпеки та юстиції (З. М. Макаруха), шенгенське *acquis* (Н. Б. Мушак), свобода руху осіб в Європейському Союзі (О. М. Поліванова), трудова міграція (О. В. Київцев, О. Е. Михайлової, А. М. Терещенкова, Н. В. Філіпова), міжнародно-правові механізми протидії нелегальної міграції в ЄС (Сєрова І. І).

У зарубіжній науці актуальні питання, пов'язані з правовим статусом біженців на універсальному та регіональному рівні, розглядали науковці пострадянського простору: Н. М. Анісімова, Л. А. Васильєва, Л. М. Ентін, Д. В. Іванов, А. М. Ібрагімов, С. Ю. Кашкін, В. А. Лянной, Н. С. Новікова, А. Р. Ходжиєв, А. О. Четверіков, О. І. Шумакова та ін.; а також представники європейської та американської доктрини: Л. Барнетт, П. Бонді, К. Босвелл, Е. Гілд, Г. С. Гудвін-Гілл, С. Карц, Т. Костакопулу, С. Пірс, М. Су та ін.

Разом із тим спеціальних досліджень правового статусу біженців у праві ЄС є порівняно мало. В українській науці міжнародного права можна виділити лише роботу М. М. Сірант, що була виконана у 2008 р. [3]. З набранням чинності Лісабонського договору у 2009 р. відбулася суттєва модернізація правопорядку ЄС у бік посилення співпраці держав-членів у рамках простору свободи, безпеки та правосуддя. Упродовж останнього десятиліття увалено низку важливих нормативних актів та представлено нові стратегії, спрямовані на подолання європейської міграційної кризи та створення єдиних правових стандартів прав біженців, що мають гарантуватися в усіх державах-членах. Таким чином, визначена проблематика щодо правового статусу біженців в Європейському Союзі є недостатньо вивченою у вітчизняній науці та потребує комплексного дослідження. Актуальність теми зумовлена також проголошеним стратегічним курсом нашої держави щодо вступу до ЄС та виконання зобов'язань за Угодою про асоціацію 2014 р., зокрема щодо співробітництва у сфері міграції, притулку та управління кордонами (ст. 16).

Вивчення історичних засад правового регулювання статусу біженців в ЄС дозволяє виділити шість основних історичних етапів, упродовж яких були розроблені і закріплені норми, що визначили специфіку правового статусу біженців у ЄС:

I етап (1951–1985 рр.) – формування правових засад статусу біженця в держав-членах Європейських Співтовариств на основі Женевської конвенції 1951 р.;

II етап (1985–1992 рр.) – започаткування міждержавного співробітництва держав-членів у сфері притулку за межами Європейських Співтовариств у зв'язку з скасуванням перевірок на внутрішніх кордонах і боротьбою з нелегальною міграцією та наближення їх національного законодавства на основі Шенгенської та Дублінської конвенції;

III етап (1992–1999 рр.) – регламентація статусу біженців у рамках Європейського Союзу на основі Маастрихтського договору та норм «м'якого права» ЄС без використання механізмів наднаціонального регулювання;

IV етап (1999–2009 рр.) – перехід від міждержавного до наднаціонального регулювання статусу біженців у ЄС за Амстердамським договором із посиленням акценту на забезпеченні поваги до їхніх прав у контексті проголошених загальноєвропейських цінностей та запровадження єдиних мінімальних правових стандартів;

V етап (2009–2015 рр.) – модернізація правового регулювання статусу біженців на основі Лісабонського договору із переходом до більш високих стандартів забезпечення їхніх прав на рівні ЄС;

VI етап (2015 р. – наш час) – пошук ефективної моделі уніфікованого правового регулювання статусу біженців в умовах «європейської міграційної кризи».

Еволюція правового регулювання статусу біженців в ЄС свідчить про поступове розширення компетенції ЄС щодо регулювання статусу біженців та, відповідно, звуження сфери компетенції держав-членів.

На сучасному етапі правова регламентація статусу біженців в ЄС є доволі складною. Вона охоплює три рівні правового регулювання: міжнародний, наднаціональний (рівень ЄС) та національний (рівень держав-членів). Взаємозв'язок між вказаними рівнями зумовлює складність правової регламентації статусу біженців у Європейському Союзі.

Міжнародний рівень є основоположним у концепції статусу біженців у ЄС. Його юридичною основою є універсальні норми міжнародного права, що містяться у Женевській конвенції від 28.07.1951 р.(далі – ЖК

1951 р.) та Протоколі від 31.01.1967 р. про статус біженців. Вони визначили фундаментальні засади Спільної європейської системи притулку у межах правопорядку Європейського Союзу, а також стали засобом гармонізації національного права держав-членів ЄС. Хоча ЄС формально не є стороною ЖК 1951 р., а її учасницями є держави-члени, ця Конвенція, як зазначив у своєму висновку Генеральний адвокат Суду Правосуддя у справі С-638/16 «Х та Х проти Бельгії» від 07.02.2017 р. [4], є «критерієм тлумачення права ЄС з питань в'їзду, перебування і надання притулку», а також «критерієм законності у діяльності держав-членів із реалізації права на притулок».

Засадничий характер ЖК 1951 р. підкреслюється ст. 78 Договору про функціонування ЄС 1957 р. (далі – ДФЄС), відповідно до якої «Союз розвиває спільну політику притулку, допоміжного та тимчасового захисту з метою надання належного статусу будь-якому громадянину третьої країни, що потребує міжнародного захисту, і забезпечення дотримання принципу невидворення. Ця політика повинна відповідати Женевській конвенції від 28 липня 1951 року та Протоколу від 31 січня 1967 року про статус біженців, а також іншим договорам у цій сфері».

Зобов'язання дотримуватися положень ЖК 1951 р. та Протоколу до неї 1967 р. охоплюється змістом права на притулок як одного із основних прав людини, що гарантоване ЄС та державами-членами відповідно до Хартії ЄС про основоположні права 2000 р. Зокрема, за ст. 18 Хартії «право на притулок слід гарантувати з належним дотриманням положень Женевської Конвенції від 28 липня 1951 року та Протоколу від 31 січня 1967 року про статус біженців та відповідно до Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу». Важливе значення при цьому має ст. 19 Хартії, відповідно до якої «колективні вислання заборонені. Нікого не можна перемістити, вислати або видавати державі, де існує серйозна загроза того, що ця особа буде піддана смертній карі, катуванню або іншому нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню».

Правовою основою наднаціонального рівня регулювання є норми установчих договорів ЄС – Договору про ЄС 1992 р. (далі – ДЕС) та Договору про функціонування ЄС 1957 р. (далі – ДФЄС) (зокрема, ст. ст. 77–80 Глави 2 «Політика щодо прикордонних перевірок, притулку та імміграції Розділ V «Простір свободи, безпеки і справедливості») разом із доданими до них протоколами, а також Хартії 2000 р. (передусім ст. 18 «право на притулок», ст. 19 «захист у разі переміщення, вислання або екстради-

ції»). Вказані акти мають найвищу юридичну силу в праві ЄС, не підлягають юридичному перегляду та є критерієм чинності інших нормативних актів ЄС. Положення установчих договорів ЄС та Хартії 2000 р. деталізуються у численних актах вторинного права ЄС, ухвалених інституціями ЄС.

Відповідно до усталеного в теорії і практиці ЄС підходу [5], норми вторинного права ЄС, що визначають правовий статус біженців, є складовою Спільної європейської системи притулку (далі – СЄСП), спрямованої на забезпечення уніфікованого визнання статусу біженців та інших осіб, які потребують захисту, між усіма державами-членами. На офіційному сайті Європейської комісії роз’яснюється, що сучасна СЄСП – це «система узгоджених норм, які закріплюють загальну процедуру міжнародного захисту та уніфікований статус осіб, яким надається статус біженця або додатковий захист, що ґрунтується на повному і всеосяжному застосуванні ЖК 1951 р. і Протоколу 1967 р., і які спрямовані на забезпечення справедливого і гуманного ставлення до осіб, які звертаються за міжнародним захистом, з метою гармонізації систему притулку в ЄС та скорочення відмінностей у законодавчих підходах держав-членів до сфери притулку, а також посилення практичного співробітництва між компетентними національними органами як в межах ЄС, так і за його межами» [6].

У науковій літературі були спроби структурувати вторинне право ЄС у сфері притулку. Так, З. М. Макаруха виділяє матеріальне право притулку і процесуальне право притулку [7, с. 136–144]. На думку вченої, «матеріальне право притулку визначає такі категорії осіб, які потребують захисту: «біженець»; «особа, яка звертається за допоміжним захистом»; «особа, яка потребує тимчасового захисту». Відповідно, процесуальне право регламентує процес набуття кожного із вказаних статусів. На нашу думку, такий поділ не дозволяє чітко структурувати право притулку, оскільки в рамках одного нормативного акта ЄС можуть міститися норми як матеріального, так і процесуального права.

Більш обґрунтованим є підхід, запропонований В. В. Войниковим, яким виділяється інституційне (організаційне) право ЄС у сфері притулку та матеріальне право ЄС у сфері притулку [8, с. 151]. Такий поділ є традиційним для західної доктрини, що виділяє інституційне право ЄС та матеріальне право ЄС, ґрунтуючись на функціональному підході щодо змісту предмету права ЄС з урахуванням цілей прийняття конкретних норм та їх ролі у функціонуванні Союзу. До інституційного права (англ. *institutional law*; франц. *droit institutionnel*) відносять норми, що спрямо-

вані забезпечити устрій та компетенцію ЄС, у тому числі співвідношення повноважень з повноваженнями держав-членів, статус його керівних органів (інституцій) та інших установ. Решту норм, за допомогою яких забезпечується регулювання правовідносин («materію», «сутність»), відносять до матеріального права ЄС (англ. substantive law; франц. droit matèriel) [9, с. 189].

Відповідно, інституційне право ЄС у сфері притулку регулює відносини, що пов'язані з організаційним забезпеченням СЕСП. Воно охоплює норми, що визначають компетенцію установ ЄС, діяльність яких пов'язана із правами шукачів притулку, біженців та інших осіб, яким надається міжнародний захист, а також критерії та механізми, за якими визначається держава, відповідальна за забезпечення такого захисту. Основним джерелом, що регулює правовідносини у межах цієї частини, є регламент – нормативний акт ЄС, що має загальне застосування, є обов'язковим у повному обсязі та повинен прямо застосовуватися у всіх державах-членах (ч. 2 ст. 288 ДФЄС).

На сьогодні інституційне право ЄС у сфері біженців охоплює такі найважливіші нормативні акти: Регламент 604/2013, що визначає критерії і механізми визнання держави-члена, відповідальної за перевірку запиту про надання міжнародного захисту, поданого громадянами третіх країн або особами без громадянства в одній із держав-членів від 26.06.2013 р.; Регламент 603/2013 про введення «EURODAK» для порівняння відбитків пальців для ефективної імплементації Регламенту 604/2013 і про запити про порівняння з даними Євродак даних правозастосовних органів держав-членів і Європолу з правоохоронними цілями, що вносить зміни до Регламенту 1077/2011, що засновує Європейську агенцію з операційного управління та широкомасштабних ІТ-систем у сфері свободи, безпеки і юстиції від 26.06.2013 р. та Регламент 439/2010 про заснування Європейського офісу з надання притулку від 19.05.2010 р.

Матеріальне право ЄС у сфері притулку регулює відносини, пов'язані з процесом надання міжнародного захисту в державах-членах ЄС та визначенням статусу особи, що отримала міжнародний захист. Воно охоплює не лише норми матеріального права *stricto sensu*, але й норми процесуального права. Наявність значної кількості процесуальних норм у сфері біженців суттєво відрізняє право ЄС від загального міжнародного права, що ґрунтується на ЖК 1951 р. Основним джерелом правового регулювання матеріального права ЄС є директива – нормативний акт, що є обов'язковим в частині результату, якого необхідно досягти, та який залишає національ-

ним органам вибір форм та методів досягнення цього результату (ч. 3 ст. 288 ДФЄС). Відповідно, для матеріального права ЄС у сфері притулку характерним є метод гармонізації національних правових систем.

Основою матеріального права ЄС у сфері притулку є Директива 2011/95/EU про стандарти для кваліфікації громадян третіх країн або осіб без громадянства як осіб, які потребують міжнародного захисту, уніфікованого статусу біженців та осіб, що потребують додаткового захисту та про зміст наданого захисту від 13.12.2011 р.; Директива 2013/32/EU про загальні процедури надання та позбавлення міжнародного захисту від 26.06.2013 р.; Директива 2013/33/EU про стандарти прийому шукачів міжнародного захисту від 26.06.2013 р.

Оскільки біженці розглядаються особливою категорією громадян третіх країн, що перебувають на території ЄС, на них поширюються окремі акти у сфері міграційного права Європейського Союзу. Зокрема, Директива Ради ЄС 2003/86/ЄС про право возз'єднання сім'ї від 22.09.2003 р.; Директива Ради ЄС 2003/109/ЄС щодо статусу громадян третіх держав, які тривалий час проживають на території ЄС від 25.11.2003 р.; Директива Європейського Парламенту і Ради 2008/115/ЄС про спільні стандарти та процедури у державах-членах щодо повернення громадян третіх країн, що незаконно перебувають на їх території, від 16.12.2008 р.

Важливе значення для правильного тлумачення та застосування установчих договорів та актів вторинного права має діяльність Суду ЄС (Суду Правосуддя і Загального суду), практика якого є цінним джерелом для розуміння сутності багатьох правових категорій, пов'язаних зі статусом біженців, що зазвичай мають загальне формулювання або можуть по-різному інтерпретуватися і, відповідно застосовуватися. Так, серед останніх розглянутих ним справ варто вказати на рішення у справі C-601/15 *J. N. v Staatssecretaris voor Veiligheid en Justitie* від 15.02.2016 р., де Суд ЄС розтлумачив поняття «загроза національній безпеці та громадському порядку» як підставу затримання шукача притулку у контексті ч. 3 ст. 8 Директиви 2013/33/EU; у справах C-443/14 та C-444/14 *Ibrahim Alo and Amira Osso* від 01.03.2016 р. – поняття «свобода руху» у контексті ст. 33 Директиви 2011/95/EU; у справі C-632/16 *Khadija Jafari, Zainab Jafari* від 26.07.2017 р. – поняття «незаконний перетин кордону» у контексті ст. ст. 2 m та 13 Регламенту 604/2013 для визначення відповідальної держави тощо.

На сьогодні у праві ЄС розрізняється декілька правових статусів, що можуть визнаватися за громадянами третіх країн та особами без грома-

дянства як найбільш вразливими категоріями осіб, які не можуть належним чином реалізувати свої права в межах конституційних гарантій у державах походження: 1) статус шукача притулку; 2) статус біженця; 3) статус особи, якій надається додатковий захист; 4) статус особи, якій надається тимчасовий захист.

Поняття «біженець» в праві ЄС є рецепцією аналогічного поняття у ЖК 1951 р. (ст. 1А). При цьому, на відміну від ЖК 1951 р., у праві ЄС (Директива 2011/95/EU) детально визначаються окремі складові цього поняття: зміст «переслідування», зокрема, суб'єктів, що можуть вчиняти акти переслідування (ст. 6), зміст актів переслідування (ст. 9), підстави переслідування (ст. 10). Крім того, у праві ЄС громадянину третьої країни або особі без громадянства, яка не може розглядатися біженцем і щодо якої є істотні підстави вважати, що у разі її повернення до країни походження, вона може зазнати суттєвої шкоди, і яка не в змозі або не бажає через такий ризик користуватися захистом такої країни, може надаватися статус додаткового захисту.

Статус біженця та статус особи, якій надається додатковий захист, є формами міжнародного захисту. Вказані статуси ґрунтуються на режимі найбільшого сприяння та є близькими до статусу громадян третіх держав, які на законних підставах перебувають на території ЄС. У свою чергу, правовий статус біженців та осіб, яким надається додатковий захист, є досить близьким, однак повністю не співпадає. Він відрізняється обсягом гарантованих прав і свобод: для біженців запроваджені більш широкі правомочності щодо тривалості дозволу на проживання на території приймаючої держави та обсягу соціального забезпечення.

Окремий правовий статус в праві ЄС мають шукачі притулку – громадяни третіх держав та особи без громадянства з моменту подання ними заяви про міжнародний захист до держав-членів до моменту ухвалення щодо них остаточного рішення. Права, що гарантуються шукачам притулку умовно можна поділити на три групи: 1) права, які безпосередньо пов'язані з процедурою розгляду заяви; 2) права, які пов'язані з перебуванням на території приймаючої держави; 3) спеціальні права, які надані виключно вразливим категоріям осіб з урахуванням їхніх особливих потреб (неповнолітні, особи з інвалідністю, люди похилого віку, вагітні, жертви тортур, сексуального, психологічного насилля тощо). У порівнянні з правами, що передбачені статусом біженця або особи, якій надано додатковий захист, права шукачів притулку є більш обмеженими (право

на проживання і свобода руху, право на працю, право на охорону здоров'я, право на соціальну допомогу).

Статус осіб, яким надано тимчасовий захист, може визнаватися у разі масового притоку або неминучого масового надходження переміщених осіб з третіх країн, які не в змозі повернутися до своєї країни походження, якщо існує ризик того, що чинна в державі система притулку не здатна ефективно функціонувати за такої ситуації. У праві ЄС тимчасовий захист не вважається формою міжнародного захисту. Процедура тимчасового захисту реалізується на основі принципу солідарності держав-членів та передбачає розподіл обов'язків щодо забезпечення прав осіб, які масово надходять із третіх країн. При цьому тимчасовий захист здійснюється не через наднаціональні (зобов'язуючі) заходи, як у випадку щодо шукачів притулку, або біженців та осіб, яким надано міжнародний захист, а на основі вільної згоди, тобто передбачає добровільну участь держав-членів у її реалізації. Коло прав, які гарантовані особам, яким надається тимчасовий захист є вужчим, ніж той, що гарантується біженцям та особам, яким надано додатковий захист.

Тимчасовий статус надається на період дії обставин у зв'язку з якими особи були вимушені залишити територію своєї держави і передбачає принципи та заходи щодо повернення до країни походження. При цьому надання особі тимчасового захисту не обмежує її право звернутися із запитом про отримання статусу біженця. У разі відмови у наданні статусу біженця особа не втрачає права на тимчасовий захист. При цьому держави-члени можуть встановлювати обмеження щодо неможливості одночасного застосування тимчасового захисту та статусу шукача притулку.

Законодавством окремих держав-членів ЄС (Австрії, Італії, Нідерландів, Словаччини, Чеської Республіки, Швеції) поряд із статусом шукачів притулку, біженців та осіб, що мають додатковий або тимчасовий захист, визнається статус гуманітарного захисту. Він є допоміжною формою захисту, що може надаватися громадянам третіх країн, які не підпадають під категорію біженців або осіб, яким гарантується додатковий захист, з огляду на їх особисті або об'єктивні обставини (вік або стан здоров'я, серйозна політична нестабільність у країні походження, епізоди насильства, голод, природні або екологічні катастрофи тощо), та є проявом дискреційних повноважень держав-членів. Зміст та обсяг прав, що впливають з гуманітарного статусу, як і його тривалість, по-різному визначаються державами-членами. У праві ЄС вказаний статус не отримав нормативно-го закріплення.

Специфіка правової регламентації статусу біженців в ЄС зумовлена тим, що сфера міграції і притулку охоплюється спільною компетенцією ЄС та держав-членів. Нормами права ЄС встановлені лише базові, мінімальні стандарти, що мають бути забезпечені в рамках національних правопорядків. При цьому законодавство держав-членів ЄС у сфері притулку і міграції не є достатньо уніфікованим, що породжує значні практичні складнощі, пов'язані з відмінними підходами до критеріїв визначення статусу біженців, процедури розгляду клопотання, тривалості дозволів на проживання тощо. Держави-члени стримано ставляться до запровадження єдиних правил, спрямованих на обмеження їх компетенції у сфері притулку і прав біженців. За таких умов пошук компромісної і водночас ефективної моделі правової регламентації статусу біженців, яка би була підтримана державами-членами, залишається актуальним завданням на сучасному етапі функціонування ЄС.

Література:

1. Глобалізація і трудова міграція в Європі: [монографія] / Б. М. Юськів. Рівне: вид. О. М. Зень, 2009. 479 с.
2. Asylum and first time asylum applicants – annual aggregated data / Eurostat. URL: <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/refreshTableAction.do?sessionId=XE79erv1ghifbmS7Wcgc1pjO0vc1RQVIg6UcQpSSwXpKonNERT24!-510604984?tab=table&plugin=1&pcode=tps00191&language=en>
3. Сірант М. М. Статус біженців у Європейському Союзі: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.11 / М. М. Сірант ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 2008. 16 с.
4. Opinion of Advocate General in case C-338/16 X, X v Belgium of 07.02.2016. URL: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=187561&pageIndex=0&doclang=EN&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=384165>.
5. Peers, S., (2016). EU Justice and Home Affairs Law: Volume I: EU Immigration and Asylum Law (Fourth Edition). Oxford University Press. 640 p.
6. Common European Asylum System (CEAS) / European Commission. Migration and Home Affairs. URL. https://ec.europa.eu/home-affairs/content/common-european-asylum-system-ceas-0_en
7. Макаруха З. М. Правові засади заснування та розвитку простору свободи, безпеки та юстиції в рамках Європейського Союзу: Дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.11 / Київ. нац. ун-т імені Т. Шевченка. – К., 2011. – 543 с.
8. Войников В. В. Реформа законодательства Европейского Союза об убежище как ответ на миграционный кризис в Европе. Труды Института государства и права РАН. 2017. Т. 12. №5. С. 149–169.

9. Право Европейського Союзу. В 2 т. Том 1. Общая часть. В 2 кн. Книга 1: учебник для бакалаври ата и магистратуры / С. Ю. Кашкин, А. О. Четвериков; отв. ред. С. Ю. Кашкин. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Юрайт, 2017. – 325 с.

С. Л. Шаренко

к.ю.н., доцент, голова Київського районного суду м.Харкова

ПОВНОВАЖЕННЯ СЛІДЧОГО СУДДІ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Європейська інтеграція України відповідає життєвим інтересом українського народу, оскільки зміцнює безпеку держави та позитивно впливає на відносини України з іншими державами, підвищує рівень гарантій політичної незалежності України, сприяє зміцненню міжнародного авторитету України, створює передумови для повноцінної участі України в міжнародному розподілі праці та доступу до зовнішніх ринків, сприяє забезпеченню гарантій верховенства права, дотримання прав людини, розвитку громадянського суспільства і демократії, побудові соціально орієнтованої ринкової економіки. 21.03.2014 р. Президент нашої держави підписав Угоду про асоціацію з Європейським Союзом, тим самим підтвердив, що Україна як європейська країна поділяє спільну історію й спільні цінності з державами-членами Європейського Союзу (ЄС) і налаштована підтримувати ці цінності. Україна визнає, що спільні цінності, на яких побудований Європейський Союз, а саме: демократія, повага до прав людини і основоположних свобод та верховенство права, також є ключовими елементами для нашої країни. 16.09.2014 р Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони була ратифікована Верховною Радою. Україна взяла на себе зобов'язання вести боротьбу з організованою злочинністю та легалізацією (відмиванням) коштів, зменшувати постачання та попит на незаконні наркотичні засоби і посилювати співробітництво в боротьбі з тероризмом; сприяти, зберігати й зміцнювати мир та стабільність у регіональному та міжнародному вимірах відповідно до принципів Статуту ООН і Гельсін-

ського заключного акта Наради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 року, а також цілей Паризької хартії для нової Європи 1990 року; посилювати співробітництво у сфері юстиції, свободи та безпеки з метою забезпечення верховенства права та поваги до прав людини і основоположних свобод; зміцнювати повагу до демократичних принципів, верховенства права та доброго врядування, прав людини та основоположних свобод. Повага до демократичних принципів, прав людини та основоположних свобод, як визначено, зокрема, в Гельсінському заключному акті Наради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 року та Паризькій хартії для нової Європи 1990 року, а також в інших відповідних документах щодо захисту прав людини, серед них Загальна декларація прав людини ООН 1948 року і Конвенція Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, а також повага до принципу верховенства права є основою внутрішньої та зовнішньої політики країни. Більш того, 20 вересня 2018 р. парламент держави конституційною більшістю проголосував питання про включення в порядок денний наступної сесії Верховної Ради України питання про внесення змін до Конституції щодо закріплення курсу України в НАТО та Європейський Союз. Верховенство права, належне врядування, боротьба з корупцією, боротьба з різними формами транснаціональної організованої злочинності й тероризмом, сприяння сталому розвитку і ефективній багатосторонності є головними принципами діяльності держави. В рамках співробітництва у сфері юстиції, свободи та безпеки держава надає особливого значення утвердженню верховенства права та укріпленню інституцій усіх рівнів у сфері управління загалом та правоохоронних і судових органів зокрема. Співробітництво з ЄС у сфері юстиції, свободи та безпеки спрямоване, зокрема, на зміцнення судової влади, підвищення її ефективності, гарантування її незалежності та неупередженості та боротьбу з корупцією та відбувається на основі принципу поваги до прав людини та основоположних свобод. Держави домовились надалі розвивати судове співробітництво у кримінальних справах, повною мірою використовуючи відповідні міжнародні і двосторонні документи та ґрунтуючись на принципах юридичної визначеності і праві на справедливий суд.

Порядок виконання, прийятих Україною зобов'язань щодо міжнародного співробітництва під час кримінального провадження, регулюється розділом 9 Кримінального процесуального кодексу України (далі КПК України), що полягає ужитті необхідних заходів з метою надання міжнародної правової допомоги шляхом вручення документів, виконання

окремих процесуальних дій, видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, тимчасової передачі осіб, перейняття кримінального переслідування, передачі засуджених осіб та виконання вироків (екстрадиція). Відповідно до ст.ст. 541, 573 КПК екстрадиція – це видача особи державі, компетентними органами якої вона розшукується для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку. Екстрадиція включає офіційний запит про видачу особи, її встановлення на території однієї держави, перевірку обставин, що можуть перешкоджати видачі, а також прийняття рішення за запитом та фактичну передачу такої особи іншій державі, компетентні органи якої звернулися із запитом про видачу. Характерною рисою екстрадиції є те, що видача особи проводиться лише за вчинення такого суспільно небезпечного діяння, яке є кримінально караним. Екстрадиція включає: офіційне звернення про встановлення місця перебування на території запитуваної держави особи, яку необхідно видати, та видачу такої особи; перевірку обставин, що можуть перешкоджати видачі; прийняття рішення за запитом; фактичну передачу такої особи під юрисдикцію запитуючої держави. Отже, екстрадиція – це сукупність заходів щодо видачі особи державі, компетентними органами якої ця особа розшукується для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку. Видача особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, відбувається якщо за законом України хоча б за один із злочинів, у зв'язку з якими запитується видача, передбачено покарання у виді позбавлення волі на максимальний строк не менше одного року або особу засуджено до покарання у виді позбавлення волі і невідбутий строк становить не менше чотирьох місяців. Виходячи зі змісту статті 573 КПК України, видачі підлягають наступні категорії осіб: підозрювані у справах на стадії досудового розслідування; обвинувачені (засуджені) у справах на стадії судового розгляду або виконання вироку. У той же час, при формуванні поняття екстрадиція, законодавець уникає питання визначення правового статусу особи, інтерпретуючи її як видачу особи державі, компетентними органами якої ця особа розшукується для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку. До процедури екстрадиції входять наступні процесуальні дії: затримання особи, яка вчинила злочини за межами України (ст. 582 КПК України); тимчасовий арешт (ст.583КПК України); екстрадиційний арешт (ст. 584 КПК України); екстрадиційна перевірка (ст. 587 КПК України). Згідно з принципом спеціалізації (конкретності), видана особа може піддаватися кримінальному переслідуванню за той злочин, у зв'язку з яким вона була видана. Принцип

взаємності будується на тому, що на підставі поданих у запиті запитуючої сторони запевнень слід очікувати, що в аналогічній ситуації держави будуть діяти подібним чином. Згідно з принципом універсального переслідування, кримінальному переслідуванню підлягають особи, незалежно від місця вчинення злочину або їх громадянства. Основним принципом інституту видачі є принцип невідворотності покарання (*aut dedere aut judicare*), який встановлює, що держава, на території якої виявлений злочинець, має або видати його, або передати справу відповідним органам для кримінального переслідування. У видачі відмовляється в тих випадках, коли відповідно до законодавства однієї із сторін кримінальне переслідування не може бути розпочате або вирок не може бути приведений у виконання внаслідок закінчення строку давності чи з іншої законної підстави або коли особою скоєно злочин політичного характеру. Однак не існує єдиного критерію для визначення злочину політичного характеру, тому саме ця невизначеність посилює проблеми при вирішенні питань видачі. Принцип невидачі політичних злочинців не поширюється на осіб, які вчинили міжнародні злочини. Вони підлягають безумовній видачі.

Відповідно до рішення Ради Європи R-87 питанням прав та свобод людини і громадянина має бути присвячено достатньо уваги у законодавстві. Так, особа, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу, має право: 1) знати, у зв'язку з яким кримінальним правопорушенням надійшов запит про її видачу; 2) мати захисника і побачення з ним за умов, що забезпечують конфіденційність спілкування, на присутність захисника під час допитів; 3) у разі затримання – на повідомлення близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб про затримання і місце свого перебування; 4) брати участь у розгляді судом питань, пов'язаних з її триманням під вартою і запитом про її видачу; 5) ознайомлюватися з запитом про видачу або одержати його копію; 6) оскаржувати рішення про тримання під вартою та про задоволення запиту про видачу; 7) висловлювати в судовому засіданні свою думку щодо запиту про видачу; 8) просити про застосування спрощеної процедури видачі. Ст.581 КПК України містить, крім вказаних, додаткові гарантії прав особи, видача якої запитується. Як то: забезпечення права робити заяви, заявляти клопотання, виступати в суді мовою, якою вона володіє, користуватися послугами перекладача, а також отримувати переклад судового рішення та рішення центрального органу України мовою, якою вона користувалася під час розгляду; має право на зустрічі із представником дипломатичної чи консульської установи своєї держави.

Відповідно до ст.582 КПК України на території України може бути затримана особа, яка розшукується іноземною державою у зв'язку із вчиненням кримінального правопорушення. Затримана особа негайно звільняється у разі, якщо: 1) протягом шістдесяти годин з моменту затримання вона не доставлена до слідчого судді для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу тимчасового або екстрадиційного арешту; 2) встановлено обставини, за наявності яких видача (екстрадиція) не здійснюється. Питання про можливість чи неможливість застосування тимчасового арешту вирішує слідчий суддя за клопотанням прокурора. При розгляді клопотання слідчий суддя встановлює особу затриманого, пропонує йому зробити заяву, перевіряє наявність документів, що підтверджують клопотання прокурора, вислуховує думку прокурора, інших учасників. До затриманої особи, яка вчинила злочин за межами України, до надходження запиту про її видачу може бути застосовано тимчасовий арешт на 40 діб (ст. 583 КПК).

Згідно ст. 584 КПК України до особи, що вчинила злочин може бути застосовано екстрадиційний арешт. Після надходження запиту від іноземної держави про видачу особи за дорученням уповноваженого (центрального) органу України прокурор звертається з клопотанням про її екстрадиційний арешт до слідчого судді за місцем тримання особи під вартою. Після одержання клопотання слідчий суддя встановлює особу, пропонує їй зробити заяву, перевіряє запит про видачу та наявні матеріали екстрадиційної перевірки, вислуховує думку прокурора, інших учасників і виносить ухвалу про застосування екстрадиційного арешту або відмову в його застосуванні, якщо для його обрання немає підстав. Суттєвим є той факт, що при розгляді клопотання слідчий суддя не досліджує питання про винуватість та не перевіряє законність процесуальних рішень, прийнятих компетентними органами іноземної держави у справі стосовно особи, щодо якої надійшов запит про видачу. Екстрадиційний арешт застосовується до вирішення питання про видачу особи (екстрадицію) та її фактичної передачі, але не може тривати більше дванадцяти місяців. Про кожний випадок застосування тимчасового або екстрадиційного арешту уповноважений (центральный) орган України невідкладно письмово інформує Управління Верховного Комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців. При вирішенні питання про можливість застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, слідчий суддя, за наявності обставин, які гарантують запобігання втечі особи та забезпечення у подальшому її видачі, може обрати щодо такої особи запобіжний захід,

не пов'язаний із триманням під вартою (екстрадиційним арештом). Слідчий суддя обов'язково враховує: 1) відомості про ухилення особи від правосуддя у запитуючій стороні та дотримання нею умов, на яких відбулося звільнення її з-під варти під час цього або інших кримінальних проваджень; 2) тяжкість покарання, що загрожує особі в разі засудження, виходячи з обставин, встановлених під час заявленого кримінального правопорушення, положень закону України про кримінальну відповідальність і усталеної судової практики; 3) вік та стан здоров'я особи, видача якої запитується; 4) міцність соціальних зв'язків особи, у тому числі наявність у неї родини та утриманців. У випадку, якщо особою порушено умови обраного запобіжного заходу слідчий суддя за клопотанням прокурора має право постановити ухвалу про зміну запобіжного заходу на більш суворий – екстрадиційний арешт (ст. 585 КПК).

Слідчий суддя також вирішує питання про затвердження згоди особи на її видачу з застосуванням спрощеної процедури видачі. В судовому засіданні слідчий суддя розглядає клопотання прокурора про затвердження згоди особи на видачу та зобов'язаний переконатися, що особа, яка підлягає видачі, добровільно погоджується на свою видачу і усвідомлює всі наслідки цієї видачі, після чого постановляє ухвалу про затвердження згоди особи на її спрощену видачу або про відмову в цьому. Після затвердження слідчим суддею згоди особи на застосування спрощеного порядку видачі така згода не може бути відкликана.

Безумовно, КПК України передбачає можливість оскарження рішення про видачу особи (екстрадицію). Такі скарги до слідчого судді можуть подати особа, стосовно якої воно прийняте, її захисник чи законний представник. Розгляд скарги здійснюється слідчим суддею протягом п'яти днів з дня її надходження до суду. Судовий розгляд проводиться за участю прокурора, який проводив екстрадиційну перевірку, особи, щодо якої прийнято рішення про видачу, її захисника чи законного представника, якщо він бере участь у провадженні. Рішення слідчого судді за результатами розгляду реалізуються у вигляді ухвали, якою: 1) залишає скаргу без задоволення; 2) задовольняє скаргу і скасовує рішення про видачу (екстрадицію).

Крім зазначених повноважень, слідчий суддя здійснює судовий контроль по наданню дозволів при проведенні процесуальних дій в порядку надання міжнародної правової допомоги: про надання дозволів на тимчасовий доступ до речей і документів, обшуків, оглядів, призначенні експертиз та будь-яких інших процесуальних дій, виконання яких

в Україні можливе лише з дозволу слідчого судді, навіть якщо законодавство запитуючої сторони цього не передбачає (ст.562 КПК України). Таким чином, слід визнати, що законодавство України щодо здійснення судового контролю за дотриманням прав і свобод фізичних і юридичних осіб при здійсненні кримінального провадження адаптоване до законодавства Європейського Союзу та, в цій частині, досягло сумісності з *acquis* ЄС.

Г. Л. Шведова

к.ю.н., доцент, доцент кафедри загальноправових дисциплін Київського національного торговельно-економічного університету

КОРУПЦІЙНІ РИЗИКИ ТА ЗАГРОЗИ БЕЗПЕЦІ ОБ'ЄКТІВ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В УКРАЇНІ

Сучасна українська держава опинилась в умовах, у яких питанням захисту критичної інфраструктури має приділятися більш пильна увага. Реформування системи забезпечення національної безпеки сьогодні стало одним із найактуальніших питань в Україні з огляду динаміки соціальних, економічних, політичних процесів, що відбуваються у світі.

Виходячи з того, що до об'єктів критичної інфраструктури (далі – КІ) закон відносить підприємства, діяльність яких безпосередньо пов'язана з технологічними процесами, що мають велике значення для економіки, функціонування суспільства та безпеки населення, виведення з ладу або порушення функціонування яких може справити негативний вплив на стан національної безпеки і оборони України, можна зробити висновок, що процеси, які тривають в економіці, напряду пов'язані з безпекою цих об'єктів [1].

На думку професора В. І. Шакуна, саме економічна організована злочинність протягом останніх років завдяки корупції дискредитує державу, сприяє залученню частини чиновників до кримінальних структур, що дає їм можливість встановлювати контроль над найприбутковішими галузями економіки. Вчений робить справедливий висновок про те, що тіньова економіка стала матеріальною основою, на якій формується кримінальна структура корупції [2, с. 42–43].

Професор З. С. Варналій найнебезпечнішою інституціональною загрозою національній безпеці України вважає корупцію. Особливості корупції в Україні, на думку професора, полягають в тому, що вона не протистоїть формальній економіці, а існує в ній, слугуючи закономірним наслідком легальних статусів господарюючих суб'єктів, в тому числі об'єктів КІ. А корупційні відносини ґрунтуються на можливості використати будь-яке суспільне благо для тіншового обороту у власних інтересах [3, с. 60–61].

Дані висновки підтверджує той приклад, коли співробітники СБУ у ході реалізації комплексу заходів із захисту критичної інфраструктури залізничної галузі держави викрили корупційний механізм привласнення державних коштів посадовцями низки комерційних структур та структурних підрозділів ПАТ «Укрзалізниця», що створювало загрозу безпечній діяльності залізниці [4].

Постійний представник МВФ в Україні Й. Монґлан оцінює втрати від корупції в 2% ВВП, про що він повідомив на Ukrainian Investment Forum 03.11.2017 р.

Серед причин поширеності корупції виділяють ряд кризових економічних явищ, коли в умовах спаду обсягів виробництва дедалі більше підприємств, юридичних і фізичних осіб вимушені брати кредити, дотації. За таких обставин збільшується кількість звернень до чиновників відповідних міністерств і відомств, внаслідок чого корупція стає всеосяжною. Також до причин відносять тінзацію економіки, яка підриває засади державності, функціонування державного апарату, оскільки однією з умов її наявності є поширеність підкупу працівників державних органів.

Вважається, що корупція як соціальне явище існує в певних інституціональних межах, у яких економічні, правові, соціальні процеси впливають на неї, а вона чинить зворотній вплив на них [5, с. 42]. Визначальний вплив на рівень і динаміку корупції в Україні мають економічні фактори, передусім, неврегульованість відносин власності й «тіньова» економічна діяльність. Саме у сфері економіки зароджуються корупційні відносини, що є матеріальним підґрунтям цього явища. Корупція в нашій державі з явища поступово перетворюється на системну діяльність як істотну складову національної економіки. Аналіз стану корупції може стати дієвим інструментом ефективного управління економікою.

Визнає корупцію загрозою економічної безпеки як складової безпеки національної, і професор І. І. Мазур. Тому належне функціонування окремих об'єктів критичної інфраструктури напряму залежить від ефектив-

ності детінізації національної економіки та формування антикорупційної політики. Цей висновок підтверджує і встановлений професором І. І. Мазур взаємозв'язок тіньової економіки та корупції: «Тіньова економіка є фінансовим підґрунтям корупції, а корупція – механізмом забезпечення функціонування тіньової економіки» [6, с. 133–134]. Корупція визнається способом комерціалізації посадовими особами своїх службових обов'язків.

Поряд з цим передумовами високого рівня тінізації національної економіки визнаються неефективний інституціональний базис регулювання підприємництва та незадовільні умови здійснення підприємницької діяльності.

На думку професора І. В. Розпутенка, злочинні угруповання активно проникли у господарську діяльність стратегічно важливих підприємств, передусім у паливно-енергетичному комплексі, з метою створення комерційних структур, чинять тиск на вибір експортерів стратегічно важливої сировини, обсягів реалізації, розподіл коштів, отриманих від експорту. За допомогою корупційних схем такі угруповання розподіляють сфери впливу в цих галузях між собою [7, с. 160]. Пов'язують проблему корупції з економічною безпекою держави й інші автори, коли суб'єкти корупції не можуть існувати без офіційної економіки.

Професор О. В. Тихонова визнає, що ряд корупційних ризиків становлять суттєву загрозу фінансовій безпеці держави. Зокрема, неузгодженість, а інколи і відсутність процедури скасування процесів адміністрування та ліквідації банків, створюють безпосередню загрозу стабільності цієї сфери в державі, а відповідно, – і загрозу безпеці цього виду об'єктів КІ [8, с. 168, 170].

Масштаби поширення корупції залишаються найбільшою загрозою для соціально-економічного розвитку і безпеки України. Однією з найбільш корумпованих сфер стратегічної економічної діяльності в Україні визнається містобудування. Внаслідок швидкої окупності інвестицій явище корупції у сфері містобудівної діяльності протягом останніх років набуло злочинних масштабів.

Корумповані зв'язки, які тісно налагоджені в органах законодавчої, виконавчої та судової влади, призводять до встановлення залежності їх від кримінальних структур, що забезпечує прийняття необхідних для цих структур рішень. Такі зв'язки становлять серйозну загрозу як національній, так і міжнародній безпеці, в тому числі безпеці об'єктів КІ.

Адже на сьогодні злочинні організації з корумпованими зв'язками продовжують контролювати лівову частку тіньового капіталу, протиправ-

ну діяльність, пов'язану з розкраданням бюджетних коштів, відмиванням злочинних доходів. І кількість таких організацій за останні роки збільшилась в 2 рази [9, с. 69]. Науковці та практики вважають, що організована злочинність в Україні трансформувалась в значну силу зі складною системою корумпованих зв'язків. О. Ф. Долженков зауважує, що корупція як невід'ємна складова інфраструктури організованої злочинності виявляється, насамперед, у сфері економіки [10, с. 102].

Справедливим є висновок про те, що сучасна криміногенна ситуація в Україні – якісно новий феномен, як за масштабами злочинних виявів, так і за ступенем їх руйнівного впливу на життєдіяльність суспільства, об'єкти критичної інфраструктури, адже протягом останніх років відбулась трансформація організованої злочинності в нашій країні, використовуються нові технічні засоби для здійснення протиправної діяльності [11, с. 159].

Серед пріоритетних заходів із подолання корупції виділяють активну детінізацію економіки, що передбачає: виявлення та знешкодження економічного підґрунтя організованої злочинності в найбільш прибуткових стратегічних сферах (бюджетній, податковій, зовнішньо-економічній, кредитно-банківській); налагодження ефективного механізму повернення незаконно одержаних (виведених у тінь) коштів (активів).

Кожна держава визначає свій перелік об'єктів критичної інфраструктури, зважаючи на критичність окремих секторів та важливість певних послуг для економіки держави та безпеки її суспільства, та виявляє свої потенційні загрози для таких об'єктів. Отже, доведено, що для нашої держави серед інших небезпек корупційні ризики створюють найсерйознішу загрозу стабільній і безпечній діяльності багатьох об'єктів критичної інфраструктури.

Література:

1. Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 05 жовтня 2017 року // Офіційний веб-портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2163-19> (дата звернення: 20.04.2018)
2. Шакун В. І. Тіньова економіка як джерело корупції // Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі [Текст]. – Матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 8 груд. 2017 р.) // [Редкол. В. В. Черней, В. В. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, – 2017. – С. 42–46.
3. Варналій З. С. Корупція як інституціональна загроза національній безпеці України // Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному

- вимірі [Текст]. – Матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 8 груд. 2017 р.) // [Редкол. В. В. Черней, В. В. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, – 2017. – С. 59–63.
4. СБУ викрила багатомільйонні розкрадання коштів під час закупівлі запасних частин підрозділами укрзалізниці // Офіційний веб-портал проекту «Залізниця без корупції» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zbk.org.ua/2018/02/16/sbu-vikrila-bagatomiljonni-rozkradannya-koshtiv-pid-chas-zakupivli-zapasnix-chastin-pidrozdilami-ukrzaliznici/> (дата звернення: 19.04.2018)
 5. Мандебура В. О. Корупція: інституційна сутність та механізми подолання / В. О. Мандебура : монографія. – Київ : Парламентське видавництво, 2017. – 488 с.
 6. Мазур І. І. Антикорупційна політика в системі детінізації економіки // Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі [Текст]. – Матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 8 груд. 2017 р.) // [Редкол. В. В. Черней, В. В. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, – 2017. – С. 133–135.
 7. Розпутенко І. В. Особливості корупції в Україні // Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі [Текст]. – Матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 8 груд. 2017 р.) // [Редкол. В. В. Черней, В. В. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, – 2017. – С. 158–161.
 8. Тихонова О. В. Корупційні ризики в процесі ліквідації банківських установ // Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі [Текст]. – Матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 8 груд. 2017 р.) // [Редкол. В. В. Черней, В. В. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, – 2017. – С. 168–170.
 9. Юрченко О. М. Національне антикорупційне бюро: перспективи діяльності / О. М. Юрченко // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією. – 2014. – №2(33). – С. 69–73.
 10. Долженков О. Ф. Корупція як чинник організованої злочинності / О. Ф. Долженков О. Ф. // Корупція: регіональні та галузеві тенденції : Зб. наук. ст. / За ред. М. П. Орзіха, В. М. Дрьоміна. – Одеса, 2003. – С. 102–107.
 11. Катеринчук І. П. вступне слово / І. П. Катеринчук // Кримінальна розвідка: методологія, законодавство, зарубіжний досвід і матеріалами Міжнар. наук.-практ. конф., Одеса, 29 квітн. 2016 р.). – Одеса: ОДУВС, 2016. – 184 с.

ЗМІСТ

Вітальне слово	3
<i>О. В. Стефанішина</i> ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ: ВСЕРЕДИНИ І ЗЗОВНІ	4
<i>П. В. Казакевич</i> ВИКОНАННЯ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС: ІНСТИТУЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ	8
<i>О. В. Ціцак, С. М. Мельник</i> ВІЙСЬКОВА ЮСТИЦІЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ НАПРЯМОК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	12
<i>В. П. Коваль</i> ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОКРЕМИХ ЕЛЕМЕНТІВ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	19
<i>Kseniia Smyrnova</i> «EUROPEANIZATION» OF UKRAINIAN COMPETITION LAW: MAIN RESULTS & PERSPECTIVES	24
<i>Т. М. Бондар</i> ОСОБЛИВОСТІ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОВЕДЕННЯ ОПЕРАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ СИЛ	28
<i>О. А. Бєдова</i> СТАНОВЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АДАПТАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ПРАВА ЄС: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	35
<i>А. В. Войціховський</i> КІБЕРБЕЗПЕКА ЯК НАПРЯМ ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ	42
<i>Л. М. Герасіна</i> БЕЗПЕКА І ЗАХИСТ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИХ АРХЕТИПІВ СУСПІЛЬСТВА ВІД ГЛОБАЛЬНОЇ ТУРБУЛЕНТНОСТІ	49
<i>І. Г. Заворотько</i> ПРОТИДІЯ СЕКСУАЛЬНОМУ І ГЕНДЕРНО-ОБУМОВЛЕНОМУ НАСИЛЬСТВУ, ПОВ'ЯЗАНОМУ З КОНФЛІКТОМ: ПОЛІТИКА НАТО	54
<i>Л. В. Зіняк, М. М. Ахметханов</i> ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА НАПРЯМКИ У СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ БЕЗПЕКИ	62

<i>Т. В. Комарова</i> КОНТРОЛЬ СУДУ СПРАВЕДЛИВОСТІ ЄС ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ КОМІСІЇ У КОНКУРЕНТНІЙ СФЕРІ.....	67
<i>К. Д. Лобода</i> МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ОБОРОТУ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ.....	73
<i>М. О. Лукань</i> ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОХОРОНИ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТА ЄФРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ.....	80
<i>І. І. Маринів</i> ВЗАЄМОДІЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ТА ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В КОНТЕКСТІ МОРСЬКОГО ТА ПОВІТРЯНОГО ПРАВА.....	85
<i>Yelyzaveta Markova</i> SPECIAL ASPECTS OF INTERNATIONAL COERCIVE MEASURES ENFORCEMENT.....	95
<i>О. В. Меленцова</i> ІМПЕРАТИВИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ІНСТИТУТІВ В ДОСЯГНЕННІ БЕЗПЕКИ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.....	99
<i>О. С. Облакова</i> THE FREE MOVEMENT OF PERSONAL DATA IN THE CONTEXT OF INCREASED REQUIREMENTS TO AN ADEQUATE LEVEL OF PROTECTION UNDER GDPR.....	103
<i>О. І. Радченко</i> ДИФУЗІЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ЯК ЕЛЕМЕНТ МЕХАНІЗМУ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ.....	107
<i>А. М. Рибницька</i> ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ЯК ЗАСІБ ПІДТРИМКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ.....	112
<i>П. М. Синявський</i> СТАНОВЛЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ НАДАННЯ ПРИТУЛКУ.....	117
<i>Т. Л. Сироїд</i> ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ.....	125
<i>Д. О. Смірнов</i> СУЧАСНІ ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ СПОРІВ МІЖ ДЕРЖАВАМИ (НА ПРИКЛАДІ КОНФЛІКТУ УКРАЇНИ ТА РУМУНІЇ, ЩОДО ДЕЛІМІТАЦІЇ МОРСЬКОГО КОРДОНУ В ЧОРНОМУ МОРІ).....	133

<i>І. М. Сопілко</i>	ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДОТРИМАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ	137
<i>С. Стасюк</i>	ВПЛИВ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС НА СУДОВУ ПРАКТИКУ	146
<i>Ю. О. Толстенко</i>	ПРОБЛЕМА СМЕРТНОЇ КАРИ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ.....	150
<i>В. О. Целуйко</i>	ВИЗОВИ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОБОРОНИ ТА СТВОРЕННЯ ЖИТТЕЗДАТНИХ РЕЗЕРВНИХ ФОРМУВАНЬ ПІД ЧАС ГИБРИДНОЇ ВІЙНИ В УКРАЇНІ	155
<i>О. Б. Червякова, Ю. В. Мех</i>	УДОСКОНАЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ОСОБИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ РЕГЛАМЕНТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ І РАДИ (ЄС) 2016/679 «ПРО ЗАХИСТ ФІЗИЧНИХ ОСІБ У ЗВ'ЯЗКУ З ОПРАЦЮВАННЯМ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ І ПРО ВІЛЬНИЙ РУХ ТАКИХ ДАНИХ».....	161
<i>В. І. Чуєнко</i>	АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТАТУСУ БІЖЕНЦІВ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ.....	165
<i>С. Л. Шаренко</i>	ПОВНОВАЖЕННЯ СЛІДЧОГО СУДДІ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....	175
<i>Г. Л. Шведова</i>	КОРУПЦІЙНІ РИЗИКИ ТА ЗАГРОЗИ БЕЗПЕЦІ ОБ'ЄКТІВ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В УКРАЇНІ	181

Наукове видання

ПРАВО І БЕЗПЕКА У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Збірник статей та тез наукових повідомлень за матеріалами
дискусійної панелі II Харківського міжнародного юридичного форуму
м. Харків, 28 вересня 2018 р.

Матеріали друкуються в авторській редакції

Комп'ютерна верстка *А. Т. Гринченка*

Підписано до друку з оригінал-макета 25.09.2018.
Формат 60×84 1/16. Папір офсетний. Гарнітура Times.
Обл.-вид. арк. 11,01. Ум. друк. арк. 11,04. Вид. № 1985.
Тираж 150 прим.

Видавництво «Право» Національної академії правових наук України
та Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
Україна, 61002, Харків, вул. Чернишевська, 80а
Тел./факс (057) 716-45-53
Сайт: www.pravo-izdat.com.ua
E-mail для авторів: verstka@pravo-izdat.com.ua
E-mail для замовлень: sales@pravo-izdat.com.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції — серія ДК № 4219 від 01.12.2011 р.

Виготовлено у друкарні ТОВ «ПРОМАРТ»
Тел. (057) 717-28-80